

ΛΟΓΙΚΗ

ΥΠΟ

Δ. Ι. ΒΕΚΚΙΟΥ

ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΘΕΙΣΑ ΚΑΙ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΘΕΙΣΑ

ΥΠΟ

ΘΕΑΓΕΝΟΥΣ ΛΙΒΑΔΑ, Δ. Φ.

ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΠΑΡ' ΑΥΤΩΙ ΜΑΘΗΤΕΥΟΝΤΩΝ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΝΕΑ

Δ. Ι. Βεκκιος

ΒΕΡΟΙΑΣ

69.

ΑΘΗΝΗΣ,

1880

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΒΕΡΟΙΑΣ

7100

Αριθ. εγ.

3469/1963

ΔΩΡΕΑ

Εοικεργάτου
Ανδριανού

GPVER-00436

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΛΟΓΙΚΗ

ΥΠΟ

Δ. Ι. ΒΕΚΚΙΟΥ

ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΘΕΙΣΑ ΚΑΙ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΘΕΙΣΑ

ΥΠΟ

ΘΕΑΓΕΝΟΥΣ ΛΙΒΑΔΑ, Δ. Φ.

ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΠΑΡ' ΑΥΤΩΙ ΜΑΘΗΤΕΥΟΝΤΩΝ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΝΕΑ

ΑΘΗΝΗΣΙ,

1880

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας
Αρ. Εισ. 3469

ΛΟΓΙΚΗ

Δ. Ν. ΜΑΡΚΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

1971

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

6881

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΙΝΑΞ

§		Σελίς.
1-5.	ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4-4
6-159.	ΚΑΘΑΡΑ ΛΟΓΙΚΗ	
	Μέρος Α'.	
7-101.	Στοιχειολογία.	4-58
	Τμήμα Β'.	
8-12.	Θεμελιώδεις νόμοι τοῦ διανοεῖσθαι	4-7
	Τμήμα Α'.	
13-31.	Περὶ Ἐννοιῶν	8-17
14-22. Α.	Ἡ ἔννοια καθ' ἑαυτὴν ἐκάστην.	9-13
15-17.	1. Ἡ ἔννοια θεωρουμένη κατὰ βάθος.	9-10
18-19.	2. Ἡ ἔννοια θεωρουμένη κατὰ πλάτος.	10-12
20-21.	3. Ἡ ἔννοια κατὰ βάθος ἕνα καὶ πλάτος θεωρουμένη.	12-11
22.	Περὶ ἐναργείας καὶ ἐκρινεῖας τῶν ἐννοιῶν.	13
23-31. Β.	Ἡ ἔννοια ἐν τῇ συγκρίσει αὐτῆς πρὸς ἄλλας θεωρουμένη.	14-17
24-25.	1. Ταυτότης καὶ ἑτερότης.	14-15
26-27.	2. Συμφωνία καὶ διαφωνία ἢ ἀντίθεσις τῶν ἐννοιῶν	15-16
27.	Ἀντιφατικὴ καὶ ἐναντία ἀντίθεσις.	15-16
28-31.	3. Ὑπαλληλία καὶ Συναλληλία τῶν ἐννοιῶν.	16-17
	Τμήμα Γ'.	
32-57.	Περὶ Κρίσεων.	17-32
33-44. Α.	Ἡ κρίσις θεωρουμένη καθ' ἑαυτὴν.	18-25
33.	Διαιρέσεις τῶν κρίσεων.	18-19
34-35.	1. Ποιόν.	19-20
36-37.	2. Ποσόν.	20-24
38-42.	3. Ἀναφορά.	22-24
39.	α. Κρίσις κατηγορικὴ.	22
40.	β. Κρίσις ὑποθετικὴ.	22-23
41.	γ. Κρίσις διαζευκτικὴ.	23-24
42.	Παράρτημα. Κρίσις διαιρετικὴ.	24
43-44.	4. Τρόπος.	24-25
45-56. Β.	Σύγκρισις τῶν κρίσεων πρὸς ἀλλήλας.	25-31
45.	Σχέσις τῆς συγκρίσεως.	25
46-47.	1. Ταυτότης καὶ ἑτερότης.	25-26
48-54.	2. Συμφωνία καὶ Ἀντίθεσις.	26-28
52-53.	3. Συναλληλία καὶ Ὑπαλληλία.	28-29
54-56.	4. Ἐναλλαγὴ ἀντιστροφῆ κατ' Ἀντίθεσιν.	30-31
47.	Παράρτημα. Περὶ προτάσεως.	34-32
	Τμήμα Δ'.	
58-101.	Περὶ Διανοήματος	32-58
59-63. Α.	Οὐσία τοῦ διανοήματος.	32-34

Σελ.	Σελίς
65-85. B. Εἶδη συλλογισμῶν.	35-48
65-73. 1. Κατηγορικός συλλογισμός.	35-40
73. Σχήματα συλλογισμῶν.	40-44
74-78. 2. Ὑποθετικός συλλογισμός.	42-44
79-82. 3. Διαζευκτικός συλλογισμός.	44-46
83. Παράρτημα α. Διαίρετικός συλλογισμός.	46
84-86. Παράρτημα β. Δίλημμα.	46-48
84-101. Γ. Γλωσσικὴ παράστασις καὶ διαίρεσις τῶν Σολ- λογισμῶν.	48-58
88-91. 4. Ὁ ἀπλοῦς, τέλειός τε καὶ ἀτελής συλλογισμός.	48-52
89-90. Ἐνθύμημα.	49-50
91. Ἀμεσοὶ συλλογισμοί.	50-52
92-101. 2. Σύνθετος συλλογισμός.	52-58
94-97. Συλλογιστικὴ σειρά.	52-54
98. Σωρείτης.	54-55
101. Ἐπιχείρημα.	57-58
Μέρος Β'.	
402-459. Μεθοδολογία.	58-92
402-405. Διαφορὰ μεθόδων.	58-59
406-409. Ἐπιστήμη καὶ σύστημα.	59-60
410-411. Συστατικὰ μέρη τοῦ συστήματος.	60-64
411-422. 1. Περὶ ὀρισμοῦ.	60-68
444-448. Κανόνες περὶ τοῦ ὀρισμοῦ.	62-65
449-422. Εἶδη τοῦ ὀρισμοῦ.	66-68
423-437. 2. Περὶ Διαίρέσεως.	68-76
423-426. Οὐσία καὶ συστατικὰ μέρη τῆς Διαίρέσεως.	68-70
427. Εἶδη τῆς Διαίρέσεως.	70
428-430. Διάρθρωσις τῆς λογικῆς Διαίρέσεως ἢ Ταξι- νομία.	70-74
431-436. Κανόνες τῆς Διαίρέσεως.	74-75
437. Ὁ μερισμός.	74-75
438-459. Περὶ Ἀποδείξεως.	75-92
438-442. Οὐσία καὶ στοιχεῖα τῆς Ἀποδείξεως.	75-77
443-444. Διάφοροι τρόποι Ἀποδείξεως.	77
445-447. Ἀμεσος καὶ ἑμμεσος Ἀπόδειξις.	78-80
448. Ἡ κατ' ἀλήθειαν καὶ ἡ κατ' ἄνθρωπον ἀπό- δείξις.	84
449. Ἐνδοξοὶ ἢ πιθαναὶ ἀποδείξεις.	84-82
450. Ἀναλογία.	82
451-452. Ἐπαγωγή.	83-85
453-457. Κανόνες τῆς Ἀποδείξεως.	85-87
458. Παραλογισμοὶ καὶ Σοφίσματα.	87-88
459. Παράρτημα, Διάφοροι τύποι σοφισμάτων.	88-92

ΛΟΓΙΚΗ

Εἰσαγωγή.

§ 1.

Λογικὴ εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ ἐκθεσις τῶν νόμων τοῦ διανοεῖσθαι.

Παράγεται δὲ ἐκ τοῦ «λόγος», σημαίνοντος τὸν τε προφορικὸν λόγον καὶ τὸν ἐνδιάθετον. Διὰ τὸν ἀδιάρρηκτον σύνδεσμον τοῦ ὀρθῶς νοεῖν μετὰ τοῦ ὀρθῶς λέγειν ἀπεκάλουν οἱ ἀρχαῖοι τὴν ἐπιστήμην ταύτην *Διαλεκτικὴν* καὶ μετεχειρίζοντο ἰσοδυνάμως ἀμφοτέρους τοὺς ὅρους *λογικῶς* καὶ *διαλεκτικῶς*. Πρῶτοι οἱ Στωϊκοὶ ὠνόμασαν αὐτὴν τὸ *λογικόν μέρος* τῆς *Φιλοσοφίας* ἢ *Λογικῆς*, καὶ αὕτη ἡ ὀνομασία ἦτο συνηθεστάτη ἐπὶ Κικέρωνος *).

Τῆς Λογικῆς πατὴρ ὁμολογεῖται ὅτι ἐκ Σταγειρῶν Ἀριστοτέλους (384—321 π. χ.) ὁ πᾶσαν συστηματικὴν ἐπιστήμην διαπλάσας καὶ ἐμπεδώσας. Τὸ σύνολον τῶν περὶ Λογικῆς συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐκλήθη ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων *Ὀργανον*. Τέλειον σύστημα Λογικῆς δὲν συνέγραψεν· ἐφιλοπόνησεν ὅμως ἕκαστον τῆς ἐπιστήμης μέρος μετὰ βαθυνοίας τοσαύτης, ὥστε ὁ Κάντιος ἀπεφώνησε ὅτι «ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ «Λογικὴ οὔτε ἠϋζήθη κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, οὔδ' ἐδύναται ν' αὐξηθῇ· αὐξάνει δὲ μόνον κατ' ἀκρίβειαν καὶ «εὐκρίνειαν». Ἐκ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος πονημάτων τοῦ Ἀριστοτέλους (Κατηγορίαι περὶ Ἑρμηνείας, Τοπικά, περὶ Σοφιστικῶν ἐλέγχων κ.τ.λ.) σημαντικώτατα εἶναι τὰ *Ἀναλυτικά*, τὰ ἀσχολούμενα περὶ τοὺς συλλογισμοὺς καὶ τὰς ἀποδείξεις.

*) Jan in altera philosophiae parte quae est quaerendiarum disserenti, quae λογικὴ dicitur, iste vester blane, ut mihi quidem videtur, inermis ac nudus est; tollit definitiones, nihil de dividendo ac pariuntur docet, non quonodo efficiatur concludaturque ratlo, tradit, non quia via captiosa solvantur, ambigus distinguantur, ostendit, judicia rerum in consensu ponit, etc. Cicero, Fin. 4. 7. 22.

§ 2.

Ἀντικείμενον τῆς Λογικῆς εἶναι λοιπὸν τὸ διανοεῖσθαι, ἥτοι ἡ διασκεπτικὴ ρήσις ἢ ἡ διανόησις. Αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ

α) καθ' ἑαυτήν, κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῆς φύσιν καὶ κανονικότητα, ἐνθα γίνεται ἀφαίρεσις ἀπὸ παντὸς ἀντικειμένου τῆς νοήσεως. Καλεῖται δὲ τοῦτο ρήσις καθαρά.

β) σχετικῶς πρὸς τὴν ὕλην τοῦ νοεῖν, ἐπὶ τὴν ὁποίαν ἐφαρμόζονται οἱ νόμοι καὶ τύποι τῆς λογικῆς. Καλεῖται δὲ τοῦτο ρήσις ἐφηρμοσμένη ἢ γνῶσις.

Σημ. Καθόλου ταυτόσημος, ἀλλ' ἥττον προσφυὴς εἶναι ἡ φράσις εἰδολογικὴ καὶ πραγματικὴ ρήσις.

§ 3.

Κατὰ ταῦτα καὶ ἡ Λογικὴ διαιρεῖται.

α) εἰς καθάραν, περιγράφουσαν τὴν κανονικότητα τοῦ διανοεῖσθαι καθ' ἑαυτήν καὶ ἐν ἀφαιρέσει αὐτῆς ἀπὸ τῆς ὕλης τοῦ νοεῖν·

β) εἰς ἐφηρμοσμένην 1), θεωροῦσαν τὴν κανονικότητα τοῦ διανοεῖσθαι ἐν τῇ σχέσει αὐτοῦ πρὸς τὴν ὕλην τοῦ νοεῖν, ἥτοι πρὸς τὸ ὃν καθόλου, καὶ ἐρευνῶσαν ἐπομένως τίς ἢ σχέσις τοῦ διανοεῖσθαι πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὕλην, τουτέστι τίς ἢ ἀρχή, οἱ ὅροι ἢ αἱ συνθήκαι καὶ τὰ ὅρια τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως 2).

1) Οἷαν σχέσιν ἔχει ἡ καθαρὰ πρὸς τὴν ἐφηρμοσμένην μαθηματικὴν, τὴν αὐτὴν ἔχει καὶ ἡ καθαρὰ πρὸς τὴν ἐφηρμοσμένην λογικὴν. — Δίδονται δὲ εἰς τὴν λογικὴν καὶ ἄλλαι διαιρέσεις, εἰς φυσικὴν καὶ τεχνικὴν· καθολικὴν καὶ μερικὴν· θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν· ἀναλυτικὴν καὶ διαλεκτικὴν, κτ.λ.

2) Κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν ἡ ἐφηρμοσμένη λογικὴ εἶναι μέρος τῆς περὶ Γνώσεως Θεωρίας, τῆς ὁποίας ἡ ἐξέτασις ἀνήκει εἰς τὴν Μεταφυσικὴν.

§ 4.

Εἰς τὸ αὐτὸ ἐξαγόμενον φθάνομεν, ἐὰν ἐξετάσωμεν τὸν σκοπὸν τοῦ διανοεῖσθαι. Τελικὸς δὴλ. σκοπὸς πάσης νοήσεως, ἐπομένως καὶ τῆς Λογικῆς, εἶναι ἡ ἀλήθεια. Δύναται δὲ ἡ ἀλήθεια νὰ ᾖ διττή,

α) συμφωνία τῆς νοήσεως πρὸς ἑαυτήν (ἀλήθεια εἰδολογικὴ ἢ κατ' εἶδος).

β) συμφωνία τῆς νοήσεως πρὸς τὸ ὄν, ἥτοι συμφωνία τοῦ Νοεῖν καὶ Εἶναι (ἀλήθεια ὁλικὴ ἢ καθ' ὕλην).

Ἡ μὲν καθαρὰ λογικὴ ἀναπτύσσει τοὺς νόμους τῆς κατ' εἶδος ἀληθείας, ἡ δὲ ἐφηρμοσμένη τοὺς τῆς καθ' ὕλην ἀληθείας, τουτέστιν ἡ μὲν δεικνύει κατὰ τίνες νόμους ἡ νόησις συμφωνεῖ πρὸς ἐαυτήν, ἡ δὲ κατὰ τίνες νόμους καὶ ὑπὸ τίνες περιορισμοὺς ἡ νόησις συμφωνεῖ πρὸς τὸ ὄν.

Σημ. Τὸ ὄν, ὡς ἀντικείμενον νόησεως, ἐκλαμβάνεται ἐνταῦθα ἐν τῇ καθολικότητι αὐτοῦ καὶ οὐχὶ ὡς ὁρισμένον τι, διότι τοῦτο εἶναι ἀντικείμενον τῶν μερικῶν ἐπιστημῶν.

Παραδεχόμενοι ἐνταῦθα ὡς λελυμένον τὸ ἐν ἄλλῃ πραγματεία τῆς Φιλοσοφίας ἐξεταζόμενον ζήτημα, ὅτι δηλ. συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους οἱ νόμοι τοῦ Νοεῖν καὶ τοῦ εἶναι, παρατηροῦμεν

Α. ὅτι ἡ καθ' ὕλην ἀλήθεια ὑποτάσσεται εἰς τὴν κατ' εἶδος, τουτέστιν ὅτι πᾶν τὸ πρὸς τοὺς νόμους τῆς κατ' εἶδος ἀληθείας μαχόμενον, οὐδὲ καθ' ὕλην εἶναι ἀληθές.—καὶ πᾶν τὸ πρὸς τοὺς νόμους τῆς κατ' εἶδος ἀληθείας συμφωνοῦν, δύναται μόνον νὰ ἦναι καθ' ὕλην οὐχὶ ψευδές.

Β. Ἡ κατ' εἶδος ἀλήθεια ὅμως δὲν περιέχει ἐν ἐαυτῇ τὸν ἀποχρῶντα λόγον τῆς καθ' ὕλην ἀληθείας, τουτέστι πᾶν τὸ συμφωνοῦν πρὸς τοὺς νόμους τῆς κατ' εἶδος ἀληθείας, δὲν εἶναι ἀκόμῃ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν καὶ καθ' ὕλην ἀληθές.—Ἐπὶ τῶν προτάσεων τούτων στηρίζεται τὸ ὅλον κύρος οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ ὅρια πάσης ἀνθρωπίνης γνώσεως.

§ 5.

Ἡ Λογικὴ λοιπὸν ὡς ἐμπεδοῦσα τὴν κατανικότητα τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως καὶ γνώσεως, καὶ ἐπομένως παριστώσα τὸ ἀρνητικὸν κριτήριον πάσης ἀληθείας, δικαίως θεωρεῖται ὡς

α) τὸ πρῶτον μέρος τῆς Φιλοσοφίας, ἥτοι τῆς ἐπιστήμης περὶ τῶν τελευταίων ἀρχῶν τῆς νοήσεως καὶ τῆς υπάρξεως.

β) ἀναγκαία προπαιδεῖα πασῶν τῶν μερικῶν ἐπιστημῶν, αἵ ὁποῖαι ὑπὸ ταύτης ὀφείλουσι νὰ βασανίζωνται ὅπως δειχθῇ ἡ τε ὀρθὴ πορεία καὶ ἡ κατ' εἶδος ἀλήθεια αὐτῶν.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἐξάγεται καὶ ἡ ἀξία τῆς Λογικῆς, ὡς ἐπιστήμης, ἥτις ἐμποιεῖ ἡμῖν σαφῇ καὶ εὐκρινῇ τῶν νόμων τοῦ διανοεσθαι συνείδησιν, διδάσκουσα οὕτω ἡμᾶς ν' ἀποφεύγωμεν τὰ λογικὰ λάθη καὶ ν' ἀποκαλύπτωμεν τὸ μὴ ὀρθὸν καὶ ψευδές. Εἶναι δὲ συγχρόνως *εἰδολογικὸν ὄργανον*, καὶ *εἰδολογικὸς Κανὼν* πασῶν τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν τὸ μὲν, διότι

δξύνει καὶ ποδηγετεῖ τὸν νοῦν, ὅς τις θεωρεῖται ὡς τὸ ὄργανον πάσης ἐπιστημονικῆς δημιουργίας· τὸ δέ, διότι ἐκτίθησι τὰ ἀρνητικὰ τῆς ἀληθείας Κριτήρια. Κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν καλῶς ἔχει ὁ παρὰ Κικέρωνος ἀπονεμηθεὶς εἰς αὐτὴν ἔπαινος «τέχνη πασῶν τῶν τεχνῶν μεγίστη» (ars omnium artium maxima).

ΚΑΘΑΡΑ ΛΟΓΙΚΗ

§ 6.

Ἡ καθαρὰ Λογικὴ προτίθεται

α) ν' ἀναπτύξῃ καθ' ἑκαστα τὰ στοιχεῖα τοῦ διανοεῖσθαι (Στοιχειολογία).

β) νὰ δείξῃ τίνι τρόπῳ τὰ στοιχεῖα ταῦτα συναρμολογοῦνται εἰς ἓν Ὅλον, ὅπως ἀπαρτίσωσι συστηματικὴν διανοημάτων σειράν (Μεθοδολογία).

ΜΕΡΟΣ Α'.

Στοιχειολογία.

§ 7.

Τῆς Στοιχειολογίας τὸ ἔργον εἶναι διπλοῦν, τούτεστι

α) τὸ καταδεῖξαι τοὺς θεμελιώδεις νόμους τοῦ διανοεῖσθαι·

β) τὸ ἐφαρμόσαι τούτους ἐπὶ τὰς ἀρχικὰς τῆς διανοήσεως ἐργασίας, ἥτοι

1) ἐπὶ τὰς ἐννοίας,

2) » » κρίσεις,

3) » » τοὺς συλλογισμούς.

Τμῆμα Α'.

Θεμελιώδεις νόμοι τοῦ διανοεῖσθαι.

§ 8.

Οἱ θεμελιώδεις νόμοι τοῦ διανοεῖσθαι, οἱ ἀμέσως ἐξ αὐτῆς τῆς καθαρᾶς ἡμῶν συνευδήσεως ἐξαχόμενοι, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπρίζεται τὸ ὄρθον τῆς ἐργείας τοῦ ἡμετέρου πνεύματος εἶναι

- 1) ὁ νόμος τῆς ταυτότητος,
- 2) ὁ τῆς ἀντιφάσεως,
- 3) ὁ τῆς τοῦ μέσου ἀποκλείσεως,
- 4) ὁ τοῦ λόγου.

§ 9.

Ὁ νόμος ἡ ἡ ἀρχὴ τῆς ταυτότητος (*principium identitatis*) ἐκφράζεται διὰ τοῦ τύπου· $A \text{ ἔστιν } A, A=A$ 1).

Ἡ ἔννοια τοῦ τύπου τούτου εἶναι

1) Τὸ τιθέμενον A πρέπει νὰ νοῆται ὡς αὐτὸ τοῦτο τὸ ὀρι-
σμένον A , καὶ δὲν δύναται νὰ νοῆται ὡς ἄλλο τι.—'Αρχὴ τῆς
κατασκευαστικῆς θέσεως. 2) = *principium positionis* *).

2) Τὸ A εἶναι ἴσον ἑαυτῷ, ἴσον δὲ καὶ τῷ συνόλῳ τῶν ἐν
αὐτῷ περιεχομένων. ('Αρχὴ τῆς Συμφωνίας, (*principium con-*
venientiae). Ἐὰν ἐν τῷ ἀντικειμένῳ τῆς νοήσεως A περιέχωνται
τὰ γνωρίσματα $\alpha + \beta + \gamma$, τότε τὸ A , ὡς μονάς ἰσοῦται τῷ ἀθροί-
σματι τούτων· τιθεμένου λοιπὸν τοῦ A , τίθενται καὶ ταῦτα 3).

Σημ. 1) Διὰ τῶν γραμμάτων τοῦ Ἀλφαβήτου παριστῶνται ἐν
τῇ Λογικῇ οὐχὶ πράγματα, ἀλλ' οἷα δὴ ποτε ἀντικείμενα νοήσεως.

2) Ὁ Πέτρος (A) ἐστὶ Πέτρος (A), ἥτοι $A=A$ (οὐχὶ Παῦλος
 B), τουτέστι πᾶν ὑποκείμενόν ἐστι κατηγορούμενον ἑαυτοῦ *omne*
subjectum est praedicatum sui), κατὰ τοὺς Λογικευομένους.

3) Ὁ Ἄνθρωπος (A) ἐστὶν αἰσθητικὴ (α) καὶ λογικὴ (β) οὐ-
σία (γ) $A = \alpha + \beta + \gamma$.

Ὁ νόμος τῆς ταυτότητος, ὁ ὁποῖος εἶναι νόμος οὐ μόνον τῆς
νοήσεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὄντος ἥτοι φυσικός, συντείνει ἰδίως
εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐπέκτασιν τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως,
ποικίλλεται δὲ πολυτρόπως ἐν τῇ ἐφαρμογῇ αὐτοῦ. Ἐκ τού-
του π. χ. ἐξάγονται τὰ ἀκόλουθα ἀξιώματα· τὸ ὅλον εἶναι
ἴσον μὲ τὰ οἰκεία μέρη του, τὸ ἀντικείμενον μὲ τὰς αὐτοῦ
ιδιότητας, ἡ ἔννοια μὲ τὰ αὐτῆς γνωρίσματα, τὸ γένος μὲ
τὰ αὐτοῦ εἶδη, κ.τ.λ.

§ 10.

Ὁ νόμος τῆς ἀντιφάσεως (*principium contradictionis*) ἐκ-
φράζεται διὰ τοῦ τύπου· A οὐκ ἔστιν οὐκ- A .

*) Δεῖ πᾶν τὸ ἀληθὲς αὐτὸ ἑαυτῷ ὁμολογούμενον εἶναι πάντη. Ἀρ. Ἀνλ.
πρ. Ι. 32.

Σημαίνει δὲ τὸ αὐτό, ὅπερ καὶ ὁ τῆς ταυτότητος νόμος ἀλλ' ἀρνητικῶς, καὶ ἀπαιτεῖ τὸ, *Μὴ θέσης ἐν τῇ διανοίᾳ σου ἀντιφατικόν τι*, διότι *A* καὶ οὐκ-*A* ἀποκλείουσιν ἀλλήλα *).

Ὁ νόμος οὗτος καλεῖται καὶ ἀρχὴ τῆς ἀποφασκούσης θέσεως (*principium negationis*) καὶ προσδιορίζει τὴν ἀληθειαν τῆς διανοήσεως κατὰ τρόπον ἀρνητικόν, ὅτι δηλαδή πᾶν τὸ ἀντιφάσκον πρὸς τὸ μετὰ λόγον ὡς ἀληθές τιθέμενον πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ ᾔηται οὐχὶ ἀληθές, ἤτοι ψευδές. Δυνάμεθα λοιπὸν ἀπὸ τῆς ἀληθείας τινὸς διανοήματος νὰ συμπεράνωμεν περὶ τοῦ ψεύδους παντὸς ὅ,τι ἀντίκειται πρὸς ἐκεῖνο.

§ 11.

Ὁ νόμος τῆς τοῦ μέσου ἢ τρίτου ἀποκλείσεως (*principium exclusi tertii sive medii*) ἐκφράζει διὰ τῶν τύπων

ἢ ἔστιν *A* ἢ οὐκ ἔστιν, — καὶ

A ἢ ἔστιν *B* ἢ οὐκ ἔστιν *B*.

Τῶν τύπων ἡ ἐννοία εἶναι· ὅταν θέλῃς νὰ θέσῃς τι ἐν τῇ διανοίᾳ σου, ὀφείλεις ἢ νὰ θέσῃς *A* ἢ νὰ ἄρῃς αὐτό — κατὰ παντὸς νοητοῦ ἀντικειμένου *A* ὀφείλεις ἢ νὰ καταφῇς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος κατηγορούμενον *B* ἢ νὰ τὸ ἀποφῇς ἀπ' αὐτοῦ. Τρίτον ἢ μέσον τι δὲν ὑπάρχει, (*non datur, excluditur sive medium se inter duo contradietoria*).

Ὁ νόμος τῆς τοῦ τρίτου ἀποκλείσεως συμπεριλαμβάνει ἐπομένως τοὺς προτέρους δύο ἐν ἑαυτῷ καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐπιβάλλει κατ' ἀνάγκην εἰς πᾶσαν διανόησιν τοὺς δύο μόνους δυνατοὺς τύπους τῆς καταφάσεως καὶ ἀποφάσεως, ὥσπερ τοὺς δύο μόνους πόλους πάσης διανοητικῆς κινήσεως.

Σημ. Διὰ τοῦ νόμου τῆς τοῦ μέσου ἀποκλείσεως δυνάμεθα ἀπὸ τοῦ ψεύδους προτάσεώς τινος νὰ συμπεράνωμεν περὶ τοῦ ἀληθοῦς τῆς πρὸς ταύτην ἀντιφατικῶς ἀντικειμένης.**). Τὴν ἐν τῇ λογικῇ σημαντικότητα τοῦ νόμου τούτου ἐξάγει καὶ ὁ Κικέρων, ἀποκαλῶν αὐτὸν θεμέλιον τῆς διαλεκτικῆς. Eun-

*) Ἀδύνατον ὄντιν οὖν ταῦτὸν ὑπολαμβάνειν εἶναι καὶ μὴ εἶναι. Καὶ

Τὸ αὐτὸ ἔμα ὑπάρχειν τε καὶ μὴ ὑπάρχειν ἀδύνατον τῷ αὐτῷ καὶ κατὰ τὸ αὐτό. Ἀριστ. Μετφ. IV. 3)

**) Ἀντίφασις δὲ ἀντιθέσις ἧς οὐκ ἔστι μεταξὺ καθ' αὐτήν. — Ἀντλ. Ὑστ. I. 2.

Ἐπὶ δέ γε τῆς καταφάσεως καὶ τῆς ἀποφάσεως αἱ, εἰάν τε ἦ, εἰάν τε μὴ ἦ, το ἕτερον ἔσται ψεῦδος καὶ το ἕτερον ἀληθές. Ἀρ. Κατηγ. C. 10.

dameutum dialecticae est, quidquid euunciat (id autem appellat ἀξίωμα, quod est quasi effatur) aut verum esse aut falsum.—Εἰ δὲ ὁ Ἑγελος, Φίσχερος καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν λογι-
κευομένων κατεπολέμησαν τὸν τῆς τοῦ μέσου ἀποκλείσεως
νόμον, ἐπραξαν τοῦτο διότι παρεξήγησαν αὐτόν, συγχύσαν-
τες τὰ ἀντιφατικῶς ἀντικείμενα καὶ τὰ ἐναντίως ἀντικεί-
μενα.

§ 12.

Ὁ νόμος τοῦ λόγου (principium rationis) ὀρίζει. *Μὴ θέσῃς
τι ἐν τῇ διανοίᾳ σου ἄνευ λόγου.* 1) Λόγος δὲ εἶναι τὸ ἐξ οὗ ἡ
δι' ὃ ἀντικείμενόν τι τῆς νοήσεως τίθεται ἢ ἀίρεται ἐν τῇ ἡμε-
τέρᾳ διανοίᾳ· ἡ τὸ ἐξ οὗ ὁ νοῦς διορθᾷ διατὶ ἄλλο τι ὑπάρχει ἢ
δὲν ὑπάρχει. Τὸ ἄλλο τοῦτο ὀνομάζεται τὸ ἐκ τοῦ λόγου ἢ συ-
νέπεια, ἡ δὲ τοῦ λόγου σχέσις πρὸς τὸ ἐκ τοῦ λόγου, συνάφεια
ἢ ἀκολουθία,—καὶ τὸ ὅλον *Συνημμένον*.

1) Διακριτέον λόγον γνωστικόν, ἥτοι ἀρχὴν γνώσεως (ratio
principium cognosceudi) ἀπὸ λόγου αἰτιώδους καὶ πραγματικοῦ
ἥτοι ἀρχῆς ὑπάρξεως (causa, principium essendi). Ἐν τῇ
συμπτώσει τοῦ γνωστικοῦ λόγου μετὰ τοῦ πραγματικοῦ συ-
νίσταται ἡ πλήρωσις καὶ τελειοποιήσις πάσης ἀνθρωπίνης
γνώσεως. *)

*) Αἰτίαι καὶ ἀποτελέσματα (causa-effectus) σημαίνουν τὴν
πραγματικὴν συνάφειαν τῶν ὄντων καὶ φαινομένων· λόγος δὲ
καὶ συνέπεια (ratio-consequentia) τὴν συνάφειαν αὐτῶν τὴν λογι-
κὴν, τὴν διὰ συνεργείας τοῦ νοῦς ἀνευρισκομένην.—Τὰ φαινόμενα, ὡς
ἀμέσως εἰς τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν ὑποπίπτοντα, εἶναι δι' ἡμᾶς πρότερα
καὶ γνωριμώτερα, ὡς πρὸς τὴν φύσιν ὅμως εἶναι τὰ τελευταῖα,
διότι παράγονται ἀπὸ νόμου τινὸς καθολικοῦ, ὅς τις λαμβάνει μὲν ἡμᾶς,
εἶναι δὲ ὄντως τὸ φύσει πρότερον ἥτοι τὸ ἀληθὲς αἴτιον αὐτῶν. Τοῦτου ἐνε-
κα διακρίνει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης πρότερον τῇ φύσει καὶ πρὸς ἡμᾶς
πρότερον. Θέλοντες ἤδη νὰ ἐξηγήσωμεν τὰ φαινόμενα, ἀναχωροῦμεν
ἀπὸ τούτων, ὡς ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα καὶ δεδομένων, καὶ διὰ τοῦ νοῦς ἀνευ-
ρίσκομεν τὸν λόγον αὐτῶν. Ὁρμώμενοι δὲ ἀπὸ τούτου τοῦ λόγου καταδι-
νομεν ἔπειτα εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν καθ' ἕκαστα καὶ οὕτω ὁ ὑφ' ἡμῶν
ἀνευθεὶς γνωστικὸς ἐκεῖνος λόγος ταυτίζεται μετὰ τοῦ αἰτιώδους καὶ
πραγματικοῦ. (Πρὸλ. § 117 Προσθήκη β).

Τμήμα Β'.

Περὶ Ἑννοιῶν *)

§ 13.

Ἑννοια (notio, conceptus) λέγεται ἡ διανοητικὴ ἀντίληψις τῆς Οὐσίας ἀντικειμένου τινός, ἢ ἡ διανοητικὴ ἐνότης τῶν Οὐσιωδῶν γνωρισμάτων αὐτοῦ **). Ἐξετάζεται δὲ διττῶς.

Ἄλλως τε ἐπειδὴ ἡ τῶν πραγμάτων καὶ ἰδεῶν συνάφεια δὲν εἶναι πάντοτε ἐφικτὴ, ὀφείλομεν νὰ φυλαττώμεθα, ὅπως μὴ συγχέωμεν τὴν ἐσωτερικὴν ἀλληλουσίαν (nexus causalis) μετὰ τῆς τυχαίας τῶν πραγμάτων καὶ φαινομένων χρονολογικῆς ἀλληλοδιαδοχίας· post hoc ergo propter hoc.

*) Εἰς τρία ἤδη ἀνάγονται αἱ διανοητικαὶ ἡμῶν ἐργασίαι, περὶ τῶν ὁποίων τοὺς νόμους καὶ τοὺς τύπους ἀσχολεῖται ἡ Λογικὴ. Ὁ ἡμέτερος νοὺς δηλ. ἡ ἀπὸ δεδομένων ἀντιλήψεων καὶ παραστάσεων ἀφαιρεῖ τὰ ἐν αὐταῖς οὐσιώδη γνωρίσματα καὶ ἐκ τούτων σχηματίζει Ἑννοίας — ἡ παρὰ βῆλων ἀμέσως δεδομένας ἐννοίας ἢ παραστάσεις ὀρίζει τὴν λογικὴν αὐτῶν σχέσιν καταφάσκων ἢ ἀποφάσκων τι κατ' αὐτῶν (καὶ τότε λέγομεν ὅτι κρίνει). — ἡ ἐξετάζων τὴν σχέσιν δύο ἢ πλειόνων δεδομένων κρίσεων σχηματίζει νέας κρίσεις (καὶ τότε λέγομεν ὅτι διανοεῖται ἢ συλλογίζεται). Κατὰ ταῦτα λοιπὸν καὶ τὸ Στοιχειολογικὸν μέρος τῆς Λογικῆς πραγματεύεται α) περὶ Ἑννοιῶν, β) περὶ Κρίσεων. γ) περὶ Διανοημάτων ἢ Συλλογισμῶν.

**) Εἶναι δὲ ἡ ἔννοια διττή.

α) αἰτιολογική, ὅταν παριστάνῃ ἀντικείμενόν τι τῆς νοήσεως εἴτε κατὰ χρόνον, εἴτε κατὰ χρόνον ἅμα καὶ τόπον ὀρισμένον, τοῦ ὁποίου ἀντιλαμβάνομεθα καὶ ἀμέσως διὰ τῆς αἰσθήσεως, ἢ τὸ ὁποῖον ἀνατυποῦται ἐν ἡμῖν ὑπὸ τῆς φαντασίας.

β) καθόλου ἢ γενικὴ, ὅταν παριστάνῃ τὰ ἐν πολλοῖς ὁμοειδέσιν ἀντικειμένοις κοινὰ καὶ οὐσιώδη αὐτῶν στοιχεῖα, τὰ ὅποια ἀνευρίσκομεν διὰ τῆς ἀφαιρέσεως (abstractio), δι' ἧς καὶ ἔννοια ἀφηρημένη ἢ αὐτὴ λέγεται.

Δεικτικαὶ τῶν ἐννοιῶν φωναὶ εἶναι αἱ λέξεις, αἱ καλούμεναι ἄλλως καὶ ὄροι, ὡς ὀρίζουσαι καὶ μονιμοποιούσαι οὕτω τὰς ἐννοίας, ὡς τε δὲν δυνάμεθα πλέον νὰ ἐκτείνωμεν κατὰ τὸ δοκοῦν ἢ νὰ συστειλώμεν τὸ ἐν αὐταῖς περιεχόμενον διὰ τινος προσθαφαιρέσεως.

α) καθ' ἐαυτὴν ἐκάστην·

β) κατὰ σύγκρισιν πρὸς ἄλλας ἐννοίας.

Σημ. Γνωρίσματα ἢ χαρακτηῆρες (notae) καλοῦνται τὰ συστατικὰ στοιχεῖα ἢ καθ' ἐκάστην αἱ παραστάσεις, τῶν ὁποίων ἀντιλαμβάνομεθα ἐν τῇ ἐννοίᾳ, καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἐν τῇ συνειδήσει εἰς ἐνότητα σύλληψις ἀποτελεῖ τὴν ἐννοιαν.

A. Ἡ ἐννοια καθ' ἐαυτὴν ἐκάστην.

§ 14.

Πᾶσα ἐννοια εἶναι ποσὸν τι ἢ μέγεθος, διότι περιέχει ποικιλίαν τινὰ γνωρισμάτων ἐν ἐαυτῇ ἢ ποικιλίαν τινὰ ἀντικειμένων ὑφ' ἐαυτὴν. Τὰ πρῶτα συναποτελοῦσι τὸ βάθος, τὰ δεύτερα τὸ πλάτος αὐτῆς.

Δύναται λοιπὸν πᾶσα ἐννοια νὰ ἐξετασθῇ.

α) κατὰ τὸ βάθος αὐτῆς (ποσὸν ἐσωτερικὸν ἢ κατ' ἐπίτασιν),

β) κατὰ τὸ πλάτος αὐτῆς (ποσὸν ἐξωτερικὸν ἢ κατ' ἑκτασιν),

γ) κατὰ βάθος καὶ πλάτος συγχρόως.

1. Ἡ ἐννοια θεωρούμενη κατὰ βάθος.

§ 15.

Βάθος (complexus) τῆς ἐννοίας καλεῖται πᾶν ὅ,τι αὕτη περιέχει ἐν ἐαυτῇ, ἥτοι τὸ δι' ἀφαιρέσεως ἀνευρισκόμενον σύνολον τῶν ἐν αὐτῇ περιεχομένων γνωρισμάτων.

Σημ. Τοιοῦτο βάθος ἀποτελοῦσιν ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ σώματος τὰ γνωρίσματα ἐκτεταμένον, βαρὺ, ἐλαστικόν κ.τ.λ. ἐν δὲ τῇ τοῦ τριγώνου τᾷ, ἐπίπεδος ἐπιφάνεια, τὸ ὑπὸ τριῶν εὐθειῶν περατοῦσθαι κ.τ.λ.

§ 16.

Καθ' ὅσον τὰ γνωρίσματα ἐννοίας τινὸς ὀρίζουσι τὸ βάθος αὐτῆς ἀναγκαίως ἢ μὴ ἀναγκαίως, λέγονται

α) οὐσιώδη ἢ ἀναγκαῖα (notae essentiales, καὶ attributu) ἄνευ τῶν ὁποίων ἡ ἐννοια δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ὡς ἡ τοιαύδε ὡρισμένη ἐνότης· τοιαῦτα εἶναι τὰ λόγος καὶ αἰσθησις ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἀνθρώπου· ἑκτασις ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς εἰλης.

β) ἐπιοσιώδη ἢ συμβεβηκότα καὶ τρόποι (notae accidentales, modi), διότι καὶ ἄνευ τούτων δύναται ἡ ἐννοια νὰ νοηθῇ ὡς ἡ

τοιαῦδε ὠρισμένη ἐνότης· τοιαῦτα εἶναι τὰ γνωρίσματα πεπαι-
δευμένος, ἐνάρετος, κακὸς ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἀνθρώπου.

Σημ. Τὸ ὀρθὸν τῆς ἐννοίας ἐξήρτηται ἐκ τῆς ὀρθῆς ἀφαιρέσεως
τῶν οὐσιωδῶν γνωρισμάτων ἀπὸ τῶν ἐπουσιωδῶν. Διὰ τῆς
προσλήψεως ἐπουσιωδῶν γνωρισμάτων ἡ ἐννοία ἀποβαίνει πολὺ
στενὴ, π. χ. ἡ ἐννοία ἀνθρώπου διὰ τῆς προσλήψεως τοῦ γνω-
ρίσματος πεπαιδευμένος· διὰ δὲ τῆς παραλείψεως τῶν οὐσιω-
δῶν, ἀποβαίνει πολὺ πλατεῖα, ὅταν π. χ. λέγωμεν ὁ ἀνθρώ-
πος εἶναι λογικὴ, πνευματικὴ οὐσία.

Διαστελλονται πρὸς τούτοις τὰ γνωρίσματα εἰς

α) ἐσωτερικὰ ἢ ἀπόλυτα καὶ ἐξωτερικὰ ἢ πρὸς τι, καθ' ὅσον
ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἐννοίαν καθ' ἑαυτὴν (π. χ. βαρὺ εἰς τὴν ἐν-
νοίαν σῶμα), ἢ καθ' ὅσον σημαίνουσιν ἀναφορὰν τινα περὶ τῆς
ἧς ὁ λόγος ἐννοίας πρὸς ἑτέραν τινα· καλοῦνται δὲ διὰ τοῦτο
καὶ ἐννοιαί σχετικαί, ὅποιαί π. χ. αἱ ἐννοιαί κηδεμών, φίλος.

β) κοινὰ (communes) καὶ ἰδια (propriae), καθ' ὅσον ἡ ἐννοία
ἔχει τὰ γνωρίσματα ἐννοίας, ἢ τὰ κατέχει αὕτη μόνη ἀπο-
κλειστικῶς.

γ) θετικὰ (positivae) καὶ ἀρνητικὰ (negativae) καθ' ὅσον ἐν
τῇ ἐννοίᾳ καταφάσκεται ἢ ἀποφάσκεται ἡ πραγματικὴ σημα-
σία τινὸς γνωρίσματος, ὡς ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἀπείρου ἀποφά-
σκεται τὸ γνωρίσμα πέρας.

§ 17.

Κατὰ βάθος θεωρουμένη ἡ ἐννοία εἶναι

α) ἀπλῆ, ὅταν ἐν αὐτῇ δὲν δύναται νὰ διακριθῇ μηδεμία
γνωρισμάτων ποικιλία· εἰς τοῦτο δὲ φθάνομεν δι' ἐπανειλημ-
μένης ἀφαιρέσεως π. χ. "Οὔ, Οὐδέν, Πρᾶγμα.

β) σύνθετος, ὅταν περιέχῃ διακριτικὰ γνωρίσματα.

2. Ἡ ἐννοία θεωρουμένη κατὰ πλάτος.

§ 18.

Πλάτος (ambitus sphaera) τῆς ἐννοίας καλεῖται ὅ,τι ἡ ἐν-
νοία περιλαμβάνει ὑφ' ἑαυτήν, τουτέστι τὸ σύνολον τῶν ἀντι-
κειμένων, 1) πρὸς τὰ ὅποια ἡ ἐννοία ἀναφέρεται.

1) Τὰ ἀντικείμενα ταῦτα καλοῦνται τότε ὑπάλληλα τῇ ἐν-
νοίᾳ, ὑποκείμενα, ὑποβεβηκότα ἢ ὑποεταγμένα· οὕτω ἐν τῇ

ἐννοία τοῦ ὀργανικοῦ ὄντος τὰ ἀντικείμενα καὶ φυτόν ζῶον ἐν τῇ τοῦ φυτοῦ, τὸ δένδρον, ἄνθος κτ.λ.

§ 19.

Καθ' ὅσον τὸ πλάτος ἐννοίας τινὸς εἶναι μεῖζον ἢ ἔλασσον, καλεῖται καὶ ἡ ἐννοία

α) γένος (genus), ὅταν περιλαμβάνῃ ὑφ' ἑαυτὴν παραστάσεις ἀντικειμένων ἐμέσως, τοιούτῃ παραστάσει τοιαύτας εἰς τὰς ὁποίας ἄλλαι πάλιν εἶναι ὑποτεταγμέναι.

β) εἶδος (species), ὅταν περιλαμβάνῃ ὑφ' ἑαυτὴν παραστάσεις ἀντικειμένων ἀμέσως, τοιαύτας δηλαδὴ παραστάσεις εἰς τὰς ὁποίας δὲν εἶναι πλέον ἄλλαι ὑποτεταγμέναι. *)

*) Τοῦ γένους ἡ ἐννοία εἶναι σχετική, διότι διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν κοινῶν καὶ οὐσιωδῶν γνωρισμάτων καὶ τῆς παραλήψεως τῶν μὴ τοιούτων προχωροῦμεν εἰς γένος ἀέποτε ἀνώτερον, σχηματίζοντες οὕτω λογικὴν κλίμακα δι' ἧς φθάνομεν εἰς ἀνωτάτην τινὰ (ἅπαντα περιλαμβάνουσαν) ἐννοίαν, ἥτις δὲν ἔχει πλέον ἐτέραν τινὰ ἐννοίαν ὑπερκειμένην, ὡς εἶναι π. χ. ἡ τοῦ ὄντος. Καὶ αὕτη μὲν καλεῖται τότε γένος γενικώτατον, ἡ δὲ τελευταία, ἡ εἶδος μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ γένος οὔσα. εἶδος εἰδικώτατον· πᾶσαι δὲ αἱ μεταξύ καλοῦνται εἴδη μὲν πρὸς τὰς ὑπερκειμένας, γένη δὲ πρὸς τὰς ὑποκειμένας· καθόσον δὲ ἡ ἐννοία ἐξετάζεται πρὸς τὰς ἐν τῇ λογικῇ κλίμακί ἀμέσως ἢ ἐμέσως εἰς αὐτὴν ὑποκειμένας ἐννοίας, λαλεῖται γένος προσεχές (genus proximum) καὶ γένος ἀπώτερον (g. remotum)· καθ' ὅσον δὲ τὸ εἶδος θεωρεῖται πρὸς τὰς ἀμέσως ἢ ἐμέσως ὑπερκειμένας, εἶδος προσεχές καὶ εἶδος ἀνώτερον. — Ἐπειδὴ τέλος πᾶσα ὑπερβεθηκυῖα ἐννοία σχηματίζεται ἐκ τῶν ὑποβεθηκυῶν δι' ἀφαιρέσεως τῶς κοινῶν καὶ οὐσιωδῶν γνωρισμάτων καὶ παραλήψεως τῶν μὴ τοιούτων ἔπεται ὅτι ἐκάστη τῶν ὑποβεθηκυῶν περιέχει ὡς γνωρίσμα ὅλην τὴν ὑπερβεθηκυῖαν καὶ τοι πλέον, παραλειφθὲν ἐν τῇ ἀφαιρέσει ὡς μὴ κοινὸν καὶ οὐδιῶδες. Τὸ πλέον τοῦτο καλεῖται εἰδοποιὸς διαφορὰ (differentia specifica). Δυνάμεθα λοιπὸν πᾶσαν ὑποκειμένην ἐννοίαν νὰ παραστήσωμεν διὰ τῆς ἀμέσως ὑπερκειμένης καὶ τῆς εἰδοποιοῦ διαφορᾶς.

Λογικῆς κλίμακος παράδειγμα ἔστωσαν τὰ διαφορὰ τετράπλευρα. Παρεβέλλοντες αὐτὰς ἐννοίας τοῦ τετραγώνου, τοῦ ῥόμβου, τοῦ ὀρθογώνιου,

γ) ἄμεσοι δὲ παραστάσεις λέγονται αἱ ἀντιλήψεις ἢ προσλήψεις (preceptiones), τῶν ὁποίων ἀντικείμενον εἶναι τὸ ἄτομον (individuum).

3. Ἡ ἐννοια κατὰ βάθος ἅμα καὶ πλάτος θεωρουμένη.

§ 20.

Ἀντιπαράβαλλοντες τὸ βάθος καὶ τὸ πλάτος ἐννοίας τινὸς εὐρίσκομεν τὴν ἀκόλουθον πρὸς ἄλληλα σχέσιν· ὅσῳ μεῖζον τὸ βάθος, τοσούτῳ ἔλασσον τὸ πλάτος, καὶ ἀντιστρόφως· ὅσῳ ἔλασσον τὸ βάθος, τοσούτῳ μεῖζον τὸ πλάτος. Τῆς σχέσεως δὲ ταύτης ὁ λόγος εἶναι ὅτι ὅσῳ πλείότερα εἶναι τὰ ἀπ' ἀλλήλων διαφέροντα ἀντικείμενα, (ὅσῳ εὐρύτερον δηλ. τὸ πλάτος), τοσούτῳ ὀλιγώτερα ὑπάρχουσιν ἐν αὐτοῖς κοινὰ γνωρίσματα, τοῦναντίον δὲ ἀνευρίσκομεν τοσούτῳ πλείότερα γνωρίσματα (τοσούτῳ μεῖζον βάθος), ὅσῳ ὀλιγώτερα εἶναι τὰ ἀπ' ἀλλήλων διαφέροντα ἀντικείμενα.

§ 21.

Τὸ πλάτος λοιπὸν τῆς ἐννοίας συστέλλεται ἀύξανόμενον τοῦ βάθους αὐτῆς, ἥτοι προστιθεμένου νέου τινὸς γνωρίσματος (καλεῖται δὲ τοῦτο ἐπιδιορισμὸς=determinatio). Ἀντιστρόφως δὲ

ῥομβοειδοῦς, τοῦ συμμετρικοῦ καὶ ἀσυμμέτρου τραπέζιου καὶ τοῦ τραπεζοειδοῦς, εὐρίσκομεν γνώρισμα πᾶσι τούτοις κοινόν, ὅτι εἶναι ἐπίπεδοι ἐπιφάνειαι ὑπὸ τῶν τεσσάρων εὐθειῶν περατούμεναι· τοῦτο εἶναι τὸ γένος. Παραβάλλοντες ἔπειτα τὰς ἐννοίας τῶν τεσσάρων πρώτων σχημάτων εὐρίσκομεν ὅτι ἔχουσι δύο ζεύγη πλευρῶν παραλλήλων, ἐν ᾧ τὸ συμμετρικὸν καὶ τὸ ἀσύμμετρον τραπέζιον ἔχουσι μόνον τὸ ἕτερον ζεῦγος παράλληλον, ἐν δὲ τῷ τραπεζοειδεῖ οὐδεμίαν ὑπάρχει παραλληλία. Ἐντεῦθεν ἐπεται ὅτι γένος προσεχὲς εἶναι διὰ μὲν τὰς πρώτας τέσσαρας ἐννοίας τὸ παραλληλόγραμνον, διὰ δὲ τὰς ἐπομένους δύο τὸ τραπέζιον. Προχωροῦντες περαιτέρω παρατηροῦμεν ὅτι τοῦ τετραγώνου καὶ ῥόμβου γένος προσεχὲς εἶναι τὸ ἰσόπλευρον παραλληλόγραμνον, τοῦ δὲ ὀρθογώνιου καὶ ῥομβοειδοῦς τὸ ἀνισόπλευρον. Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι τὸ τετράγωνον ἀνήκει εἰς τὸ ἀπώτερον γένος τῶν τετραπλεύρων, εἰς τὸ προσεχὲς γένος τῶν παραλληλογράμων καὶ εἰς τὸ εἶδος τῶν ἰσοπλεύρων παραλληλογράμων, τῷ ὁποίῳ καὶ αὐτὸ πάλιν εἶναι εἶδος προσεχὲς.

εὐρύνεται τὸ πλάτος τῆς ἐννοίας, παραλειπομένου ἑνὸς ἢ πλειοτέρων αὐτῆς γνωρισμάτων. Ἐὰν π. χ. εἰς τὸ βάθος τῆς ἐννοίας τοῦ ἀνθρώπου, ζῶν λογικόν, προστεθῇ καὶ τὸ φιλόσοφον, αὐξάνεται μὲ τὸ βάθος, συστέλλεται δὲ τὸ πλάτος, καθότι διὰ τοῦ ἐπιδιορισμοῦ τούτου σημαίνονται οὐχὶ πάντες οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ μόνον οἱ φιλόσοφοι. Ἐὰν δὲ πάλιν ἀφαιρεθῇ τὸ λογικόν, ἐλαττωταί μὲν τὸ βάθος, εὐρύνεται δὲ τὸ πλάτος, διότι ἡ ἐννοια ἐκτείνεται τότε εἰς πάντα τὰ ζῶντα μέτοχα.

§ 22.

Περὶ ἐναργείας καὶ εὐκρινείας τῶν ἐννοιῶν.

Ἡ ἐνάργεια καὶ εὐκρίνεια πάσης ἐννοίας ἐξήρτηται ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς ὁποίας ἔχομεν συνειδήσεως περὶ τοῦ βάθους καὶ πλάτους αὐτῆς.

α) ἐναργής ἡ σαφής (notio clara n. distincta) καλεῖται ἡ ἐννοια, ὅταν ἔχωμεν τοσούτῳ καθαρὰν συνειδήσιν περὶ τοῦ βάθους καὶ τοῦ πλάτους αὐτῆς καθόλου, ὥστε δυνάμεθα ἀκριβῶς νὰ τὴν διακρίνωμεν ὡς ἐν ὅλῳ ἀπὸ πασῶν τῶν ἄλλων ἐννοιῶν. ἔχομεν π. χ. σαφῇ ἰδέαν τοῦ μέλανος χρώματος, ὅταν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν αὐτὸ ἀπὸ τοῦ λευκοῦ καὶ τῶν ἄλλων χρωμάτων. Ἐν τῇ ἐναντίᾳ περιπτώσει ἡ ἐννοια καλεῖται ἀσαφής ἡ ἀμυδρά. (notio obscura).

β) εὐκρινής ἡ διακεκριμένη (notio perspicua) καλεῖται ἡ ἐννοια ὅταν δυνάμεθα οὐχὶ μόνον νὰ τὴν διακρίνωμεν ἀπὸ πάσης ἄλλης, ἀλλ' ἔχωμεν ἐνταυτῷ καθαρὰν συνειδήσιν πάντων τῶν συστατικῶν μερῶν τῶν περιεχομένων ἐν τε τῷ βάθει καὶ ἐν τῷ πλάτει αὐτῆς. 1) Ἐν τῇ ἐναντίᾳ περιπτώσει ἡ ἐννοια καλεῖται συγκεχυμένη (notio confusa). Ἄλλως τε ἡ τῆς ἐννοίας ἐνάργεια καὶ εὐκρίνεια ἔχουσι ποικίλους βαθμοὺς διαφορᾶς.

1) Διευκρινεῖται δὲ πᾶσα ἐννοια ὡς αὐτὴ ἀναλύεται.

α) κατὰ βάθος εἰς τὰ συναποτελοῦντα αὐτὴν γνωρίσματα (τοῦτο δὲ ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ ὀρισμοῦ).

β) κατὰ πλάτος εἰς τὰ εἶδη αὐτῆς καὶ ἀντικείμενα (τοῦτο δὲ ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς διαιρέσεως). Τὸ πρῶτον καλεῖται καὶ εὐκρίνεια κατ' ἐπίτασιν, τὸ δεῦτερον εὐκρίνεια κατ' ἑκτασιν. Ἡ ἀπλή ἐννοια, ἀβαθὴς οὖσα, δὲν δύναται νὰ διευκρινηθῇ κατ' ἐπίτασιν, ἀλλὰ μόνον κατ' ἑκτασιν.

Β. Ἑννοια ἐν τῇ συγκρίσει αὐτῆς πρὸς ἄλλας θεωρουμένη.

§ 23.

Ἐν τῇ συγκρίσει δύο ἢ πλείονων ἑννοιῶν πρὸς ἀλλήλας, δύναται νὰ θεωρηθῇ αὐτῶν

α) ἡ ταυτότης καὶ ἑτερότης.

β) ἡ συμφωνία καὶ ἀσυμφωνία ἢ ἀντίθεσις,

γ) ἡ ὑπαλληλία καὶ συναλληλία.

1. Ταυτότης καὶ ἑτερότης.

§ 24.

Παραβάλλοντες πρὸς ἀλλήλας δύο ἢ πλείονας ἑννοίας κατὰ βάθος, εὐρίσκομεν ὅτι τοῦτο εἶναι ἢ τὸ αὐτὸ ἢ ἕτερον.

Αἱ ἑννοιαὶ καλοῦνται αἱ αὐταί, ὅταν ἔχωσι τὸ αὐτὸ βάθος ἢτοι ὅταν συναπαρτιζῶνται ἐκ τῶν αὐτῶν γνωρισμάτων. Ἐὰν π. χ. ἡ ἑννοια $A = \alpha + \beta + \gamma$, καὶ ἡ ἑννοια $B = \alpha + \beta + \gamma$, αἱ δύο ἑννοιαὶ καλοῦνται αἱ αὐταί (conceptus identici) ἢ ταυτοκαθεῖς.

Καλοῦνται πρὸς τούτοις καὶ ἰσοδύναμοι (conceptus aequipollentes) ἢ ἀντικατηγορούμεναι (c. reciproci), διότι ἔχουσαι ἀναγκαίως καὶ τὸ αὐτὸ πλάτος, δύνανται ν' ἀντικαταστήσωσιν ἀλλήλας.

Σημ. Ἑννοιαὶ πάντῃ αἱ αὐταὶ δὲν ὑπάρχουσι, διότι αἱ τοιαῦται, ἰσοκαθεῖς οὔσαι, δὲν ἠδύναντο μὴδὲ νὰ διακριθῶσιν, ἢ ἄλλως ἢ διάκρισις αὐτῶν συνίσταται ἀπλῶς ἐν τῷ γλωσσικῷ ἢ λεκτικῷ ὄρῳ π. χ. τρίγωνον καὶ σχῆμα τρίπλευρον, ἀστὴρ καὶ ὄψμα οὐράνιον, ἄνθρωπος καὶ πλάσμα αἰσθητικόν καὶ λογικόν.

Οἱ συνώνυμοι ὅροι καὶ τοὶ τὸ αὐτὸ σημαίνοντες, δὲν εἶναι ὅμως πάντῃ οἱ αὐτοί, διότι ἕκαστος τούτων ἀντιλαμβάνεται τοῦ πράγματος ὑπὸ διαφόρους ὀψεις καὶ σχέσεις.

§ 25.

Πᾶσαι αἱ ἑννοιαὶ, αἵτινες εἶναι αἱ αὐταί, εἶναι ἢ συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλας ἢ διάφοροι ἀλλήλων.

α) συγγενεῖς καλοῦνται αἱ ἑννοιαὶ αἵτινες ἔχουσι τοῦλάχιστον ἓν γινώρισμα πρὸς ἀλλήλας κοινόν.

β) διάφοροι καλοῦνται αἱ ἑννοιαὶ αἵτινες δὲν ἔχουσιν οὐδὲ ἓν τοῦλάχιστον γινώρισμα πρὸς ἀλλήλας κοινόν.

Σημ. Συγγένεια καὶ διαφορὰ εἶναι ἀπλῶς σχετικοὶ ὁρίσμοι τῶν ἐννοιῶν, διότι ἀμφοτέρων ὁ βαθμὸς δύναται νὰ ποικίλληται, ὅσον αὐταὶ ἔχουσι πλείονερα ἢ ὀλιγώτερα γνωρίσματα πρὸς ἀλλήλας κοινὰ ἢ μὴ.

Αἱ συγγενεῖς ἐννοιαὶ καλοῦνται ὅμοιαι μὲν, ὅταν τὰ ἴσα γνωρίσματα ὑπερβαίνωσι κατ' ἀριθμὸν τὰ διαφορὰ, π. χ. τρίγωνον καὶ τετράγωνον· ὁμογενεῖς δὲ ἢ ἑτερογενεῖς, καθ' ὅσον ἀνήκουσιν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἢ εἰς διάφορον γένος· ὁμοειδεῖς δὲ ἢ ἑτεροειδεῖς, καθ' ὅσον ἀνήκουσιν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ εἶδος ἢ εἰς διάφορα εἶδη τοῦ αὐτοῦ γένους.

Κατ' ἐξοχὴν συγγενεῖς λέγονται αἱ ἐννοιαὶ αἱ κοινὰ ἔχουσαι οὐσιώδη γνωρίσματα, π. χ. ἄνθρωπος καὶ ζῶον, αἱ δὲ κοινὰ πρὸς ἀλλήλας ἔχουσαι ἐπουσιώδη γνωρίσματα λέγονται ἐκ τοῦ ἀνωτέρω συγγενεῖς, π. χ. χιῶν καὶ σινδῶν (διὰ τὸ λευκὸν χρῶμα).

2. Συμφωνία καὶ διαφωνία ἢ ἀντίθεσις τῶν ἐννοιῶν.

§ 26.

Σύμφωνοι, συνιοῦσαι ἢ συμβιβασταὶ, (conceptus congruentes) καλοῦνται αἱ ἐννοιαὶ τὰς ὁποίας δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν συνάμα νοουμένας ἐν τρίτῳ τινί, τουτέστιν ἐν τῷ βάθει μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας· κατὰ τὴν ἐναντίαν περίπτωσιν καλοῦνται ἀσυμβιβαστοὶ, ἀρτικείμεραι ἢ ἀρτίθετοι (c. repugnantes).

Σημ. π. χ. λεῖος, λευκός, διαφανής, σκληρὸς συνέρχονται ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ὕλου, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν τῇ τοῦ σιδήρου· σοφία καὶ ἀγαθότης ἐν τῇ περιστάσει τοῦ ἀνθρώπου, οὐχὶ ὁμως ἀρετὴ καὶ κακία ἐν τῇ παραστάσει τοῦ Πέτρου. Ἐπίσης ἐπίπεδον καὶ ὄρος, στρογγύλον καὶ γωνιαῖον, κίνησις καὶ ἡρεμία, τρίγωνον καὶ τετράγωνον κτ.λ.

§ 27.

Ἀντιφατικὴ καὶ ἐναντία Ἀντίθεσις.

Τῶν ἐννοιῶν ἡ ἀντίθεσις εἶναι διττή,

α) καθαρῶς ἀρνητικὴ, ὅταν αἱ ἐννοιαὶ ἔχωσι πρὸς ἀλλήλας τὴν αὐτὴν σχέσιν οἷαν τὸ Α πρὸς τὸ οὐκ-Α, ὅταν δηλαδὴ ἡ ἑτέρα ᾗναι ἀπλὴ ἀρνησις τῆς ἑτέρας. Καλεῖται δὲ τοῦτο Ἀρτίφασις ἢ ἀρτιφατικὴ ἀντίθεσις, oppositio contradictoria. (ἀπόλυτος ἀντίθεσις).

6) *θετική*, ὅταν αἱ ἔννοιαι ἔχωσι πρὸς ἀλλήλας τὴν αὐτὴν σχέσιν οἷαν τὸ Α πρὸς τὸ οὐκ-Α, ὅταν δηλαδή ἡ ἑτέρα ἦναι οὐχὶ ἀπλὴ ἀρνησις τῆς ἐτέρας, ἀλλὰ περιέχῃ συγχρόνως καὶ τινὰ ἰδιάζοντα θετικὸν προσδιορισμὸν (φ). Καλεῖται δὲ τοῦτο *Ἐναρτίωσις* ἢ *ἐναρτία ἀντίθεσις* *oppositio contraria* (σχετική ἀντίθεσις).

Σημ. Ἀντιφατικῶς ἀντικείμεναι ἡ ἀντίθετοι (*conceptus contradictorie oppositi*) εἶναι λοιπὸν αἱ ἔννοιαι *λευκός* καὶ οὐ *λευκός*, *μέλας* καὶ οὐ *μέλας*, *πλούσιος* καὶ οὐ *πλούσιος*. Ἐναντίως δὲ ἀντικείμεναι (*conceptus contrariae oppositi*) αἱ ἔννοιαι *λευκός* καὶ *μέλας*, *πέρης* καὶ *πλούσιος*, *ἀγαθός* καὶ *κακός*.

3. Ὑπαλληλία καὶ Συναλληλία τῶν ἐννοιῶν.

§ 28.

Ἐξετάζοντες τὰς ἐννοίας κατὰ τὸ πλάτος αὐτῶν εὐρίσκομεν δύο εἶδη τῆς πρὸς ἀλλήλας σχέσεως αὐτῶν ἢ ἀναφορᾶς, τὸ τῆς ὑπαλληλίας (*subordinatio*) *ordinatio*).

Σημ. Ἐννοιαὶ ἀντικατηγορούμεναι ἔχουσι τὸ αὐτὸ πλάτος καὶ *καλύπτουσιν ἀλλήλας* (*se invicem involvunt*) π. χ. *ζῶν* καὶ *ὄργανικὸν ὄν*.

§ 29.

Ὑπάλληλοι καλοῦνται δύο ἔννοιαι, ὅταν ἡ ἑτέρα περιέχῃ ὑφ' ἑαυτὴν τὴν ἑτέραν ὡς μέρος τι τοῦ ἑαυτῆς πλάτους. Ἡ πρώτη καλεῖται ἔννοια ἀνωτέρα (*c. vuperior*), εὐρυτέρα (*latior*), ὑπερβεβηκυῖα, ὑπερκειμένη ἢ ὑπαλληλοῦσα· ἡ δευτέρα δέ, ἔννοια κατωτέρα (*c. inferior*), στενοτέρα (*c. angustior*), ὑποκειμένη, ὑποβεβηκυῖα ἢ ὑπαλληλωτή.

Σημ. Ἐκ τῶν δύο ἐννοιῶν *ζῶν* καὶ *ἄνθρωπος* ἡ μὲν πρώτη εἶναι ὑπερβεβηκυῖα· ἐὰν δὲ εἰς τὸ βᾶθος τῆς ἐννοίας *ἄνθρωπος* προστεθῇ τὸ γνῶρισμα *ἄρρην*, τότε γίνεται ἡ μὲν τελευταία αὕτη ἔννοια ὑποβεβηκυῖα, ἡ δὲ *ἄνθρωπος* ὑπερβεβηκυῖα.

§ 30.

Συάλληλοι καλοῦνται αἱ ἔννοιαι αἱ ὑπαγόμεναι εἰς ἄλλην ἔννοιαν ἀνωτέραν ἐν τῷ αὐτῷ βαθμῷ (δηλαδή αἱ θεωρούμεναι ὡς εἶδη διάφορα εἰς τὸ αὐτὸ γένος καθυπαγόμενα, καθ' ἣν περίπτωσιν ἡ ἀνωτέρα ἐκείνη ἔννοια εἶναι κοινὸν γνῶρισμα ἀμφοτέρων.

Σημ. Τοιαῦται π. χ. εἶναι αἱ ἔννοιαι *ἐλαία, συκῇ, ἀμυγδαλῇ*, ὑποτάσσονται εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ δένδρου κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμὸν, καλούμεναι διὰ τοῦτο καὶ ὁμοταγεῖς. Ὡς ὑπ᾿ ἄλληλοι ὅμως ἡ ὁμοταγεῖς δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσι καὶ αἱ ἔννοιαι *συκῇ καὶ ζῶον*, διότι καὶ τοὶ ἀμφοτέρωται κείμενοι ἐν τῷ πλάτει τῆς ἐννοίας τοῦ ὀργανικοῦ ὄντος, δὲν ὑπάρχονται ὅμως εἰς ταύτην κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμὸν.

Αἱ συνάλληλοι ἡ ὁμοταγεῖς ἔννοιαι, ὡς ἐναντίως πρὸς ἀλλήλας ἀντικείμεναι, ἀποκλείονται ἀμοιβαίως, καλοῦνται δὲ διὰ τοῦτο καὶ *διεzeugménai*. Αἱ ἔννοιαι π. χ. τοῦ κύκλου καὶ τοῦ τετραγώνου ἀποκλείουσι μὲν ἀλλήλας, δύνανται δὲ νὰ συνεννοηθῶσιν ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ σχήματος, ὡς αἱ ἀνὴρ καὶ γυνὴ ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου κτλ. Διασταταὶ ἔννοιαι καλοῦνται αἱ ἐν τῷ βάθει αὐτῶν μηδὲν κοινὸν ἔχουσαι, καὶ οὕσαι διὰ τοῦτο ἀλλήλαις ἀντικείμεναι, δυνάμεναι ὅμως νὰ συνδεθῶσιν ὡς γνωρίσματα ἐν τρίτῃ τινὶ ἐννοίᾳ, π. χ. *λογικότης καὶ ζωότης* ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἀνθρώπου. Τὴν *ἐναντίαν* λοιπὸν ἀντίθεσιν ἀποτελοῦσιν αἱ μὲν *διεzeugménai* ἔννοιαι ἐν τῷ πλάτει τρίτης τινὸς ἐννοίας, αἱ δὲ *διασταταὶ* ἐν τῷ βάθει αὐτῆς.— Αἱ ἔννοιαι αἱ μὴτε κατὰ πλάτος μὴτε κατὰ βάθος μέτρον τι κοινὸν ἔχουσαι, λέγονται καθ' ὅλου ἀσύμμετροι· τοιαῦται εἶναι π. χ. *πνεῦμα καὶ λίθος, ἀρετὴ καὶ σχῆμα*· κατὰ δὲ τὴν ἐναντίαν περίπτωσιν λέγονται *συμμετρικαί*, π. χ. *σχῆμα καὶ τρίγωνον*.

§ 31.

Ἐπὶ τῆς ὑπαλλήλιας καὶ συναλλήλιας, στηρίζεται ἡ Ταξινομία ἥτοι ἡ Λογικὴ Ὀλομέλεια (*classificatio*). Αὕτη δὲ εἶναι τὸ σημαντικώτατον μέσον διὰ τοῦ ὁποίου ὁ νοῦς φέρει τάξιν καὶ συνάφειαν εἰς τὴν ἀπειρον τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως ὕλην καὶ καθίσταται τοιουτοκρόπως ἱκανὸς ἵνα τὴν καταλαμβάνῃ καὶ ἐποπτεύῃ. (Πρβλ. § 123 καὶ ἐφεξῆς).

Τμῆμα Γ'.

Περὶ Κρίσεων.

§ 32.

Κρίσις (*judicium*) καλεῖται ὁ ἄμεσος προσδιορισμὸς μιᾶς παραστάσεως διὰ μέσου ἄλλης τινὸς, ἐχούσης ἄμεσον ἀναφορὰν

πρὸς αὐτήν. *) Ἐξαγγελλομένη διὰ λέξεων ἡ ἐνδιάθετος κρίσις λέγεται ἀπόφανσις, λόγος ἀποφαντικός (enunciatio) ἢ ἀπλῶς λόγος, καταχρηστικώτερον δὲ καὶ πρότασις, κατὰ τὴν γραμματικὴν τῆς λέξεως σημασίαν. Δύναται δὲ πᾶσα κρίσις νὰ θεωρηθῇ.

α) καθ' ἑαυτήν,

β) κατ' ἀναφορὰν πρὸς ἄλλαν.

A. Ἡ κρίσις θεωρουμένη καθ' ἑαυτήν.

§ 33.

Διαιρέσεις τῶν κρίσεων.

Ἐπειδὴ τὸ κρίνειν σημαίνει τὴν διανοητικὴν ἐργασίαν, διὰ τῆς ὁποίας ἀποδίδει ὁ νοῦς εἰδός τι τοῦ εἶναι (κατηγορούμενον, ιδιότητα, ἐνέργειαν ἢ πάθος τι) εἰς τι ἀντικείμενον ὡς εἰς οὐσίαν (ὑποκείμενον) καὶ ἐπομένως ὀρίζει τίς ἢ πρὸς ἄλληλα σχέσις καὶ ἀναφορὰ ἀμφοτέρων, διὰ τοῦτο ἐξετάζονται ἐν ταῖς κρίσεσι τὰ ἐπόμενα ἐρωτήματα.

1) Ποία τις εἶναι ἡ κατὰ βάθος σχέσις τοῦ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου πρὸς ἄλληλα; — (Ποῖον τῆς Κρίσεως).

2) Ποία τις εἶναι ἡ κατὰ πλάτος σχέσις τοῦ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου πρὸς ἄλληλα; (Ποσὸν τῆς Κρίσεως).

3) Ποίῳ τινὶ τρόπῳ ὁ νοῦς ἀναφέρει τὸ κατηγορούμενον εἰς τὸ ὑποκείμενον; (Ἀναφορὰ τῆς κρίσεως).

4) Ποίῳ τινὶ τρόπῳ ὁ κρίνων νοῦς ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ ἀντικειμένου τῆς νοήσεως; (Τρόπος τῆς κρίσεως).

*) Καθ' ἑαυτὰς αἱ ἔννοιαι δὲν εἶναι γνώσεις, ἀλλὰ μόνον στοιχεῖα γνώσεων· συνιστῶσι δὲ τὰς γνώσεις ὅταν κατὰ διαφόρους αὐτῶν λογικὰς σχέσεις συμπλέκονται· πρὸς ἄλληλας ὑπὸ τοῦ νοῦς, τοῦ ἀποδίδοντος αὐταῖς τὰ οἰκεία καὶ χωρίζοντος ἀπ' αὐτῶν τὰ ἄλλοτρια.

Ἐν οἷς καὶ τὸ ψεῦδος καὶ τὸ ἀληθές, σύνθεσίς τις ἤδη νοημάτων ὡς περ ἐν ὄντων. (Ἀρ. περὶ ψυχ. III. 6). — Περὶ γὰρ σύνθεσιν καὶ διαίρεσιν ἔστι τὸ ψεῦδος καὶ τὸ ἀληθές· τὰ οὖν ὀνόματα αὐτὰ καὶ τὰ ῥήματα ἔοικε τῷ ἄνευ συνθέσεως καὶ διαίρεσεως νοήματι, οἷον τὸ ἄνθρωπος ἢ τὸ λευκόν, ὅταν μὴ προστεθῇ τι· οὔτε γὰρ ψεῦδος, οὔτε ἀληθές πω· (Περὶ Ἑρμην. 4) ὥστε ἀληθεύει μὲν ὁ τὸ διηρημένον οἰόμενος διηρησθαι, καὶ τὸ συγκείμενον συγκεῖσθαι, ἔψευσται δὲ ὁ ἐναντίως ἔχων ἢ τὰ πράγματα. — Ἔστι δὲ λόγος ἅπας μὲν σημαντικός — ἀποφαντικός δὲ οὐ πᾶς· ἀλλ' ἐν ᾧ τὸ ἀληθεύειν ἢ ψεύδεσθαι ὑπάρχει. (Περὶ Ἑρμ. 4).

Σημ. Τὴν ὕλην τῆς κρίσεως ἀποτελοῦσιν αἱ δύο παραστάσεις τὰς ὁποίας αὕτη συνδέει ἐν τῇ συνειδήσει εἰς μίαν ἐνότητα, καὶ αἱ ὁποῖαι ἐν τῇ γραμματικῇ καλοῦνται ὑποκείμενον (subjectum) καὶ κατηγορούμενον (praedicatum). Ὁ τρόπος δὲ καθ' ὃν γίνεται ἡ σύνδεσις καλεῖται εἶδος τῆς κρίσεως καὶ ἐκφέρεται διὰ τοῦ συνδέσμου *ἐστὶν* ἢ οὐκ *ἐστὶν*. Ἡ Λογικὴ ἀσχολεῖται κυρίως περὶ τὸ εἶδος τῶν κρίσεων. Λογικὸν δὲ αὐτῶν διάγραμμα εἶναι

Γ ἐστὶ Κ.

Γ οὐκ ἐστὶ Κ.

Ἐνθα Γ σημαίνει τὸ Ὑποκείμενον καὶ Κ τὸ κατηγορούμενον.

1. Ποιόν.

§ 34.

Κατὰ μὲν τὸ ποιὸν δύνανται αἱ ἐν τῇ κρίσει εἰς μίαν Ἐνότητα συνδέσμεναι παραστάσεις νὰ ἦναι πρὸς ἀλλήλας ἡ σύμφωνοι ἢ ἀντικείμεναι. Κατὰ ταῦτα διακρίνονται λοιπὸν καὶ αἱ κρίσεις

1) εἰς καταφατικὰς (judicium affirmans), ὅταν ὁ σύνδεσμος καταφάσκη τὸ κατηγορούμενον κατὰ τοῦ ὑποκειμένου.

β) εἰς ἀποφατικὰς (jud. negans), ὅταν ὁ σύνδεσμος ἀποφάσκη τὸ κατηγορούμενον ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου. *)

Ἐντεῦθεν δὲ δῆλον ὅτι ἡ ἀπόφασις στηρίζεται οὐχὶ ἐπὶ τοῦ κατηγορουμένου, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ συνδέσμου, τοῦ δεικνύοντος τὴν πρὸς ἀλλήλας ἀναφορὰν τῶν δύο ἐννοιῶν.

Σημ. Ἐν τῇ κρίσει λοιπὸν δυνατόν νὰ καταφάσκηται τι ἢ νὰ ἀποφάσκηται, οὔσης ταυτοχρόνως ἀποφατικῆς καὶ τῆς ἐννοίας εἴτε τοῦ ὑποκειμένου, εἴτε τοῦ κατηγορουμένου. **) Ἐκ

*) Ἔστι δὲ εἰς πρῶτος λόγος ἀποφαντικὸς κατὰφασις, εἴτα ἀπόφασις. — Κατὰφασις δὲ ἐστὶν ἀπόφανσις τινος κατὰ τινος· ἀπόφασις δὲ ἐστὶν ἀπόφανσις τινος ἀπὸ τινος (Ερμ. 5. 6.).

**) τοιαύτας ἀποφατικὰς ἐννοίας καλεῖ ὁ Ἀριστοτέλης ὁ νόμος τῆς ἀόριστα. Τό δ' οὐκ ἄνθρωπος οὐκ ὄνομα· οὐ μὴν οὐδὲ κεῖται ὄνομα, ὅτι δεῖ καλεῖν αὐτό· οὔτε γὰρ λόγος οὔτε ἀπόφασις ἐστίν· ἀλλ' ἔστω ὄνομα ἀόριστον ὅτι ὁμοίως ἐφ' ὅτουσιν ὑπάρχει καὶ ὄντος καὶ μὴ ὄντος. (Περὶ Ἐρμ. 2.).

Ἔσται πᾶσα κατὰφασις καὶ ἀπόφασις ἢ ἐξ ὀνόματος καὶ ῥήματος ἢ ἐξ ἀόριστου ὀνόματος καὶ ῥήματος· ἄνευ δὲ ῥήματος οὐδεμία κατὰφασις οὐδὲ ἀπόφασις (αὐτ. 40).

τῶν δύο κρίσεων ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἐστι θνητός, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐστὶν ἐν θνητῷ (ἀθάνατος) ἑκάτερα εἶναι λογικῶς διάφορος τῆς ἐτέρας· ὡσαύτως, ὁ Πέτρος οὐκ ἐστὶ φρόνιμος, καὶ ὁ Πέτρος ἐστὶν αὐτὸς φρόνιμος (ἄφρων)· ἡ ἀφροσύνη ἢ τὸ μὴ φρονεῖν ἐστὶ βλαβερόν.

§ 35.

Πᾶσα κρίσις πρέπει νὰ ᾔναι ἢ καταφατικὴ ἢ ἀποφατικὴ. Κατὰ τὸν νόμον τῆς τοῦ τρίτου ἀποκλείσεως τρίτη τις περιπτώσις δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ.

Σημ. Περιοριστικαὶ ἢ ἐκ τοῦ κατηγορουμένου ἀόριστοι καλοῦνται αἱ κρίσεις ἐν ταῖς ὁποίαις ἡ τοῦ κατηγορουμένου ἔννοια περιέχει ἀπόφασιν· ὁ θεὸς ἐστὶν ἄπειρος· ἡ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ ἐστὶν ἀθάνατος. Εἶναι δὲ αἱ τοιαῦται κρίσεις καθ' ὕλην μὲν ἀποφατικαί, κατ' εἶδος δὲ καταφατικαί, καὶ τούτου ἕνεκα εὐλόγως συναριθμοῦνται μετὰ τῶν καταφατικῶν. Καλοῦσι δὲ τινες τῶν λογικευμένων αὐτὰς καὶ ἀπειροδυνάμους, ἀπείρους, (μᾶλλον ἀόριστους), καθότι διὰ τοῦ ἀποφατικοῦ κατηγορουμένου τὸ ὑποκείμενον αἱρεται ἀπὸ τῆς ὁρισμένης σφαίρας τῆς ἔννοιαις καὶ μετατίθεται εἰς ἀόριστον σφαῖραν πάσης ἄλλης δυνατῆς ἔννοιαις, ἀρκεῖ μόνον αὕτη νὰ μὴ ταυτίζεται μετὰ τῆς τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος κατηγορουμένου.

2. Ποσόν.

§ 36.

Ἐπειδὴ τὸ κατηγορούμενον δυνατόν ν' ἀναφέρηται ἢ πρὸς ὅλον τὸ πλάτος τοῦ ὑποκειμένου ἢ μόνον πρὸς μέρος αὐτοῦ ἢ πρὸς ἄτομόν τι διὰ τοῦτο καὶ αἱ κρίσεις, κατὰ πλάτος θεωρούμεναι, δύναται νὰ ᾔναι

α) καθόλου ἢ γενικαί (judicium universale s: generale) π. χ. Πᾶς ἄνθρωπος ἐστὶ θνητός.

β) ἐπὶ μέρους ἢ μερικαί (jud. particulare s: speciale) π. χ. Ἀνθρώποι τινὲς εἰσι πεπαιδευμένοι.

γ) ἀτομικαί (jud. singulare) Ἰωσήφ ἐστὶ σῶφρων. *)

*) Ὁ Ἀριστοτέλης συναριθμεῖ μετὰ τῶν μερικῶν καὶ τὰς ἀτομικάς, τὰς τελευταίας δὲ ταύτας καλεῖ ἀδιορίστους, ὅταν μὴ προσδιορίζωνται διὰ τοῦ ἄρθρου ἢ δεικτικοῦ τινος ἄλλου ὅρου. Κατ' αὐτὸν αἱ ἀδιορίστοι προτάσεις δὲν ἀποτελοῦσιν ἴδιον λογικὸν τύπον, ἀλλ' ὑπαινέττονται τὴν φυσί-

Σημ. Λογικῶς ἐξεταζόμεναι αἱ ἀτομικαὶ κρίσεις συμπίπτουσι μετὰ τῶν καθόλου, διότι κατ' ἀμφοτέρους τὰς περιπτώσεις τὸ κατηγορούμενον ἀναφέρεται πρὸς τὸ ὅλον πλάτος τῆς τοῦ ὑποκειμένου ἔννοιαις, π. χ. Σωκράτης ἐστὶν σῶφροτατος Ἕλληνα.

Σημεῖα τοῦ ποσοῦ (signa quantitatis) εἶναι διὰ μὲν τὰς καθόλου κρίσεις οἱ ὅροι Πᾶς, ἕκαστος (οὐδεὶς) διὰ δὲ τὰς μερικὰς, Πολλοί, τινές, ὀλίγοι (οὐ πᾶς) κτλ. διὰ δὲ τὰς ἀτομικὰς τὰ κύρια ὀνόματα ἢ τὰ προσηγορικὰ μετὰ τινος δεικτικῆς ἀντωνυμίας.

§ 37.

Κατὰ ποσὸν ἄμα καὶ ποιὸν θεωρούμεναι αἱ κρίσεις λέγονται α) καθόλου καταφατικαί, Πᾶν ὃ ἐστὶ Κ. πᾶς ἄνθρωπος θνητός. β) ἐπὶ μέρους καταφατικαί, Μέρος τι τοῦ Γ ἐστὶ Κ. τίς ἄνθρωπος ἐστὶν εὐσεβής.

γ) καθόλου ἀποφατικαί, Οὐδὲν ὃ ἐστὶ Κ, οὐδεὶς ἀναμάρτητος.

δ) ἐπὶ μέρους ἀποφατικαί, Οὐ πᾶν ὃ ἐστὶ Κ, ἢ Μέρος τι τοῦ Γ οὐκ ἐστὶ Κ. οὐ πᾶς ἄνθρωπος σοφός. *)

κὴν ἰδιότητα τοῦ τε νοῦ καὶ τῆς γλώσσης, νὰ ἐκφέρωσι πάντοτε ἔννοιαν καθολικῆς, καὶ ὀφείλουσιν ἐπομένως νὰ θεωρηθῶσιν ὡς λογικὴ παραίνεσις κατὰ τῆς γραμματικῆς ἢ γλωσσικῆς ἀοριστίας· διότι καὶ αὐτὸς ὁ Καλλιὰς (παράδειγμα τοῦ Ἀριστοτέλους), καὶ τοι κύριον ὄνομα, δύναται νὰ κατηγορηθῇ κατὰ πολλῶν ἀτόμων.

Τὰ μὲν καθόλου τῶν πραγμάτων, τὰ δὲ καθ' ἕκαστον· λέγω δὲ καθόλου μὲν ὃ ἐπὶ πλείονων πέφυκε κατηγορεῖσθαι, καθ' ἕκαστον δὲ ὃ μὴ, — Πρότασις μὲν οὖν ἐστὶ λόγος καταφατικὸς ἢ ἀποφατικὸς τινος κατὰ τινος· οὗτος δὲ ἢ καθόλου ἢ ἐν μέρει ἢ ἀδιορίστος· λέγω δὲ καθόλου μὲν τὸ παντὶ ἢ μηδενὶ ὑπάρχειν, ἐν μέρει δὲ τὸ τινὶ ἢ μὴ τινὶ ἢ μὴ παντὶ ὑπάρχειν, ἀδιορίστος δὲ τὸ ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν ἄνευ τοῦ καθόλου ἢ κατὰ μέρους (Ἀνλ. προτ. 1, 1).

*) Τῶν κρίσεων τούτων τὴν διαφορὰν ἐδείκνυν οἱ σχολαστικοὶ διὰ τῶν τεσσάρων φωνηέντων Α. Ε. Ι. Ο. ἐξ ὧν τὸ Α. σημαίνει τὴν καθόλου καταφατικὴν, τὸ Ε. τὴν καθόλου ἀποφατικὴν, τὸ Ι. τὴν μερικὴν καταφατικὴν, καὶ τὸ Ο. τὴν μερικὴν ἀποφατικὴν. Ἐλάμβανον δὲ τὸ μὲν Α. καὶ Ι. ἐκ τῶν δύο πρώτων φωνηέντων τοῦ ῥήματος α (Α) ἢ ἰσται, τὸ δὲ Ε. καὶ Ο. ἐκ τοῦ πηγΟ.

3. Ἀναφορά.

§ 38.

Ἐξετάζοντες τὸν τρόπον καθ' ὃν ὁ νοῦς ἀναφέρει πρὸς τὸ ὑποκείμενον τὴν ἔννοιαν τοῦ κατηγορουμένου, παρατηροῦμεν ὅτι ἡ ἀναφορὰ αὕτη δύναται νὰ ᾖναι ἀπόλυτος ἢ σχετικὴ ἀπροσδιόριστος. Καὶ ταῦτα καὶ αἱ κρίσεις διακροῦνται εἰς κατηγορικὰς, ὑποθετικὰς, διαζευκτικὰς.

§ 39.

α. Κρίσις κατηγορική.

Κατηγορικὴ (ἐκ τοῦ κατηγορεῖν *praedicare*) καλεῖται ἡ κρίσις, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ ἐσωτερικὴ σχέσις ἢ σύνθεσις τοῦ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου ἐκφέρεται ἀπολύτως κατὰ τοὺς νόμους τῆς ταυτότητος καὶ τῆς ἀντιφάσεως. π. χ. ὁ Θεὸς ἐστὶ δίκαιος· ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἐστὶν ἐντελής.

Σημ. Διὰ τῆς κατηγορικῆς κρίσεως ἐκφράζεται κυρίως βᾶθος τῆς τοῦ ὑποκειμένου ἐννοίας, π. χ. ἡ παραβολὴ ἐς κοινὴν τις τομὴν.

§ 40.

β. Κρίσις ὑποθετικὴ.

Ὑποθετικὴ καλεῖται ἡ κρίσις ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ τοῦ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου σύνθεσις ἐκφέρεται κατὰ τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος, προηγουμένης δηλαδὴ ὑποθέσεως τινος, λόγου, π. χ. εἴ ἐστιν ὁ Θεὸς ὁ σοφώτατος, αἰρεῖται τὸ βέλτιστον.

Σύγκειται δὲ πᾶσα ὑποθετικὴ κρίσις

α) ἐκ τοῦ ἡγουμένου ἢ τῆς ὑποθέσεως, περιεχούσης τὴν ἔννοιαν τοῦ ὑποκειμένου ὡς λόγον (*antecedens, hypothesis*).

β) ἐκ τοῦ ἐπομένου ἢ τῆς θέσεως, περιεχούσης τὴν ἔννοιαν τοῦ κατηγορουμένου ὡς συνέπειαν (*consequens thesis*). Ἀμφότεραι δὲ αὗται αἱ γραμματικαὶ προτάσεις συναποτελοῦσι κατὰ τὰ ἄνωτέρα ῥηθέντα μίαν μόνην λογικὴν κρίσιν, τῆς ὁποίας δύο τύποι εἶναι ὁ

εἰ ἐστὶ (τίθεται) Η, ἐστὶ (τίθεται) Ε' (ἐνθα Η σημαίνει τὸ Ἠγούμενον καὶ Ε τὸ Ἐπόμενον).

Σημ. 1. Ἡ οὐσία τῆς ὑποθετικῆς κρίσεως στηρίζεται ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ, τουτέστιν ἐπὶ τῆς ἀναγκαιότητος ἀπ' ἀλλήλων ἐξ αἰτίας τῆς θέσεως τῶν δύο τῆς κρίσεως μερῶν, ὡς λόγου καὶ συνεπειῆς. Τοιαῦται ὑποθετικαὶ κρίσεις ὀφείλουσι νὰ διακρίνωνται ὁ

ἄλλων κρίσεων, αἵτινες ἔχουσι μὲν τὸν αὐτὸν γραμματικὸν τύπον, ἐκφράζουσι δὲ ἀντὶ ἐξαρτήσεως ἀπλῶς σύγχρονόν τι, καὶ οὐδὲν πλέον· ἐκ τῶν δύο λοιπὸν κρίσεων, ὅταν ἐπατέρχονται αἱ *χρ. λ. ὁδ. α.* ἄρχεται τὸ *καί*, ὅταν καταβαίνει τὸ *θερμόμετρον*, ἐλαττοῦται τῆς ἀτμοσφαίρας ἡ θερμοκρασία, ἐκτέρα εἶναι διάφορος τῆς ἐτέρας.

Σημ. 2. Συγγενέουσι δὲ πρὸς ἀλλήλας αἱ κατηγορικαὶ καὶ ὑποθετικαὶ κρίσεις, καθ' ὅσον ἀμφοτέραι ἐκφέρουσι τὸ βάθος τοῦ ὑποκειμένου, αἱ μὲν ὡς γενόμενον, αἱ δὲ ὡς γινόμενον· π. χ. ὁ ἐπιμελούμενος μαθητῆς τιμᾶται, καὶ, ἐὰν ὁ μαθητῆς ἢ ἐπιμελὴς τιμᾶται· τὸ *τριβόμενον* ἢ *λεκτρὸν* ἀναπτύσσει ἢ *λεκτρισμὸν*, καὶ, ἐὰν *τριβῇται* τὸ *ἢλεκτρον*, ἀναπτύσσει ἢ *λεκτρισμόν*.

§ 41.

Κρίσις διαζευκτική:

Διαζευκτικὴ καλεῖται ἡ κρίσις, ἐν ἣ ἡ τοῦ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου σύνθεσις ἐκφέρεται κατὰ τὸν νόμον τῆς τοῦ τρίτου ἀποκλείσεως, καὶ ἡ ὁποία περιέχει ἐπομένως σειρὰν ἀποκλειόντων ἀλλήλα μελῶν (*membra disjuncta s. disjunctio-nis*). Ὑπάρχει δὲ ἡ διαζευξις

α) ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, καὶ τότε πλείονες ὑποκειμένου ἔννοιαι ἀντίκεινται πρὸς μίαν μόνην ἔννοιαν κατηγορουμένου, π. χ. ἡ οἱ Ἕλληνες ἢ οἱ Ῥωμαῖοι εἰσιν ὁ κράτιστος λαὸς τῆς ἀρχαιότητος.

β) ἐν τῷ κατηγορουμένῳ, ὅταν τὰ ἀντιδιεζευγμένα μέλη περιέχωνται ἐν αὐτῷ τῷ κατηγορουμένῳ, π. χ. τὰ *τρίγωνά* εἰσιν ἢ *ἰσοπλευρά*, ἢ *ἰσοσκελῆ*, ἢ *σκαληνά*.

Σημ. 1. παρατηρητέον δὲ ὅτι

α) τὰ ἀντιδιεζευγμένα μέλη ὀφείλουσι ν' ἀποκλείωσιν ἀλλήλα, τουτέστι νὰ ἦναι ἔννοιαι ἀλλήλαις ἀντικείμεναι· δὲν εἶναι λοιπὸν διαζευκτικὴ κρίσις, ὁ Πέτρος ἐστίν ἢ Πλούσιος, ἢ ὠραίος, διότι τὸ ὑποκείμενον δύναται νὰ ἐχῇ ἀμφοτέρωτα αὐτὰ τὰ προσόντα.

β) ἡ ἀλήθεια τῆς διαζευκτικῆς προτάσεως ἐξήρτηται ἐκ τῆς πλήρους ἀπαριθμήσεως τῶν ἀντιδιεζευγμένων μελῶν, τὰ ὁποῖα ὀφείλουσιν ἀθρόα νὰ συναποτελῶσιν *ὅλον πλήρες καὶ τέλειον*· ψευδὴς ἄρα ἡ κρίσις ἡ *γωνία* αὕτη ἐστίν ἢ ὀρθή ἢ ἁμβλεία.

γ) γραμματικὸν σημεῖον τῆς διεζευγμένης προτάσεως εἶναι οἱ σύνδεσμοι ἢ—ἢ.

Σημ. 2. Ἡ διαζευκτικὴ κρίσις ἀναλύει τὸ *πλάτος* τῆς ἐννοίας, ἡ δὲ κατηγορικὴ καὶ ἡ ὑποθετικὴ τὸ *βάθος* αὐτῆς.

Σημ. 3. Κρίσις υποθετική ἢ καὶ διαζευκτική (σὺν υποθέσει διαζευκτική ἢ μικτή) δὲν ἔχει ἴδιον λογικὸν τύπον, διότι τὸ ἐν αὐτῇ οὐσιωδέστερον εἶναι ἢ διάζευξις. Ἡ κρίσις π. χ. εἰ μὴ ἦν ἢ γῆ πλανήτης, ἦν ἂν ἀπλανής ἢ κομήτης, ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν, Ἡ γῆ ἐστὶν ἢ πλανήτης, ἢ ἀπλανής, ἢ κομήτης.

§ 42.

Παράρτημα. Κρίσις διαιρετική.

Τῶν διαζευκτικῶν κρίσεων διάφοροι εἶναι αἱ διαιρετικαὶ ἢ μεριστικαί, ἐν ταῖς ὁποίαις, πρὸς μίαν ἔννοιαν γένους ἀντιτίθενται τὰ αὐτῆς εἶδη ὡς κατηγορούμενα, π. χ. Τὰ ζῶα εἰσι μέρος ἄρρενα, μέροι θήλεα· τὰ σχήματά εἰσι τὰ μὲν τρίγωνα, τὰ δὲ τετράγωνα, τὰ δὲ πολύγωνα, τὰ δὲ κύκλοι κτλ. φυτὰ τε καὶ ζῶα εἰσι ζῶσαι οὐσίαι.

Ἡ διαιρετική κρίσις ὁμοιάζει πρὸς τὴν διαζευκτικὴν ἐν μέρει μόνον, δηλ. κατὰ τύπον, οὐσιωδῶς ὅμως διαφέρει αὐτῆς, διότι ἐν μὲν τῇ διαιρετικῇ τὰ κατηγορούμενα (ὡς ὁμοταγεῖς ἔννοιαι), ἀποκλείουσιν ἐπίσης ἄλληλα, συγκατηγοροῦνται ὅμως ταυτοχρόνως ἅπαντα κατὰ τῆς τοῦ υποκειμένου ἐννοίας, ἐν ᾧ ἐν τῇ διαζευκτικῇ ἀποφράσκονται πάντα πλὴν ενός, καὶ τούτου ἀορίστου μένοντος.

Σημ. Ἡ διαιρετική κρίσις εἶναι κυρίως σύνθετος κρίσις κατηγορική.

4. Τρόπος.

§ 43.

Ἀνασκοποῦντες τὸν τρόπον καθ' ὃν αὐτὰ τὰ ἀρτικείμενα ὀρίζουσι τὸν κρίνοντα νοῦν, παρατηροῦμεν ὅτι αἱ κρίσεις διαιροῦνται εἰς προβληματικὰς ἢ ἐνδεχομένας, εἰς πραγματικὰς ἢ διαβεβαιωτικὰς, καὶ εἰς ἀποδεικτικὰς ἢ ἀναγκάσιαις, καθ' ὅσον δηλαδή ὁ νοῦς ὀρίζεται ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων νὰ θέσῃ τὴν τοῦ υποκειμένου καὶ κατηγορουμένου σύνθεσιν ὡς ἀπλῶς δυνατὴν, ἢ πραγματικὴν, ἢ ἀναγκαίαν. *)

§ 44.

Προβληματικὴ καλεῖται ἡ κρίσις ἐν ᾗ ἡ τοῦ κατηγορουμένου πρὸς τὸ υποκείμενον ἀναφορὰ ἐκφέρεται ὡς δυνατὴ ἢ ἐνδεχο-

*) Πᾶσα πρότασις ἐστὶν ἢ τοῦ ὑπάρχειν ἢ τοῦ εἶναι ἀνάγκης ὑπάρχειν ἢ τοῦ ἐνδέχεσθαι ὑπάρχειν. Ἀνλ. π. 1. 2.

μένη οὐσα· γραμματικὸς δὲ αὐτῆς τύπος εἶναι τὸ ἐνδέχεται εἶναι (οὐκ ἐνδέχεται εἶναι)· π. χ. ἐνδέχεται *τινας τῶν περὶ φιλοσοφίαν ἀσχολουμένων παραλογισμοῖς περιπλῖνται*.

β) διαβεβαιωτικὴ καλεῖται ἡ κρίσις, ἐν ἣ τοῦ κατηγορουμένου πρὸς τὸ ὑποκείμενον ἀναφορὰ ἐκφέρεται ὡς πραγματικὴ οὐσα, γραμματικὸς αὐτῆς τύπος εἶναι τὸ ἐστίν (οὐκ ἔστιν). π. χ. ἡ γῆ ἐστὶ σφαιροειδής.

γ) ἀποδεικτικὴ καλεῖται ἡ κρίσις ἐν ἣ ἡ τοῦ κατηγορουμένου πρὸς τὸ ὑποκείμενον ἀναφορὰ ἐκφέρεται ὡς ἀναγκαῖα οὐσα γραμματικὸς αὐτῆς τύπος εἶναι τὸ ἀναγκαῖως ἐστίν (οὐ δυνατόν εἶναι)· π. χ. ἀναγκαῖως ἐστὶν ὁ Θεὸς δίκαιος· ἀδύνατόν ἐστι τὴν Θεῖαν γραφὴν πλάνας ἡμῖν παραδιδόναι.

Β. Σύγκρισις τῶν κρίσεων πρὸς ἀλλήλας.

§ 45.

Σχέσεις τῆς συγχρίσεως·

Παραβάλλοντες τὰς κρίσεις πρὸς ἀλλήλας, τουτέστιν ἐξετάζοντες τὴν κατὰ βάθος ἅμα καὶ πλάτος σχέσιν τῶν ἐν αὐταῖς περιεχομένων ἐννοιῶν, εὐρίσκομεν τῶν κρίσεων

- α) τὴν ταυτότητα καὶ ἐτερότητα ἢ διαφορὰν,
- β) τὴν συμφωνίαν καὶ ἀσυμφωνίαν ἢ ἀντίθεσιν,
- γ) τὴν συναλληλίαν καὶ ὑπαλληλίαν,
- δ) τὴν ἐαλληλήν ἢ ἀντιστροφὴν, καὶ τὴν ἀντιστροφὴν κατ' ἀντίθεσιν.

1. Ταυτότης καὶ ἐτερότης.

§ 46.

Αἱ αὐταὶ ἢ ταυτόσημοι (jud. *identica*) λέγονται αἱ κρίσεις αἱ ἔχουσαι τὴν αὐτὴν ὕλην καὶ τὸ αὐτὸ εἶδος. Ἐκφράζουσι δὲ ἀμφότεραι τὸ αὐτὸ μὲν νόημα, ἀλλὰ κατὰ διάφορον γλωσσικὴν φράσιν, καλούμεναι διὰ τοῦτο καὶ ἴσαι ἢ ἰσοδύναμοι (jud. *aequipollentio, paria*) π. χ. Ὁ Θεὸς ἐστὶ παντοδύναμος, καὶ τὸ Ὑπέρτατον Ὅν πάντα δύναται.

Σημ. Αἱ ἰσοδύναμοι κρίσεις δὲν εἶναι ὁμῶς καὶ φιλαὶ ταυτολογίαι, διότι ἐκφράζουσι τὸ αὐτὸ μὲν νόημα, ἀλλὰ κατὰ διάφορον σχέσιν καὶ ἀναφορὰν. *).

*) Κρίσεις καὶ τ' εἰς ὁμοῦ ἰσοδύναμοι ἔχουσι τύπους.

Κρίσεις μὴ αἱ αὐταὶ οὖσαι λέγονται *ἑτεραι* ἢ *διάφοροι*—(jud. diversa). Ἡ δὲ διαφορά αὐτῶν εἶναι ἢ *ὁλική* ἢ *μερικὴ*. Αἱ κρίσεις, αἱ μόνον κατὰ μέρος ἀλλήλων διαφέρουσai, καλοῦνται *συγγενεῖς* καὶ *ὅμοιαι* (jud. cognata, similia), καθ' ὅσον δηλαδὴ ἔχουσai τι ἀλλήλαις κοινὸν εἴτε καθ' ὕλην, εἴτε κατ' εἶδος, εἴτε κατὰ συναμφότερα.

2. Συμφωνία καὶ Ἀντίθεσις.

§ 47.

Σύμφωνοι (jud. consonantia) λέγονται αἱ κρίσεις αἱ περὶ τοῦ αὐτοῦ μὲν ὑποκειμένου γινόμεναι, ἀλλὰ χωρὶς ν' ἀναιρῇ ἑκάτερά τῇν ἑτέραν· π. χ. ὁ Πέτρος ἐστὶ πτωχός, καὶ ὁ Πέτρος ἐστὶν εὐδαίμων· ἢ τὸ ἄνθος τοῦτο ἐστὶν ἐρυθρόν, καί, τὸ ἄνθος τοῦτο ἐστὶν εὖοσμον.—Κατὰ ταῦτα στηρίζεται λοιπὸν ἡ συμφωνία ἐπὶ τῆς κατὰ γένος διαφορᾶς τῶν κατηγορουμένων.

Ἐν τῇ ἐναντίᾳ περιπτώσει αἱ κρίσεις λέγονται *ἀντίθετοι*. *ἀντικείμεναι*, *ἀσύμφωνοι* (jud. opposita, pugnantia inter se).

§ 49.

Ὡς δὲ ἐν ταῖς ἐννοίαις, οὕτω καὶ ἐν ταῖς κρίσεσι δυνατόν ἐστι τοιαύτη ἀντίθεσις νὰ ᾔῃ διττή, τουτέστιν *ἀντιφατικὴ* (ἢ ἀρνητικὴ), καὶ *ἐναντία* (ἢ θετικὴ).

Ἀντιφατικῶς ἀντίθετοι καλοῦνται αἱ κρίσεις, ὅταν ἀπλῶς ἡ ἑτέρα αὐτῶν αἴρῃ τὸ ὑπὸ τῆς ἑτέρας τιθέμενον. Συμβαίνει δὲ τοῦτο

1) ἐπὶ ἴσου μὲν ποσοῦ, ἀντιθέτου δὲ ποιου· π. χ. πᾶς ἄνθρωπος ἐστὶ θνητός, καί, οὐδεὶς ἄνθρωπος ἐστὶ θνητός·

2) ἐπὶ διαφόρου ποσοῦ καὶ ἀντιθέτου ποιου· π. χ. πᾶς ἄνθρωπος ἐστὶ θνητός, καί, τινὲς ἄνθρωποι οὐκ εἰσὶ θνητοὶ (οὐ πᾶς θνητός *).

Πᾶν Υ' ἐστὶ Κ=Οὐδὲν Υ' ἐστὶν οὐ Κ.

Τινὰ Υ' εἰσὶ Κ=Οὐ πᾶν Υ' ἐστὶν οὐ Κ.

Οὐδὲν Υ' ἐστὶ Κ=Πᾶν Υ' ἐστὶν οὐ Κ.

Οὐ πᾶν Υ' ἐστὶ Κ=Τινὰ Υ' εἰσὶν οὐ Κ.

Τῶν δὲ καθ' ὕλην ἰσοδυνάμων κρίσεων (Α' ἐστὶ τὸ ἡμῖς τοῦ Β, καὶ Β ἐστὶ διπλάσιον τοῦ Α) ἡ ἔρευνα δὲν ἀνήκει εἰς τὴν λογικὴν.

*) Ἀντίφασις δὲ ἀντίθεσις ἧς οὐκ ἔστι μεταξὺ καθ' αὐτήν· μόριον δ' ἀντιφάσεως τὸ μὲν τι κατὰ τινος κατάφασις, τὸ δὲ τι ἀπὸ τινος ἀπόφασις.

§ 50.

Ἐναντίως ἀντίθετοι καλοῦνται αἱ κρίσεις εἰς τὰς ὁποίας μετὰ τῆς αὐτῆς τοῦ ὑποκειμένου ἐννοίας συνδέονται κατηγορούμενα ἐναντίως ἀντίθετα, ὅταν δηλαδή τὸ ἕτερον τῶν κατηγορουμένων αἶρη μὲν τὸ ἕτερον, συγχρόνως δὲ θέτῃ καὶ τινα ὀρισμὸν θετικόν *) π. χ. ὁ τοῖχος οὗτός ἐστι μέλας, καὶ, ὁ τοῖχος οὗτός ἐστι λευκός.

§ 51.

Ἐκ τῆς (ἐν § 27 ἐρμηνευθείσης) φύσεως τῆς ἀντιθέσεως ἔπεται ὅτι κρίσεις ἀντιφατικῶς ἀντικείμεναι δὲν δύνανται μῆτε ἀμφότεραι νὰ συναληθεύωσι, μῆτε ἀμφότεραι νὰ συμπεῦδωνται· ἐπομένως ἐκ τῆς ἀληθείας τῆς μὲν ἔπεται τὸ ψεῦδος τῆς δέ, καὶ τὸ ἀνάπαλιν.

Ἐπίσης, ὅτι κρίσεις ἐναντίως ἀντικείμεναι, δὲν δύνανται μὲν ἀμφότεραι νὰ συναληθεύωσι, δύνανται ὅμως ἀμφότεραι νὰ συμπεῦδωνται. Ἐπομένως ἐκ τῆς ἀληθείας τῆς μὲν ἔπεται τὸ ψεῦδος τῆς δέ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸ ἀνάπαλιν, τουτέστι ψευδοῦς οὔσης τῆς μιᾶς δὲν ἔπεται τὸ τῆς ἐτέρας ἀληθές. 1)

Σημ. 1) Δύο Ἀντιφατικῶς ἀλλήλαις ἀντικείμεναι κρίσεις, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἀπολύτως καταφάσκει τὸ ὑπὸ τῆς ἐτέρας ἀντιφασκόμενον, δὲν παραδέχονται μέσον τινα ὅρον (κατὰ τὸν νόμον τῆς τοῦ τρίτου ἀποκλείσεως). Ἀληθευούσης λοιπὸν τῆς κρίσεως αὕτη ἡ γραμμὴ ἐστὶν εὐθεῖα, ψεύδεται ἡ, αὕτη ἡ γραμμὴ ἐστὶν οὐκ εὐθεῖα (καμπύλη), ψευδομένης δὲ τῆς πρώτης, ἀληθεύει ἡ δευτέρα.—Τουναντίον ἀληθευούσης τῆς κρίσεως τοῦτο τὸ μετὰλλόν ἐστι χρυσός, ψεύδεται ἡ ἐναντία τοῦτο τὸ μετὰλλόν ἐστι λευκόχρυσος (platina). ψευδομένης ὅμως τῆς

(Ανλ. Ὑστ. 1. 2).—Ἀντικεῖσθαι μὲν οὖν κατάφασιν ἀποφάσει λέγω ἀντιφατικῶς τὴν τὸ καθόλου σημαίνουσαν τῷ αὐτῷ ὅτι οὐ καθόλου, οἶον (πᾶς ἄνθρωπος λευκός—οὐ πᾶς ἄνθρωπος λευκός), (Οὐδεὶς ἄνθρωπος λευκός—ἔστι τις ἄνθρωπος λευκός). Ἐναντίως δὲ τὴν τοῦ καθόλου κατάφασιν καὶ τὴν τοῦ καθόλου ἀπόφασιν, οἶον πᾶς ἄνθρωπος λευκός—οὐδεὶς ἄνθρωπος λευκός, διό ταύτας μὲν οὐχ οἶον τε ἅμα ἀληθεῖς εἶναι (Περὶ Ἑρμ. 7).

*) Οὗτος ὅμως ὁ θετικὸς ὀρισμὸς δὲν δύναται νὰ ᾔηται αἰσθητότα, ἀλλ' ὀφείλει νὰ ἔχη σχέσιν τινα πρὸς τὸ ἕτερον κατηγορούμενον· τοῦτου ἕνεκα θεωρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης ὡς ἐναντίας τὰς πλείστον ἀπ' ἀλλήλων διαφερούσας ἐννοίας τοῦ εἶδους, τὰς εἰς τὸ αὐτὸ γένος ὑπαγομένης. «Τὰ πλείστον ἀλλήλων διεσκηκότα τῶν ἐν τῷ γένει ἐναντία ὀρίζονται» (Κατηγο. 6).

πρώτης, δὲν ἀληθεύει ἀκόμη ἐνεκα τούτου καὶ ἡ δευτέρα, ὡς μὴ ἐξαντληθείσης ἐτι τῆς ἀντιθέσεως.

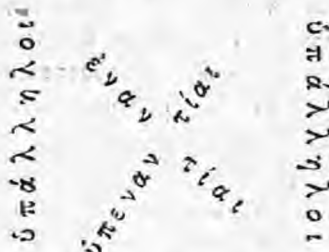
Προσθήκη. Ὑπεραντίως ἀντικείμεναι ἢ ὑπεναντίαι καλοῦνται αἱ μερικαὶ κρίσεις αἱ ἔχουσαι τὴν αὐτὴν μὲν ὕλην, ἀντίθετον δὲ ποιόν. *) Περὶ τούτων ἰσχύουσι τὰ ἀκόλουθα,

α) ἀμφότεραι δύνανται νὰ συναληθεύωσι, διότι ἡ αὐτὴ τοῦ ὑποκειμένου ἔννοια δύναται νὰ ὑποτάσσῃται εἰς ἀντιθέτους ἔννοιαις κατηγορουμένου, π. χ. σώματά τινά εἰσι διαφανῆ, καί, σώματά τινά οὐκ εἰσι διαφανῆ· β) δὲν δύνανται ὅμως ἀμφότεραι καὶ νὰ συμφεύδωνται, διότι αἰρομένης τῆς ὑπεναντίας κρίσεως, τίθεται ἡ ἀντιφατικῶς αὐτῇ ἀντικείμενη, π. χ. ψευδοῦς οὐσης τῆς κρίσεως ἀνθρωποὶ τινές εἰσι τέλειοι, ἀληθεύει ἡ κρίσις, οὐδεὶς ἀνθρωπὸς ἐστὶ τέλειος, ἐπομένως καὶ ἡ, ἀνθρωποὶ τινες οὐκ εἰσι τέλειοι. **)

*) Λέγω δὲ ἀντικείμενας εἶναι προτάσεις κατὰ μὲν τὴν λέξιν τέτταρας, οἷον τὸ παντὶ τῷ οὐδενί, καὶ τὸ παντὶ τῷ οὐ παντί, καὶ τὸ τινὶ τῷ οὐδενί, καὶ τὸ τινὶ τῷ οὐ τινί, κατ' ἀλήθειαν δὲ τρεῖς· τὸ γὰρ τινὶ τῷ οὐ τινὶ κατὰ τὴν λέξιν ἀντίκειται μόνον ὑπεναντίως = subcontrarie· τούτων δ' ἐναντίας μὲν τὰς καθόλου, — τὰς δ' ἄλλας ἀντικείμενας.

**) Τῶν κρίσεων ἡ ἀντίθεσις καὶ ἡ (§§ 52, 53) ὑπαλληλία παριστάνεται ἐν τῷ ἀκολουθῶν διαγράμματι.

Α ἀντιφατικάί Ο

Ι ἀντιφατικάί Ε

Ἐὰν δὲ φαντασθῶμεν τὸν διαγώνιον ΑΕ καὶ ὡς διάμετρον τοῦ περὶ τὸ τετράγωνον ΑΙΕΟ περιγραφομένου κύκλου, κατανοοῦμεν διατὶ αἱ ἐναντία ἔννοιαι Α καὶ Ε, καλοῦνται συνήθως καὶ ἐκ διαμέτρου ἢ κατὰ διάμετρον ἀντικείμεναι. Τῶν τοιούτων δὲ πλείστην ἐποικήσατο χρῆσιν ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς Ἠθικοῖς Νικομαχείοις.

3. Συναλληλία και ὑπαλληλία.

§ 52.

Συγκρίνοντας τὰς κρίσεις κατὰ τὸ πλάτος τῶν ἐν αὐταῖς περιεχομένων νοημάτων, εὐρίσκομεν τὰς σχέσεις τῆς *Συναλληλίας* καὶ *Ὑπαλληλίας*.

Συνάλληλοι καλοῦνται αἱ ἰσοδύναμοι κρίσεις αἱ κατὰ τὸ πλάτος τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν ἀμοιβαίως καλυπτόμεναι.

Ὑπάλληλοι καλοῦνται αἱ κρίσεις αἱ τὸ αὐτὸ μὲν ποιόν, διάφορον δὲ ποσὸν ἔχουσαι καὶ πρὸς ἀλλήλας ἐπομένως διακείμεναι ὡς κρίσεις γένους (καθόλου) καὶ κρίσεις εἶδους (μερικῆ).

Σημ. Ἡ καθόλου κρίσις καλεῖται *ὑπαλληλοῦσα* (jud. subalternans), ἡ δὲ μερικῆ, *ὑπαλληλωτὴ* (jud. subalternatum).

§ 53.

Περὶ τῆς *λογικῆς συναφείας* τῶν ὑπαλληλῶν κρίσεων (judicia subalterna) σημειωτέον ὅτι αὗται ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας ὡς τὸ γένος καὶ τὰ αὐτοῦ εἶδη ἢ ὡς ἀνωτέρα καὶ κατωτέρα ἐννοια. Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι

α) ἀληθευούσης τῆς καθόλου κρίσεως, ἀληθεύει καὶ ἡ μερικῆ, 1) ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸ ἀνάπαλιν, 2) διότι ἡ μερικῆ ἐμπεριέχεται ἐν τῇ καθόλου, ἡ καθόλου ὅμως δὲν ἐμπεριέχεται ἐν τῇ μερικῇ. Ἐὰν π. χ. ᾗναι ἀληθὲς ἡ κρίσις ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ἐστὶν ἐλεύθερος καὶ *λογικὴ οὐσία*, ἀληθεύει καὶ ἡ ἀνθρωπογενὲς εἰσὶν ἐλεύθεροι καὶ *λογικαὶ οὐσίαι*. Τουναντίον, ἀληθευούσης τῆς κρίσεως *ἄνθρωποι τινὲς εἰσι πεπαιδευμένοι*, δὲν εἶναι τούτου ἕνεκα καὶ καθόλου ἀληθὲς ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰσι πεπαιδευμένοι.

β) *ψευδομένης* τῆς μερικῆς κρίσεως ψεύδεται καὶ ἡ καθόλου ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀντιστρόφως διὰ τὸν αὐτὸν λόγον. Ἐὰν π. χ. ᾗναι ψευδὴς ἡ κρίσις *πυρὰ τινὰ εἰσι λίθοι*, ψεύδεται καὶ ἡ, *πάντα τὰ πυρὰ εἰσι λίθοι*. Τουναντίον *ψευδομένης* τῆς κρίσεως, πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰσιν ἐνάρετοι, δὲν ψεύδεται ἀκόμη ἡ κρίσις *ἄνθρωποι τινες εἰσιν ἐνάρετοι*.

Σημ. 1) ad universali ad patriculare valet consequentia. «Ἐκ τοῦ καθόλου συμπεραίνεται τὸ ἐπὶ μέρους». Ἡ ἀπόδειξις στηρίζεται ἐπὶ τοῦ νόμου τῆς ταυτότητος.

2) a particulari ad universale non valet consequentia. «Ἐκ τοῦ ἐπὶ μέρους οὐ συμπεραίνεται ὁρθῶς τὸ καθόλου.» διότι ἐν-

ταῦθα κατὰ τῆς ὅλης σφαίρας ἐννοίας τινὸς κατηγορεῖται τι, ἀληθεῦον μόνον περὶ τινος ἢ περὶ τινων ἐκ τῶν μερῶν αὐτῆς.*)

4. Ἐναλλαγή ἢ ἀντιστροφή καὶ ἀντιστροφή κατ' ἀντίθεσιν.

§ 54.

Ἐναλλαγή ἢ ἀντιστροφή καλεῖται ἡ τοιαύτη τῶν κρίσεων μεταβολή, καθ' ἣν ἡ τοῦ ὑποκειμένου ἐννοία γίνεται ἐννοία κατηγορουμένου καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Ἡ πρώτη πρότασις, τῆς ὁποίας οἱ ὅροι μετατιθενται, λέγεται ἀντιστρεπτή ἢ ἀντιστροφόμενη, ἡ ἐτέρα δέ, ἡ ἐκ τῆς μεταβολῆς γινομένη, ἀντιστρέφουσα. Κατὰ δὲ τὴν τῶν ἐννοιῶν μετάθεσιν ταύτην ἡ ποιότης τῶν κρίσεων ἢ σώζεται ἡ αὐτή, ἢ μεταβάλλεται· τὸ πρῶτον καλεῖται ἀπλῶς ἀντιστροφή = conversio, τὸ δεύτερον, ἀντιστροφή κατ' ἀντίθεσιν contrapositio.

§ 55.

Ἡ ἀντιστροφή εἶναι

A. καθαρά ἢ ἀπλῇ (c. pura simplex), ὅταν ἐν ἀμφοτέραις ταῖς κρίσεσι σώζεται τὸ αὐτὸ ποσόν· συμβαίνει δὲ τοῦτο ὅπου αἱ ἐννοιαὶ τοῦ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου εἶναι ἰσοπλάτεις. Ἀπολύτως λοιπὸν ἢ καθαρῶς ἀντιστρέφονται,

1) αἱ καθόλου ἀποφατικαὶ κρίσεις· οὐδεὶς ἥρως δειλός, καί, οὐδεὶς δειλός ἥρως· οὐδεὶς πλανήτης σῶμα αὐτόφωτον, καί, οὐδὲν σῶμα αὐτόφωτον πλανήτης.

2) αἱ καθόλου καταφατικαί, ἀλλὰ τότε μόνον ὅταν ὑποκείμενον καὶ κατηγορούμενον καλύπτωσιν ἄλληλα (ταυτολογικαὶ κρίσεις) ὁ ἀνθρωπὸς ἐστὶ λογικὸν ὃν πεπερασμένον, καί, τὸ πεπερασμένον λογικὸν ὃν ἐστὶν ἀνθρωπος· πάντες οἱ ἀπλανεῖς ἄστερες εἰσὶν ἥλιοι, καί, πάντες οἱ ἥλιοι εἰσὶν ἀπλανεῖς ἄστερες.

B. μὴ καθαρά ἢ κατὰ συμβεληκὸς (c. per accidens) ὅταν ἀνάγκη νὰ μεταβληθῇ τὸ ποσόν· συμβαίνει δὲ τοῦτο

1) ἐν ἐκείναις ταῖς καθόλου καταφατικαῖς κρίσεσιν, ἐν ταῖς ὁποίαις ἡ τοῦ κατηγορουμένου ἐννοία ἔχει πλάτος εὐρύτερον

*) Μάλιστα δὲ δῆλον ὅτι ἡ καθόλου κυριωτέρα, ὅτι τῶν προτάσεων τὴν μὲν προτέραν ἔχοντες ἴσφεν πως καὶ τὴν ὑστέραν καὶ ἔχομεν δυνάμει, οἷον εἴ τις οἶδεν ὅτι πᾶν τρίγωνον δυεῖν ὀρθαῖς, οἶδὲ πως καὶ τὸ ἰσοσκελὲς ὅτι δύο ὀρθαῖς, δυνάμει, καὶ εἰ μὴ οἶδε τὰ ἰσοσκελὲς ὅτι τρίγωνον· ὁ δὲ ταύτην ἔχων τὴν πρότασιν (τὴν ἐτέραν) τὸ καθόλου οὐδαμῶς οἶδεν, οὔτε δυνάμει, οὔτε ἐνεργείᾳ.

τοῦ ὑποκειμένου· π. χ. πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰσὶν ὀργανικά ὄντα καί, ὀργανικά τινα ὄντα εἰσὶν ἄνθρωποι·

2) ἐν ταῖς ἐπὶ μέρους καταφατικαῖς, π. χ. φυτά τινά εἰσι δηλητήρια, καὶ δηλητήριά τινα εἰσὶ φυτά· βασιλεῖς τινες ἦσαν φιλόσοφοι, καὶ φιλόσοφοί τινες ἦσαν βασιλεῖς (ἐνθα διὰ τῆς προσθήκης τοῦ εἰδικεύοντος ὀρισμοῦ τινὰ ἐν τῇ ἀντιστροφῇ συστέλλεται ἡ εὐρυτέρα ἔννοια καὶ περιορίζεται εἰς τὸ πλάτος τῆς στενοτέρας). *)

§ 56.

Ἀντιστροφή κατ' ἀντίθεσιν λέγεται ἐκεῖνο τὸ εἶδος τῆς ἐναλλαγῆς διὰ τοῦ ὁποῖου τὸ ἀντιφατικῶς ἀντίθετον τῆς τοῦ κατηγορουμένου ἔννοιας γίνεται ὑποκείμενον, καὶ τὸ ἀντιφατικῶς ἀντίθετον τῆς ἔννοιας τοῦ ὑποκειμένου γίνεται κατηγορούμενον· π. χ. πάντα τὰ ῥόδα εἰσὶν ἄνθη, καί, πᾶν τὸ μὴ ἄνθος οὐδὲ ῥόδον ἐστίν· πάντα τὰ πτηνὰ εἰσι πτερωτά, καί, πᾶν τὸ μὴ πτερωτὸν οὐδὲ πτηνὸν ἐστίν.

§ 57.

Π α ρ ἄ ρ τ η μ α. Π ε ρ ῖ π ρ ο τ ᾶ σ ε ω ς.

Ἡ διὰ συμπλοκῆς λέξεων ἐκφερομένη κρίσις λέγεται πρότασις (propositio). Αἱ προτάσεις λαμβάνουσι διάφορον ἐπιστημονικὴν ἀξίαν καὶ διαφόρους ὀνομασίες, κατὰ τὴν ἄμμεσον ἢ ἐμμεσον βεβαιότητα τοῦ ἐν αὐταῖς περιεχομένου, ἥτοι κατὰ τὴν διάφορον σχέσιν τῆς ἀπ' ἀλλήλων ἐξαρτήσεως αὐτῶν.

*) Περὶ ἀντιστροφῆς τῶν ἐπὶ μέρους ἀποφατικῶν κρίσεων γενικὸς κανὼν δὲν ὑπάρχει· διότι ἐκ μὲν τῆς κρίσεως «ὕγρὸς τινὰ ζῶα οὐκ εἰσι μαστοφόρα» μένει ἄγνωστον εἰς πάντα τὰ μαστοφόρα ἢ μόνον μέρος αὐτῶν δὲν εἶναι ὕγρὸς· ἢ δὲ κρίσις «ὕγρὸς τινὰ ζῶα οὐκ εἰσὶν ἰχθύες» ἀντιστρέφεται μόνον εἰς καθολικὴν, «πάντες οἱ ἰχθύες εἰσὶν ὕγρῳι.»

Τὴν μὲν ἐν τῷ ὑπάρχειν καθόλου στερητικὴν, ἀνάγκη τοῖς ὅροις ἀντιστρέφειν, ὅσον εἰ μὴδεμίαν ἡδονὴν ἀγαθόν, οὐδ' ἀγαθόν οὐδὲν ἔσται ἡδονή, τὴν δὲ κατηγορικὴν (δηλ. καταφατικὴν) ἀντιστρέφειν μὲν ἀναγκαῖον, οὐ μὴν καθόλου, ἀλλ' ἐν μέρει, ὅσον εἰ πᾶσα ἡδονὴ ἀγαθόν, καὶ ἀγαθόν τι εἶναι ἡδονή· τῶν δὲ ἐν μέρει τὴν μὲν καταφατικὴν ἀντιστρέφειν ἀνάγκη κατὰ μέρος (εἰ γὰρ ἡδονὴ τις ἀγαθόν, καὶ ἀγαθόν τι ἔσται ἡδονή), τὴν δὲ στερητικὴν οὐκ ἀναγκαῖον· οὐ γὰρ εἰ ἄνθρωποι μὴ ὑπάρχει τινὶ ζῶω, καὶ ζῶων οὐχ ὑπάρχει τινὶ ἀνθρώπῳ. (Ἀνλ. πρ. 1. 4).

Τὰ μὲν γένη κατὰ τῶν εἰδῶν κατηγορεῖται, τὰ δὲ εἶδη κατὰ τῶν γενῶν οὐκ ἀντιστρέφει. (Κατηγ. c. 5).

Α. Ἀρχαὶ λέγονται αἱ προτάσεις αἱ ἀμέσως βέβαιαι οὔσαι καὶ μὴ ἐξ ἄλλων παραγόμεναι· συνιστῶσι δὲ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς ἀπὸ τῶν ὁποίων αὐτὴ ἀναχωρεῖ, καὶ εἶναι α) Ἀξιώματα (παρὰ τοῦ ἀξιοῦν—ἡγεῖσθαι τι βέβαιον) ἥτοι προτάσεις θεωρητικαὶ ἀναπόδεικτοι, τῶν ὁποίων ἡ βεβαιότης καταφαίνεται ἀμέσως·

β) Αἰτήματα (postulata), ἥτοι προτάσεις πρακτικαὶ ἀναπόδεικτοι, τῶν ὁποίων τὸ ἐκτελέσιμον γινώσκεται ἀμέσως. 1)

Β. Παράγωγοι κρίσεις λέγονται ἐκεῖναι, τῶν ὁποίων τὴν βεβαιότητα διορῶμεν ἐμέσως, ἥτοι διὰ τῆς ἐξ ἄλλων κρίσεων παραγωγῆς αὐτῶν. Εἶναι δὲ

α) Θεωρήματα, ἥτοι προτάσεις θεωρητικαὶ ἀποδεικταί, περιέχουσαι θεωρίαν ἢ θέσιν τινὰ (thesis), τῆς ὁποίας τὸ κύρος γινώσκεται διὰ τῆς ἀποδείξεως (demonstratio).

β) Προβλήματα, ἥτοι προτάσεις πρακτικαὶ ἀποδεικταί, περιέχουσαι ἐρώτησιν τινὰ (quaestio), τῆς ὁποίας ἡ λύσις (resolutio) ὀφείλει νὰ καταδειχθῇ ἀπὸ λόγων ἤδη ἐγνωσμένων.

Αἱ προτάσεις αἱ ἀμέσως ἐξ ἄλλων προτάσεων πηγάζουσαι καὶ μηδεμιᾶς χρῆζουσαι περαιτέρωδείξεως, λέγονται πορίσματα, ἐπιφοραὶ ἢ προσθήκαι (consectaria, corollaria)*· προτάσεις δὲ τῶν ὁποίων τὸ κύρος προϋποτίθεται ἄνευ τινὸς ἀναγκαιῶς ὀρίζοντος λόγου, καλοῦνται Ὑποθέσεις*)

Σημ. 1) Ἡ πρότασις «εὐθεῖα τις γραμμὴ ἐκτείνεται κατὰ μίαν διεύθυνσιν» εἶναι ἀξιῶμα· ἡ δὲ πρότασις «εὐθεῖα τις γραμμὴ δύναται νὰ ἄχθῃ, νὰ μηκυνθῇ ἢ νὰ βραχυνθῇ» λέγεται αἵτημα.

Τμήμα Δ'.

Περὶ Διανοήματος.

§ 58.

Ἡ περὶ διανοημάτων θεωρία προτίθεται νὰ ἐρευνήσῃ

α) τὴν οὐσίαν τοῦ διανοήματος,

β) τοὺς λογικοὺς αὐτοῦ τύπους τοὺς θεμελιώδεις, ἥτοι τὰ διάφορα αὐτοῦ εἶδη, τὰς ιδιότητας καὶ τοὺς νόμους,

*) Λήμμα δὲ καλεῖται ἡ πρότασις τῆς ὁποίας ἡ ἀπόδειξις ἀπεδόθη ἐν ἄλλῃ ἐπιστημονικῇ πραγματείᾳ, καὶ τὴν ὁποίαν διὰ τοῦτο παραδεχόμεθα ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὡς βεβαίαν.

γ) τὸν γραμματικὸν τύπον, ἥτοι τὴν διὰ λέξεων παράστασιν τῶν διανοημάτων.

Α. Οὐσία τοῦ Διανοήματος.

§ 59.

Οὐσιωδῶς συνίσταται τὸ διανοεῖσθαι (*ratiocinari*) εἰς τὸ ἀνευρίσκειν τὴν ἀμειβομένην σχέσιν δύο παραστάσεων διὰ τῆς κοινῆς ἀμφοτέρων ἀναφορᾶς πρὸς τινα ἢ πρὸς πλείονας ἄλλας· στηρίζεται δὲ ἐπὶ τῆς προτάσεως ὅτι «τὸ ἐπὶ μέρος, ὡς συνάπτει, ἐμπεριέχεται ἐν τῷ καθόλου, ὡς ἐν λόγῳ.»

Καλεῖται λοιπὸν διανόημα (*ratiocinium, ratiocinatio*) ἡ παραγωγή κρίσεως τινος ἐξ ἄλλης κρίσεως διὰ τρίτης τινὸς μεσολαβούσης.

Σημ. Τὸ διανόημα ἐξαγγελλόμενον διὰ λέξεων καλεῖται *Συλλογισμὸς*, ἡ δὲ τοῦ διανοεῖσθαι θεωρία, *Συλλογιστική*. Ὁ Ἀριστοτέλης (Ἀντ. πρ. I. 1.) ὀρίζει τὸν Συλλογισμὸν οὕτω· «Συλλογισμὸς δὲ ἐστὶ λόγος, ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν, ἕτερόν τι» τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει τῷ ταῦτα εἶναι».

§ 60.

Συνίσταται λοιπὸν πᾶς συλλογισμὸς κυρίως ἐκ τριῶν κρίσεων, λογικὴν πρὸς ἀλλήλας συνάφειαν ἔχουσῶν· ὀφείλει δηλαδὴ ἡ μεσολαβοῦσα κρίσις νὰ περιέχῃ ὁρισμοὺς καὶ εἰς τὰς ἐτέρας δύο ἐπίσης ἀποδιδομένους.

§ 61.

Αἱ τρεῖς οὐσιώδεις κρίσεις εἶναι

α) ἡ μεσολαβοῦσα κρίσις, ἡ περιέχουσα τὸν γενικὸν κανόνα, ἐφ' οὗ στηρίζονται αἱ ἄλλαι δύο ὡς εἰδικαὶ περιπτώσεις· καλεῖται δὲ διὰ τοῦτο πρότασις μείζων ἢ κατ' ἐξοχὴν πρότασις (*propositio major*).

β) ἡ ἐκ ταύτης ἀμέσως παραγομένη κρίσις καλουμένη καὶ πρότασις ἐλάσσων (*prop. minor*) καὶ πρόληψις (*assumptio, subsumptio*).

γ) ἡ ἐξ ἀμφοτέρων ἥτοι ἐμμέσως παραγομένη κρίσις ἥτις καλεῖται καὶ συμπέρασμα (*conclusio*).

Σημ. Μείζων καὶ ἐλάσσων πρότασις συνημμένως λαμβανόμεναι καλοῦνται ἰδίως προτάσεις, προτεινόμενα, προκείμενα, διότι πρόκεινται τοῦ συμπεράσματος (*propositiones praemissae*).

§ 62^a

Αἱ τρεῖς οὐσιώδεις κρίσεις τοῦ ἀπλοῦ καὶ ἀρχικοῦ τύπου τοῦ διανοεῖσθαι περιέχουσι τρεῖς κυρίας ἐννοίας ἡ ὅρου (termini) τοὺς συναποτελοῦντας τὴν ὅλην τοῦ συλλογισμοῦ καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἕκαστος ἀναφαίνεται δις* εἶναι δὲ οἱ ἀκόλουθοι,

α) ὁ μέσος ὅρος (terminus medius) ὡς ὑποκείμενον τῆς μείζονος καὶ κατηγορούμενον τῆς ἐλάσσονος·

β) ὁ μείζων ὅρος (t. major) ὡς κατηγορούμενος τῆς μείζονος καὶ τοῦ συμπεράσματος·

γ) ὁ ἐλάσσων ὅρος (t. minor) ὡς ὑποκείμενον τῆς ἐλάσσονος καὶ τοῦ συμπεράσματος. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι δύο ὅροι καλοῦνται καὶ ἄκρα.

Σημ. Σημειοῦνται δὲ συνήθως ὁ μέσος ὅρος διὰ τοῦ Μ, ὁ μείζων διὰ τοῦ Κ, καὶ ὁ ἐλάσσων διὰ τοῦ Υ'. Ἀπλοῦς λοιπὸν θεμελιώδης τύπος τοῦ συλλογισμοῦ εἶναι

M—K

Υ—M

Ἄρα Υ—K.

π. χ. Πάντες οἱ ἄνθρωποι (Μ) ὑπόκεινται εἰς τὸ λανθάνειν (Κ),

Ἄλλὰ μὴν οἱ πεπαιδευμένοι (Υ) εἰσὶν ἄνθρωποι (Μ),

Ἄρα οἱ πεπαιδευμένοι (Υ) ὑπόκεινται εἰς τὸ λανθάνειν (Κ). *)

§ 63.

Ὁ τύπος τοῦ συλλογισμοῦ προσδιορίζεται διὰ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἀπὸ τῶν προκειμένων προτάσεων παράγεται ἡ συνέπεια. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο δύναται νὰ γίνῃ ποικιλαχῶς, ὑπάρχουσιν ἐπομένως διάφοροι τύποι τοῦ συλλογίζεσθαι ἥτοι διάφορα εἶδη συλλογισμῶν.

*) Ὅρον δὲ καλῶ εἰς ὃν διαλύεται ἡ πρότασις, οἷον τὸ τε κατηγορούμενον καὶ τὸ καθ' οὗ κατηγορεῖται. — Ὅταν ὅροι τρεῖς οὕτως ἔχωσι πρὸς ἀλλήλους ὥστε τὸν ἑσχάτον ἐν ὅλῳ εἶναι τῷ μέσῳ καὶ τὸν μέσον ἐν ὅλῳ τῷ πρώτῳ ἢ εἶναι ἢ μὴ εἶναι, ἀνάγκη τῶν ἄκρων εἶναι συλλογισμὸν πέλαιον. — Καλῶ δὲ μέσον μὲν ὃ καὶ αὐτὸ ἐν ἄλλῳ καὶ ἄλλο ἐν τούτῳ ἐστίν, ὃ καὶ τῇ θέσει γίνεται μέσον· ἄκρα δὲ τὸ αὐτὸ τε ἐν ἄλλῳ ὃν καὶ ἐν ᾧ ἄλλο ἐστίν. Εἰ γάρ Α (Κ) κατὰ παντὸς τοῦ Β (Μ) καὶ τὸ Β (Μ) κατὰ παντὸς τοῦ Γ (Ω), ἀνάγκη τὸ Α (Κ) κατὰ παντὸς τοῦ Γ (Υ) κατηγορεῖσθαι. Ἀντ. πρ. 1. 4.

B. Εἶδη συλλογισμῶν.

§ 64.

Ἐπειδὴ πάσης διανοητικῆς ἐργασίας ὁ τύπος δύναται νὰ ὀρίσθῃ διὰ μόνων τῶν ἀρχικῶν τοῦ διανοεῖσθαι νόμων, διὰ τοῦτο τρεῖς μόνον εἶναι καὶ οἱ ἀρχικοὶ τύποι τοῦ συλλογισμοῦ, τουτέστιν.

α) ὁ *κατηγορηκός*, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξάγεται ἀπὸ τῶν προκειμένων τὸ συμπέρασμα κατὰ τοὺς νόμους τῆς ταυτότητος καὶ τῆς ἀντιφάσεως·

β) ὁ *ὑποθετικός*, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξάγεται ἀπὸ τῶν προκειμένων τὸ συμπέρασμα κατὰ τὸν νόμον τοῦ λόγου καὶ τῆς συνεπείας·

γ) ὁ *διαζευκτικός*, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα κατὰ τὸν νόμον τῆς τοῦ τρίτου ἀποκλείσεως.

Λογικῶς λοιπὸν ὑπάρχουσι *τρία μόνον ἀρχικά εἶδη συλλογισμῶν, κατηγορηκόν, ὑποθετικόν, διαζευκτικόν.*

Σημ. Ἄλλαι συλλογισμῶν διαίρέσεις δὲν πηγαῖουσιν ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ συλλογίζεσθαι, ἀλλ' ὑπακύνονται ἀπλῶς τὴν πολὺτροπον γλωσσικὴν παράστασιν τῶν συλλογισμῶν.

1. Κατηγορηκὸς συλλογισμός.

§ 65.

Κατηγορηκὸς καλεῖται ὁ συλλογισμός, οὗ τινος ὁ τύπος ὀρίζεται διὰ τῶν λογικῶν ἀξιωματῶν τῆς ταυτότητος καὶ τῆς ἀντιφάσεως· περιέχει δὲ ἐν τῇ *μείζονι* κρίσιν κατηγορηκὴν, τῆς ὁποίας τὸ ὑποκείμενον, ὡς μεσολαβοῦσα ἔννοια, ὀρίζει τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ συλλογισμοῦ.

§ 66.

Ὡς ἡ κατηγορηκὴ κρίσις εἶναι τὸ θεμέλιον παντὸς ἄλλου τύπου τῶν κρίσεων, οὕτω ὁ κατηγορηκὸς συλλογισμὸς εἶναι ἡ βάσις παντὸς ἄλλου τύπου τοῦ συλλογίζεσθαι. Ὁ ἐν § 62 διαγραφείς ἀρχικὸς τύπος τοῦ συλλογίζεσθαι εἶναι ὁ κανονικὸς τύπος καὶ τοῦ κατηγορηκοῦ συλλογισμοῦ.

§ 67.

Κανὼν θεμελιώδης τοῦ κατηγορηκοῦ συλλογισμοῦ εἶναι· «Ἐπειδὴ κατηγοροῦμένον τι ἰσχύει περὶ τοῦ ὅλου, ἰσχύει καὶ περὶ τοῦ καθ' ἕκαστα, καὶ ἐπειδὴ κατηγοροῦμένον τι διαμάχεται πρὸς τὸ ὅλον, διαμάχεται καὶ πρὸς τὸ καθ' ἕκαστα». *)

*) Ὅσα κατὰ τοῦ κατηγοροῦμένου λέγεται, πάντα καὶ κατὰ τοῦ ὑποκειμένου ῥηθήσεται (Κατηγ. c. 5.)

Ἐκ τούτου δὲ ἐπεταὶ ὅτι ἐν τῷ κατηγορικῷ συλλογισμῷ διαμορφοῦνται τὸ συμπέρασμα καταφατικῶς τε ἢ θετικῶς (θέσει, τρόπῳ τιθέντι=*modo ponente*) καὶ ἀποφατικῶς ἢ ἀρνητικῶς (ἄρσει, τρόπῳ αἶροντι=*modo tollente*).

Σημ. Τὸν ἀνωτέρω κανόνα πολλαχῶς ἐξέφραζον ἄλλοτε οἱ λογικευόμενοι· π. χ. «τὸ τοῦ γνῶρισματος γνῶρισμα καὶ τοῦ πράγματός ἐστι γνῶρισμα—*nota notae est nota rei*» καὶ «τὸ τῷ γνῶρισματι διαμαχόμενον γνῶρισμα διαμάχεται καὶ τῷ πράγματι=*nota repugnans notae repugnat rei*» ὅταν δηλαδὴ Κ ἦναι γνῶρισμα τινὸς (τοῦ Μ), τοῦτο δὲ πάλιν ἦναι γνῶρισμα ἄλλου τινὸς (οὐσίας ἢ ὑποκειμένου) Υ', τότε τὸ Κ εἶναι γνῶρισμα καὶ τοῦ Υ'.—καὶ τὸ ἀνάπαλιν. —«Κατηγορούμενον κατηγορουμένου ἐστὶ καὶ τοῦ ὑποκειμένου κατηγορούμενον=*praedicatum practicati est etiam praeticatum subiecti*». Τοιοῦτο εἶναι καὶ τὸ κατὰ παντὸς καὶ τὸ κατὰ μηδενὸς κατηγορεῖσθαι *) =*dictum de omni et nullo*, ἥτοι «τὸ κατὰ παντὸς ἀληθεύον, ἀληθεύει καὶ περὶ τινων καὶ τῶν καθ' ἕκαστα, τὸ δὲ κατὰ μηδενὸς ἀληθεύον οὐδὲ περὶ τινων οὐδὲ περὶ τῶν καθ' ἕκαστα ἀληθεύει=*quidquid valet de omni, valet etiam de duibusdam et singulis? quidquid de nulla valet, nec de quibusdam nec de singulis valet.*» Τὸ περὶ γένους ἰσχύει καὶ περὶ τοῦ εἰδους τὸ δὲ τῷ γένει ἀντιμαχόμενον, ἀντιμάχεται καὶ τῷ εἴδει =*quidquid valet de genere, valet etiam de specie? quidquid repugnat generi, repugnat etiam speciei.*

§ 68.

Ἐκ τῶν ἤδη ῥηθέντων ἐξάγονται οἱ ἐπόμενοι ἰδιαιτέροι κανόνες περὶ κατηγορικῶν συλλογισμῶν.

α) Ὁ κατηγορικὸς συλλογισμὸς δὲν δύναται τὰ ἔξῃ οὔτε περισσότερας οὔτε ὀλιγωτέρας τῶν τριῶν ἐννοιῶν ἢ ὄρων (MKY), διότι τὸ οὐσιῶδες αὐτοῦ συνίσταται κυρίως εἰς τὸ προσδιορίζειν δύο

*) Τὸ δὲ ἐν ὅλῳ εἶναι ἕτερον ἐτέρῳ καὶ τὸ κατὰ παντὸς κατηγορεῖσθαι θατέρου θατέρον ταῦτόν ἐστίν. λέγομεν δὲ τὸ κατὰ παντὸς κατηγορεῖσθαι ὅταν μηδὲν ἢ λαθεῖν τῶν τοῦ ὑποκειμένου, καθ' οὗ θατέρον οὐ λεγθήσεται· καὶ τὸ κατὰ μηδενὸς ὡσαύτως. Ἀνλ. πρ. 1. 1.

έννοιᾶς διὰ τρίτης τινὸς μεσολαβούσης. *) Ὅφειλει ἐπομένως, νὰ περιέχῃ ἓνα μόνον μέσον ὅρον ἥτοι ἓνα μόνον γενικὸν κα- νόνα, διότι ἄλλως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπαχθῇ ἡ πρόσληψις. Τοῦ κανόνος τούτου ἡ παράβασις λέγεται ὅρων τετρας=qua- lernio terminorum, π. χ.

Πάντα τὰ πάθη ἐστὶν ἀπορριπτέα,

Πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰσιν ἱκανοὶ ἀσκεῖν ἀρετὴν,

Ἄρα;

Σημ. Ἄλλως τε δυνατόν ἐν τῷ κατηγορικῷ συλλογισμῷ νὰ ὑπάρχωσι κατὰ τὸ φαινόμενον πλείονες τῶν τριῶν έννοιῶν, διὸ πολλάκις αἱ έννοιαι ἐκφέρονται διὰ περιγραφῆς ἢ δι' ὀλο- κλήρων προτάσεων· ὡς ὅρος ὅμως ὀφείλει νὰ θεωρῆται ἐκείνη μόνον ἡ έννοια, ἥτις καθ' ἑαυτὴν ἢ μετ' ἄλλης τινὸς συνδεο- μένη ἀποτελεῖ ἐν καὶ μόνον συστατικὸν μέλος τοῦ συλλογισμοῦ.

§ 69.

β) Ὁ μέσος ὅρος δὲν δύναται ἐν ἀμφοτέραις ταῖς προκειμέ- ναις νὰ ἦναι μερικὸς, ἀλλ' ὀφείλει ἐν τῇ μείζονι νὰ τίθεται καθόλου· διότι ἐὰν ἡ μείζων πρότασις ἦτο κρίσις ἐπὶ μέρους, οὐδεμίαν τότε εἰχομεν λογικὴν βεβαιότητα ἐὰν τὸ ἐν τῇ ἐλάσσονι προσλαμβανόμενον περιέχτηται ἢ μὴ ἐν ταῖς μερικό- τησι ταῖς τιθεμέναις διὰ μείζονος. **)

π. χ. Τινὲς ἄνθρωποι εἰσι βασιλεῖς,

Ἄλλὰ μὴν ὁ Πέτρος ἐστὶν ἄνθρωπος,

Ἄρα ὁ Πέτρος βασιλεὺς.

Σημ. Ὡς ἔνδεχεται τὸ συμπέρασμα νὰ ἀληθεύῃ· π. χ.

Φυτὰ τινὰ εἰσι δηλητήρια,

Ὁ στρύχνος (belladonna) ἐστὶ φυτὸν,

Ἄρα ὁ στρύχνος δηλητήριον.

Ἐπειδὴ ὅμως τὸ συμπέρασμα δὲν ἐξάγεται ἐκ τῶν προκει- μένων, εἶναι διὰ τοῦτο λογικῶς ψευδές.

*) Δῆλον δὲ καὶ ὅτι πᾶσα ἀπόδειξις (συλλογισμὸς) ἐστὶ διὰ τριῶν ὅ- ρων καὶ οὐ πλείονων — Τούτου δ' ὄντος φανεροῦ, δῆλον ὡς ἐκ δύο προ- τάσεων καὶ οὐ πλείονων, αἱ γὰρ τρεῖς ὅροι δύο προτάσεις. Ἀνλ. πρ. 1, 25.

**) Ἐν ἅπαντι συλλογισμῷ δεῖ κατηγορικὸν τινὰ τῶν ὅρων εἶναι καὶ τὸ καθόλου ὑπάρχειν· ἄνευ γὰρ τοῦ καθόλου ἢ οὐκ ἐστὶ συλλογισμὸς ἢ οὐ πρὸς τὸ καίμενον ἢ τὸ ἐξ ἀρχῆς αἰτήσεται (vel non erit syllogismus, vel non pertinebit ad rem propositam vel petetur, quod ad initium que- situm est) Ἀνλ. πρ. 1, 25.

§ 70.

γ) Δὲν δύναται ἀμφότεραι αἱ προκείμεναι γὰρ ἦναι ἀποφα-
τικαί, διότι ἐξ ἀπλῆς ἀποφάσεως οὐδὲν ἔπεται συμπέρασμα.
Ἐνδεχεται λοιπὸν νὰ ἦναι ἡ μείζων κατὰ τὸ ποιὸν καταφα-
τική ἢ ἀποφατική· ἀλλ' ἡ ἐλάσσων ὀφείλει νὰ ἦναι καταφα-
τική· διότι ἡ ἐλάσσων ὀφείλει νὰ προσλαμβάνη τι ὑπὸ τὴν
μείζονα, νὰ ἐκφράζη δηλαδὴ ὅτι μερικόν τι ἐμπεριέχεται ἐν
τῷ αὐτοῦ καθόλου· ἡ ἀπόφασις ὅμως ἤθελεν ἐκφράζει τὸ ἐναν-
τίον, ὅτι δηλ. τὸ ὕδεν κεῖται διόλου ἐν τῷ πλάτει τοῦ Μ. π. χ.

Τὰ φυτὰ οὐκ εἰσὶ ζῶα,

Τὰ πτηνὰ οὐκ εἰσὶ φυτά,

Ἄρα τὰ πτηνὰ οὐκ εἰσὶ ζῶα.

Σημ. Οἱ ἐν §§ 69 καὶ 70 κανόνες ἐκφέρονται καὶ οὕτω· ἐκ
μόνον μερικῶν καὶ ἀποφατικῶν προτάσεων οὐδὲν ἔπεται = ex pro-
positionibus mere prrticularibus et negantibus nil sequitur. *)

§ 71.

δ) Ἐπειδὴ τὸ συμπέρασμα ἔχει ὑποκείμενον μὲν τὸ τῆς
ἐλάσσονος, κατηγορούμενον δὲ τὸ τῆς μείζονος, συμμορφοῦται
διὰ τοῦτο τὸ μὲν ποσὸν τοῦ συμπεράσματος πρὸς τὸ ποσὸν τῆς
ἐλάσσονος, τὸ δὲ ποιὸν αὐτοῦ πρὸς τῆς μείζονος. Τὸ συμπέ-
ρασμα λοιπὸν εἶναι καταφατικὸν ἢ ἀποφατικὸν καθὼς καὶ ἡ
μείζων, καθόλου δὲ ἢ ἐπὶ μέρους ὡς ἡ ἐλάσσων.

Σημ. Ὁ ἀνωτέρω κανὼν ἐκφέρεται ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων
λογικευομένων οὕτω. Τὸ συμπέρασμα ἀκολουθεῖ τὸ μέρος τὸ
ἀσθενέστερον (τὴν μερικότητα) καὶ τὸ χειρόν (τὴν ἄρνησιν) =
conclusio sequitur partem debitiorem et deteriorem. **) Ὡς
λάβη λοιπὸν θεωρητέον·

*) Ὅταν μὲν γὰρ ἀμφότεροι οἱ ὅροι ὦσι καταγορικοί (=καταφατικοί)
ἔσται συλλογισμός, ὅτι ὑπάρχει τὸ ἄκρον τῷ ἄκρῳ, ὅταν δὲ στερε-
τικαί, οὐκ ἔσται. Ἀνλ. πρ. 4. 6.)

**) Τὸ συμπέρασμα ἀκολουθεῖ τὸ μέρος τὸ ἀσθενέστερον καὶ τὸ χειρόν
οὐχὶ μόνον κατὰ ποσὸν καὶ τὸ ποιόν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν τρόπον.

Δῆλον δὲ καὶ ὅτι ἐν ᾧ πάντι συλλογισμῷ ἢ ἀμφοτέρως ἢ τὴν ἐτέρα
πρότασιν ὁμοίαν ἀνάγκην γίνεσθαι τῷ συμπεράσματι· λέγω δ' οὐ μόνον
τῷ καταφατικῇ εἶναι ἢ στερητικῇ, ἀλλὰ καὶ τῷ ἀναγκαίαν, ἢ ἀπαρ-
χουσιν ἢ ἐνδεχομένην.

α) ὅταν ἐν τῷ συμπεράσματι περιέχῃται τι πλεיותרον ἢ ὀλιγώτερον τοῦ ἐν ταῖς προκειμέναις (nec plus nec minus sit in conclusione quam in praemissis). Τὸ πρῶτον συμβαίνει ἀξιοσημείωτης ἢ ἐπιτεινομένης τῆς μείζονος* π. χ.

Ὁ τεχνίτης ἐστὶν ἀξίος σεβασμοῦ.

Ὁ ζωγράφος οὗτος ἐστὶ τεχνίτης,

Ἄρα ἐστὶν ἀξίος παντὸς σεβασμοῦ.

Τὸ δεύτερον συμβαίνει μειουμένης τῆς μείζονος* π. χ.

Πᾶσα γενναία πράξις γίνεται παραίτιος ἡσύχου συνειδότος καὶ ἐσωτερικοῦ σεβασμοῦ τῷ πράττοντι,

Ἡ πράξις αὕτη ἐστὶ γενναία,

Ἄρα γίνεται παραίτιος ἡσύχου συνειδότος.

β) ὅταν τὸ συμπέρασμα περιέχῃ τὸν μέσον ὅρον, ὅπερ ἀσυγχώρητον* π. χ.

Πᾶς ἀγαθὸς τεχνίτης ἐστὶν ἀξίος σεβασμοῦ,

Ὁ Πέτρος ἐστὶν ἀγαθὸς τεχνίτης,

Ἄρα ἐστὶ καὶ ἀγαθὸς καὶ ἀξίος σεβασμοῦ.

§ 72.

ε) οἱ γλωσσικοὶ ὅροι ὀφείλουσιν αἰετοτε νὰ λαμβάνωνται κατὰ τὴν αὐτὴν σημασίαν· ἄλλως γεννᾶται διλογία (dilogia) καὶ ὁ συλλογισμὸς εἶναι ἀκατάλληλος, ὡς περιέχων τετράδα ὁρῶν (quaternio terminorum).

Σημ. Τοιοῦτοι παραλογισμοὶ καλοῦνται σοφίσματα ἀμφιβολίας (sophismata amphiboliae), *) ἀπάτης (fallaciae), τετράποδες (quadrabedes) καὶ ἀλωπέκια (vulpeculae). Ἐνταῦθα ἀνήκει «τὸ συμπέρασμα ἐκ τοῦ ἀπλῶς λεγομένου πρὸς τὸ κατὰ τι λεγόμενον=conclusio a dicto simpliciter ad dictum secundum quid» ὅταν τις ἐννοία δηλαδὴ ἐκλαμβάνηται ὅτε μὲν καθόλου, ὅτε δὲ μετὰ τινος περιορισμοῦ* π. χ.

Πᾶν πνεῦμα ἐστὶ πρόσωπον (διανοητικὸν καὶ θελητικὸν),

Τὸ οἰνόπνευμά ἐστὶ πνεῦμα,

Ἄρα τὸ οἰνόπνευμά ἐστὶ πρόσωπον.

Τὰ ζῶα ἐστὶν ἄμοιρα λόγου,

Οἱ ἄνθρωποι εἰσὶ ζῶα,

Ἄρα οἱ ἄνθρωποι εἰσιν ἄμοιροι λόγου.

*) § § 138, 159.

Πᾶν ὃν ἐστὶ γένους οὐδετέρου.

Ἡ γυνὴ ἐστὶν ὃν,

Ἄρα γένους οὐδετέρου.

Ἐκ δύο ἀλλήλαις ἀντιφασκουσῶν ἐννοιῶν, ἡ ἑτέρα ἀληθεύει,

Πᾶν ψεῦδος ἐστὶν ἡ ἑτέρα δύο ἀντιφασκουσῶν ἀλλήλαις ἐννοιῶν,

Ἄρα πᾶν ψεῦδος ἀληθεύει.

§ 73.

Σχήματα Συλλογισμῶν.

Ὁ ἐν τοῖς ἀνωτέρω διαγραφείς θεμελιώδης τύπος τοῦ κατηγοριοῦ συλλογισμοῦ δύναται νὰ μεταβληθῇ πολυειδῶς διὰ τῆς ἐν ταῖς προκειμέναις προτάσεσι διαφόρου θέσεως τοῦ μέσου ὅρου πρὸς τοὺς δύο ὅρους τοῦ συμπεράσματος· ἐκ τούτου δὲ παράγονται διάφορα δευτερεύοντα εἶδη τῶν σχήματων (figurae) τοῦ συλλογισμοῦ.

Αἱ διάφοροι δυναταὶ θέσεις τοῦ μέσου ὅρου πρὸς τὰς λοιπὰς ἐννοίας ἢ ὅρους εἶναι οἱ ἀκόλουθοι· ὁ μέσος ὅρος

α) ὑπόκειται ἐν τῇ μείζονι καὶ κατηγορεῖται ἐν τῇ ἐλάσσονι·

β) κατηγορεῖται ἐν τε τῇ μείζονι καὶ τῇ ἐλάσσονι·

γ) ὑπόκειται ἐν τε τῇ μείζονι καὶ τῇ ἐλάσσονι·

δ) κατηγορεῖται ἐν τῇ μείζονι καὶ ὑπόκειται ἐν τῇ ἐλάσσονι.

Ἐντεῦθεν παράγονται τὰ ἐπόμενα τέσσαρα συλλογιστικὰ σχήματα·

1.	2.	3.	4.
M:K	K:M	M:K	K:M
Y:M	Y:M	M:Y	M:Y
Y:K	Y:K	Y:K	Y:K *)

Παραδείγματα

εἰς 1.

Πᾶσα ἀρετὴ (M) ἀξιέπαινος (K),

Ἀλλὰ μὴν ἡ δικαιοσύνη (Y) ἀρετὴ (M)

Ἄρα ἡ δικαιοσύνη (Y) ἀξιέπαινος (K).

*) Ἀνάγκη τὸ μέσον ἐν ἀμφοτέραις ταῖς προτάσεσιν ὑπάρχειν ἐν ἁπασὶ τοῖς σχήμασιν· ἐὰν μὲν οὖν κατηγορῇ καὶ κατηγορητῇ τὸ μέσον, ἢ αὐτὸ μὲν κατηγορῇ, ἄλλο δ' ἐκείνου ἀπαρνεῖται τὸ πρῶτον ἔσται σχῆμα· ἐὰν δὲ καὶ κατηγορῇ καὶ ἀπαρνεῖται ἀπὸ τινος, τὸ μέσον (δεύτερον)· ἐὰν δ' ἄλλα ἐκείνου κατηγορητῇ ἢ τὸ μὲν ἀπαρνεῖται, τὸ δὲ κατηγορητῇ, τὸ ἔσχατον (τρίτον). Ἀντ. πρ. 1. 32.

- εἰς 2. Πᾶς ὄνος τετράπουν,
Οὐδείς ὄρνις τετράπουν,
"Αρα οὐδείς ὄρνις ὄνας.
- εἰς 3. Οὐδείς κύκλος εὐθύγραμμος.
Πᾶς κύκλος σχῆμα,
"Αρα οὐ πᾶν σχῆμα εὐθύγραμμον.
- εἰς 4. Πᾶς κύων ὑλακτεῖ,
Οὐδέν ὑλακτοῦν λογικόν,
"Αρα οὐδέν λογικόν κύων.

Σημ. Τὰ μὲν πρῶτα τρία ἐκ τῶν συλλογιστικῶν τούτων σχημάτων καλοῦνται Ἀριστοτελικά ἀπὸ τοῦ πρώτου ἐν ἑκτάσει αὐτὰ διαπραγματευσαμένου Ἀριστοτέλους, τὸ δὲ τέταρτον λέγεται Γαληνικὸν ἀπὸ τοῦ εὐρόντος αὐτὸ ἱατροῦ καὶ φιλοσόφου Κλαυδίου Γαληνοῦ (+ 200 π. χ.)*) Λογικῶς κύριον καὶ περὶ τὴν ἐπιστήμην σημαντικὸν θεωρεῖται τὸ πρῶτον σχῆμα εἰς ὃ τὰ λοιπὰ ἀνάγονται καὶ δι' οὗ δυνατόν νᾶ βασιανίζωνται. **)

*) "Οτι ὁ Γαληνὸς εὑρε τὸ σχῆμα τοῦτο ἐμάθομεν παρὰ τῶν Ἀράβων διότι οὔτε Ἕλληνες μαρτυροῦσι τι περὶ τούτου, οὐδὲ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς σωζομένοις τοῦ Γαληνοῦ συγγράμασιν εὐρίσκεται τοιοῦτον. — Ἄλλως τε τὸ δ' τοῦτο σχῆμα δὲν περιέχει τινὰ ὅλως νέον τοῦ συλλογίζεσθαι τρόπον. ἀλλ' εἶναι αὐτὸ τὸ ἄ σχῆμα, ἀντιστραμμένους μόνον ἔχον τοὺς ὅρους.

**) Τὸ πρῶτον σχῆμα καλεῖται συλλογισμὸς τέλειος, διότι ἐξαρκεῖ εἰς ἐπιφορὰν συμπερασμάτων ὁποιασδήποτε ποσότητος καὶ ποιότητος, ἐν ᾧ τοῦναντίον ἐν μὲν τῷ δευτέρῳ σχήματι ἐπιφέρονται συμπεράσματα μόνον ἀποφατικά, ἐν δὲ τῷ τρίτῳ μόνον μερικά. «Τὴν τοῦ τί ἐστίν ἐπιστήμην διὰ μόνου τούτου (τοῦ πρώτου σχήματος) θηρεῦσαι δυνατόν· ἐν μὲν γὰρ τῷ μέσῳ σχήματι οὐ γίνεται κατηγορικὸς (=καταφατικὸς) συλλογισμὸς, ἡ διὰ τοῦ τί ἐστίν ἐπιστήμη καταφάσεως· ἐν δὲ τῷ ἐσχάτῳ γίνεται μὲν, ἀλλ' οὐ καθόλου, τὸ δὲ τί ἐστίν τῶν καθόλου ἐστίν (Ἀντ. πρ. 1. 14).» — τῶν δὲ σχημάτων ἐπιστημονικὸν μάλιστὰ τὸ πρῶτον (αὐτόθι)». Τούτου ἕνεκα τινὲς τῶν λογικοφρομένων ἤρξασθον εἰς μόνον τὸ πρῶτον σχῆμα ὡς εἰς ἀπλούστατον καὶ φυσικώτατον, λίαν δὲ ἐπιτηδεῖως ἀνήγαγον τοὺς τῶν λοιπῶν σχημάτων συλλογισμοὺς ἐπὶ τοὺς τοῦ πρώτου. Ὁ συλλογισμὸς π. χ.

Οὐδείς φθονερὸς εὐθυμῖαν τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ περιποιεῖται,

Πᾶς σπουδαῖος εὐθυμῖαν τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ περιποιεῖται,

"Αρα οὐδείς σπουδαῖος ἐστὶ φθονερὸς·

ἔχων τὸν μέσον ὅρον κατηγορούμενον ἐν ἑκατέρᾳ τῶν προκειμένων, ἀνή-

2. Ὑποθετικὸς συλλογισμός.

§ 74.

Ὑποθετικὸς καλεῖται ὁ συλλογισμὸς, τοῦ ὁποῖου ὁ τύπος ὁρίζεται ἀμέσως διὰ τοῦ λογικοῦ ἀξιώματος τοῦ λόγου καὶ τοῦ ἐκ τούτου ἐπομένου. Ἐνταῦθα δὲ οὐχὶ μόνον ἐξήρτηται τὸ συμπέρασμα ἐκ τῶν προκειμένων, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ἀλλὰ καὶ ῥητῶς ἐκφέρεται αὐτὴ ἡ ἐξάρτησις ἐν ταῖς προκειμέναις, δηλαδὴ ἐν τῇ μείζονι ἥτις περιέχει κρίσιν ὑποθετικὴν.

§ 75.

Θεμελιώδης νόμος τοῦ ὑποθετικοῦ συλλογισμοῦ εἶναι· «ἢ μὲν θέσις τοῦ λόγου συνεπάγει καὶ τὴν τοῦ ἐπομένου, ἢ δὲ ἄρσις τοῦ ἐπομένου συνεπάγει καὶ τὴν τοῦ λόγου. 1) Ἐν οὐδενί τέρῳ ὅμως περιπτώσει συμβαίνει καὶ τὸ ἀνάπαλιν.»

Σημ. Τὸν κανόνα τοῦτον ἐξέφραζον οἱ ἄλλοτε λογικευόμενοι διὰ τῶν ἐξῆς προτάσεων· a ratione ad rationatum valet consequentia, καὶ, a negatione rationati ad negationem rationis valet consequentia.

1. Τούτου δὲ αἷτιον εἶναι ὅτι συνέπειά τις δύναται νὰ ἔχῃ διαφόρους λόγους· τοῦλάχιστον ἰσχύει τὸ τοιοῦτον ὡς πρὸς τὸ πεπερασμένον τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, ἥτις ἐν τῷ πλήθει πολλῶν δυναμένων νοηθῆναι λόγων δὲν εἶναι πάντοτε ἰκανὴ ν' ἀνευρίσκῃ τὸν μόνον δυνατόν, ἐπομένως καὶ μόνον πραγματικὸν λόγον.

§ 76.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται δῆλον ὅτι τρόποι (modi) τοῦ συλλογίζεσθαι ὑπάρχουσι καὶ ἐν τῷ ὑποθετικῷ συλλογισμῷ, ὁ μὲν θέσει ἢ θετικῶς (modus ponens), ὁ δὲ ἄρσει ἢ ἀρνητικῶς (modus tellens), ἔχουσι δὲ τύπον·

Εἴ ἐστίν Α, ἐστὶ Β,

Ἀλλ' ἐστίν Α,

Ἄρα ἐστὶ καὶ Β.

καὶ εἰς τὸ β'. σχῆμα· ἐκ τούτου δὲ δι' ἀντιστροφῆς καὶ ἀναγωγῆς ἐπὶ τὸ α'. διαμορφῶνται ὁ ἐπόμενος πρωτοσχῆμων συλλογισμὸς·

Οὐδαὶς τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ εὐθυμίαν περιποιούμενος ἐστὶ φθονερός.

Πᾶς σπουδαῖος τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ εὐθυμίαν περιποιεῖται,

Ἄρα οὐδαὶς σπουδαῖος ἐστὶ φθονερός.

ἢ Εἴ ἔστι Α, ἔστι, Β,
 'Αλλ' οὐκ ἔστι Β,

"Αρα οὐκ ἔστιν οὐδὲ Α.

Σημ. Οἱ συλλογιστικοὶ τρόποι μένουσιν αἱ αὐταὶ καὶ ὅταν
 ἡ μείζων ᾔηται ἀποφατικῇ· π. χ.

Εἴ ἔστιν Α, οὐκ ἔστι Β,
 'Αλλ' ἔστιν Α,

"Αρα οὐκ ἔστι Β.

ἢ ἄρσει· Εἴ ἔστιν Α, οὐκ ἔστι Β,
 'Αλλ' ἔστι Β,

"Αρα οὐκ ἔστιν Α.

§ 77.

Συμπεραίνομεν λοιπὸν

α) τρόπῳ θετικῷ ἀπὸ τῆς ἐν τῇ ἐλάσσονι καταφασκομένης
 ἀληθείας τοῦ ἡγουμένου (λόγου) τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἐπομένου
 (συνεπείας) ἐν τῇ μείζονι·

β) τρόπῳ ἀρνητικῷ ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ ἐλάσσονι ἐκφερομένου
 ψεύδους τοῦ ἐπομένου (συνεπείας) τὸ ψεῦδος τοῦ ἡγουμένου
 (λόγου) ἐν τῇ μείζονι.

Ἐν οὐδετέρῳ ὅμως περιπτώσει συγχωρεῖται τὸ ἀνάπαλιν·
 τουτέστι δὲν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν·

γ) μὴτε ἀπὸ τῆς ἀληθείας τοῦ ἐπομένου τὴν ἀλήθειαν τοῦ
 ἡγουμένου·

δ) μὴτε ἀπὸ τοῦ ψεύδους τοῦ ἡγουμένου τὸ ψεῦδος τοῦ ἐπομένου· 1)

Σημ. 1). Ἀμφότερα ταῦτα ὅμως εἶχον ὀρθῶς, ἐὰν τὸ ἡγού-
 μενον περιελάμβανε τὸν μόνον δυνατὸν λόγον τοῦ ἐπομένου.

Παραδείγματα.

εἰς α) Εἰ ἐλαστικός ἐστὶν ὁ ἀῆρ, συμπιέζεται,
 'Αλλ' ἐστὶν ὁ ἀῆρ ἐλαστικός,

"Αρα ὁ ἀῆρ συμπιέζεται.

ἢ μετ' ἀποφασκούσης μείζονος·

Ἐὰν ὁ μαθητὴς ἐπιμελῇται, οὐκ ἔστιν ἄξιος ψόγου.

'Αλλ' ἐπιμελεῖται,

"Αρα οὐκ ἔστιν ἄξιος ψόγου.

εἰς β) Εἰ τὸ σῶμα τοῦτο ἐστὶ μαγνήτης, ἔλκεται τὸν σίδηρον,
'Αλλ' οὐχ ἔλκεται τὸν σίδηρον,

"Αρα οὐκ ἔστι μαγνήτης·

ἢ μετ' ἀποφασκούσης μείζονος·

Εἰ ὁ ἄνθρωπος ζῶν ἄλογόν ἐστιν, οὐκ ἔστιν ἐλεύθερος,
'Αλλ' ἔστιν ἐλεύθερος,

"Αρα οὐκ ἔστιν ὁ ἄνθρωπος ζῶν ἄλογον.

εἰς γ) Εἰ ὁ Πέτρος ἐστὶν ἐνάρετος, οὐ κλέπτει,
'Αλλ' οὐ κλέπτει,

"Αρα ἔστιν ἐνάρετος (; ;)

εἰς δ) Εἴ ἔστι μορμολύκεια, φυλακτέον,
'Αλλ' οὐκ ἔστιν,

"Αρα οὐ φυλακτέον (; ;)

§ 78.

Ὁ ὑποθετικὸς συλλογισμὸς καλεῖται

α) καθαρὸς, ὅταν ἀμφότεραι αἱ προκείμεναι περιέχωσι κρίσεις ὑποθετικάς.

β) μικτός, ὅταν μόνῃ ἢ μείζων περιέχῃ κρίσιν ὑποθετικὴν.

Σημ. Ἐν τῷ καθαρῷ ὑποθετικῷ συλλογισμῷ δὲν δίδει ἡ συνέπεια κρίσιν τινὰ πλήρη (τουτέστιν ἀνυπόθετον καὶ ἀπόλυτον), διότι ἐκ δύο προβληματικῶν προτάσεων ἐν μόνον συμπέρασμα, καὶ τοῦτο προβληματικὸν δύναται εὐλόγως νὰ ἐπαχθῇ.

π. χ. Εἰ ἤμαρτεν ὁ Πέτρος τιμωρητέος,
Εἰ παρέβη τινὰ νόμον, ἤμαρτεν,

"Αρα εἰ παρέβη τινὰ νόμον, τιμωρητέος.

ἢ ἄρσει

Εἰ μὴ ἐλεύθερός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν πονηρὸν δύναται πράξαι,
Εἰ μὴδὲν πονηρὸν δύναται πράξαι, οὐ τιμωρητέος.

"Αρα εἰ μὴ ἐλεύθερος ἐστὶν, οὐ τιμωρητέος.

3. Διαζευκτικὸς Συλλογισμὸς.

§ 79.

Διαζευκτικὸς καλεῖται ὁ συλλογισμὸς, τοῦ ὁποίου ὁ τύπος ὀρίζεται διὰ τοῦ λογικοῦ ἀξιώματος τῆς τοῦ μέσου ἀποκλείσεως.

Περιέχει επομένως μίαν τούλάχιστον διαζευκτικήν κρίσιν, καὶ αὕτη εἶναι ἡ μείζων πρότασις ὡς ἡ μεσολαβοῦσα κρίσις.

§ 80.

Ἐπειδὴ ἐν τῇ διαζευκτικῇ κρίσει τὰ ἀντιδιεζευγμένα μέλη τίθενται καὶ αἰρούνται ἀμοιβαίως, διὰ τοῦτο ὑπάρχουσι καὶ δύο μόνοι τρόποι (modi) τοῦ διαζευκτικῶς συλλογίζεσθαι· συμπεραίνομεν λοιπὸν

α) ἐκ τῆς θέσεως ἢ ἐκ τῆς καταφάσεως ἑνὸς ἢ πλειόνων ἀντιδιεζευγμένων μελῶν ἐν τῇ ἐλάσσονι τὴν ἀπόφασιν (ἢ τὴν ἄρσιν) τῶν λοιπῶν ἐν τῷ συμπεράσματι (τρόπος θέσει ἀρνητικῶς = modus ponendo ponens) π. χ.

Τὸ αἰματοδόχον τοῦτο ἀγγεῖον ἐστὶν ἡ ἀρτηρία ἢ φλέψ,
Ἄλλὰ μὴν ἀρτηρία ἐστίν,

Ἄρα οὐκ ἐστὶ φλέψ

β) ἐκ τῆς ἄρσεως ἢ ἐκ τῆς ἀποφάσεως ἑνὸς ἢ πλειόνων ἀντιδιεζευγμένων μελῶν ἐν τῇ ἐλάσσονι τὴν κατάφασιν (ἢ θέσιν) τῶν λοιπῶν ἐν τῷ συμπεράσματι (τρόπος ἄρσει θετικῶς = modus tollendo ponens) π. χ.

Αὕτη ἡ γωνία ἐστὶν ἡ ὀρθή, ἢ ἀμβλεῖα, ἢ ὀξεῖα.

Ἄλλὰ μὴν οὔτε ἀμβλεῖα ἐστὶν οὔτε ὀξεῖα,

Ἄρα ἐστὶν ὀρθή.

§ 81.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἤδη συνάγομεν τὸν ἐπόμενον κανόνα περὶ τοῦ διαζευκτικοῦ συλλογισμοῦ· ἡ μὲν μείζων ὀφείλει ἀείποτε νὰ περιέχῃ κρίσιν διαζευκτικήν· ἡ δὲ ἐλάσσων δύναται νὰ ᾔῃ κατὰφατική ἢ ἀποφατική· τὸ δὲ συμπέρασμα ἔχει ἀντίθετον πρὸς τὸ τῆς ἐλάσσονος ποιὸν· καταφασκούσης δηλ. τῆς ἐλάσσονος ἀποφάσκει τὸ συμπέρασμα, — καταφάσκει δὲ, ἀποφασκούσης.

Κύριοι αὐτοῦ τύποι εἶναι λοιπόν·

A ἐστὶν ἢ B ἢ Γ,

Ἄλλ' A ἐστὶ B,

A ἐστὶν ἢ B ἢ Γ,

Ἄλλ' A οὐκ ἐστὶ B,

Ἄρα A οὐκ ἐστὶ Γ.

Ἄρα A ἐστὶ Γ.

§ 82.

Ὁ διαζευκτικὸς συλλογισμὸς στηρίζεται οὐσιωδῶς ἐπὶ τοῦ ἀκολουθοῦν νόμου· «ἐκ δύο ἀλλήλοις ἀντικειμένων γνωρισμάτων ὅταν τίθῃται τὸ ἓν, αἰρεται τὸ ἕτερον, καὶ τὸ ἀνάπαλιν.» Τὸ

δὲ κῦρος αὐτοῦ ἐξήρτηται ἐκ τῆς ὀρθῆς διαζεύξεως ἐν τῇ με
 νι καὶ τῆς ὀρθῆς προσλήψεως ἐν τῇ ἐλάσσονι. Ἐν τῇ ἐναντίᾳ
 ριπτῶσει δυνατόν ὁ συλλογισμὸς νὰ ᾔηται καθ' ὕλην ψευδής.
 Σημ. π. χ. ἡ γραμμὴ Α ἐστὶν ἡ μείζων ἢ ἐλάσσων τῆς Β
 ἀλλὰ μὴν οὐκ ἐστὶ μείζων—

ἄρα ἐλάσσων (; ;)

§ 83.

Παράρτημα α. Διαιρετικὸς συλλογισμὸς.

Κατὰ τύπον συγγενῆς πρὸς τὸν διαζευκτικὸν εἶναι ὁ δια
 τικὸς ἢ μεριστικὸς συλλογισμὸς, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ μείζων πε
 ρὶ κρίσιν διαιρετικὴν. Ἐνταῦθα λοιπὸν διὰ τῆς μείζονος ἀν
 τίστονται πρὸς τὸ ὑποκείμενον τὰ κατηγορούμενα αὐτοῦ, τὰ
 ποῖα ὡς παραστάσεις μερῶν περιέχονται ἐν τῷ αὐτοῦ πλάτ
 Ὁ τύπος αὐτοῦ ὁρίζεται ὡς ὁ τοῦ διαζευκτικοῦ κατὰ
 νόμον τῆς τοῦ τρίτου ἀποκλείσεως· ἐπομένως καὶ οἱ συλλο
 γισμοὶ τρόποι μένουσιν οἱ αὐτοί.

Συμπεραίνομεν λοιπὸν

α) τρόπῳ θέσει ἀρνητικῶ (in modo ponento tollente) ἀπὸ
 θέσεως μέλους τινὸς ἐν τῇ ἐλάσσονι τὴν ἄρσιν τῶν ἐτέρων
 τῶ συμπεράσματος· ἡ

β) τρόπῳ ἄρσει θετικῶ (in modo tollendo ponente) ἀπὸ
 ἄρσεως πάντων τῶν μελῶν πλὴν ἑνὸς ἐν τῇ ἐλάσσονι τὴν
 σιν τούτου ἐν τῇ συμπεράσματος. Τύποι θεμελιώδεις εἶναι λοι

Α ἐστὶ μέρος Β, μέρος Γ, μέρος Δ,

Τοῦτο τὸ Α ἐστὶ Β,

Ἄρα οὔτε Γ ἐστὶν οὔτε Δ.

ἢ Α ἐστὶ μέρος Β, μέρος Γ, μέρος Δ,

Τοῦτο τὸ Α οὔτε Γ ἐστὶν οὔτε Δ,

Ἄρα Β.

Σημ. Τὸ πραγματικὸν κῦρος τοῦ συλλογισμοῦ ἐξήρτηται
 τῆς πρὸς τὸ ὑποκείμενον ἀντιτάξεως τοῦ ὅλου πλάτους
 παραστανουσῶν τὰ μέρη αὐτοῦ ἐννοιῶν.

§ 84.

Παράρτημα β. Δίλημμα.

(Δίλημμα 1) καλεῖται ὁ μικτὸς ἥτοι ὁ κατὰ διάζευξιν

θετικὸς συλλογισμὸς ὁ ὁποῖος ἐν μὲν τῇ μείζονι περιέχει κρίσιν ὑποθετικὴν ἅμα καὶ διαζευκτικὴν, αἴρων δὲ τὴν διαζευξιν ἐν τῇ ἐλάσσονι, συναναίρει καὶ τὴν ἐν τῷ συμπέρασματι ὑπόθεσιν. Ὁ συλλογισμὸς λοιπὸν συμβαίνει ἐνταῦθα ἄρσει /modo tollen-
ai.) Τύπος δὲ αὐτοῦ εἶναι

α) Εἰ ἦν Α, ἦν ἂν ἢ Β. ἢ Γ,
Ἄλλ' οὔτε Β ἐστὶν οὔτε Γ,

Ἄρα οὐδὲ Α.

π.χ. Εἰ τὸ σῶμα τοῦτο ἡλεκτρικὸν ἦν, ἦν ἂν ἢ θετικῶς ἡλε-
κτρικὸν ἢ ἀρνητικῶς,
Ἄλλ' οὔτε θετικῶς ἐστὶν ἡλεκτρικὸν, οὔτε ἀρνητικῶς,

Ἄρα οὐδὲ ἡλεκτρικὸν ἐστίν.

Εἰ ἦν Α, οὔτ' ἂν Β ἦν, οὔτε Γ,
Ἄλλὰ μὴν ἐστὶ Β. καὶ Γ,

Ἄρα δυνατόν εἶναι Α.

π.χ. Εἰ ὕλική ἦν ἡ ψυχὴ, οὔτ' ἂν πρὸς τὴν τοῦ ἀπείρου
ιδεάν ἀνυψοῦτο, οὔτ' ἐλευθέρως ἐνήργει,
Ἄλλὰ μὴν ἀμφότερα δύναται,

Ἄρα οὐ δυνατόν εἶναι τὴν ψυχὴν ὕλικήν.

Σημ. 1) Δίλημμα=Dilemma (δι-λήμμα) οἰονεὶ διπλῇ πρότασις.

§ 85

Ἡ ὀρθότης τοῦ συλλογισμοῦ τούτου ἀπαιτεῖ

α) ἡ μείζων πρότασις νὰ ἔχῃ συνέπειάν τινα, τουτέστι τὸ ἐπόμενον μέρος αὐτῆς νὰ παράγῃται ἐκ τοῦ ἡγουμένου ὡς ἀπὸ τοῦ λόγου παράγεται τὸ ἐκ λόγου (ἢ ἡ συνέπεια).

β) ἡ διαζευξὶς ἐν τῇ μείζονι νὰ ἦναι πλήρης 1)

γ) πάντα τὰ ἀντιδιαζευγμένα μέλη ἐν τῇ ἐλάσσονι νὰ αἰ-
ρωῦνται ἐξ ὁλοκλήρου, τουτέστι νὰ δεικνύηται πραγματικῶς
ὅτι ἡ τούτων θέσις εἶναι πάντῃ ἀσύμφωνος πρὸς τὴν ὑπόθεσιν.

Τῶν κανόνων τούτων ἡ παράβασις μεταποιεῖ εὐκόλως τὸ
συμπέρασμα εἰς ἀπατηλὸν σόφισμα.

Σημ. 1) Τὸ συμπέρασμα λέγεται *τριλήμμα*, ὅταν ἡ ἐν τῇ
μείζονι διαζευξὶς ἦναι τριμελὴς, — *τετραλήμμα* ὅταν τετρα-
μελὴς — *πολύλημμα*, ὅταν ὑπάρχωσιν ἐν τῇ διαζεύξει μέρη
πλείονα τῶν τεσσάρων.

Τὸ Δίλημμα ἐν γένει καλεῖται καὶ *συλλογισμὸς κερατώδης*
(*sylogismus cornutus*). εἶναι δὲ κυρίως ἑμμεσοὶ ἀντιφατικὸς

συλλογισμὸς τοῦ ὁποίου τὰ ἀντιδιεξευγμένα μέλη στρέφονται δίκην κεράτων περὶ τινὰ ὑποτεθεῖσαν καὶ ἀναιρετέαν πρότασιν· ἀναιρούμενα δὲ ὡς ταύτης συνέπειαι τείνουσιν ἕνα συναναιρεθῆ καὶ αὐτὴ ἢ ὑπόθεσις (ὡς ὁ λόγος ἢ τὸ ἡγούμενον αὐτῶν). Τὴν πρότασιν «ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἐπλασε τὸν ἄριστον κόσμον» ἀνασκευάζει π.χ. ὁ Λεϊβνίτιος διὰ τοῦ ἀκολουθοῦντος τριλήμματος. Εἰ μὴ ἄριστος ἦν ὁ κόσμος οὗτος, τάχ' ἂν ἢ οὐκ ἐγίνωσκεν ὁ θεὸς ἢ οὐκ ἤθελεν ἢ οὐκ ἠδύνατο τὸν ἄριστον κόσμον πλάσαι· Ἀλλὰ μὴν οὐδὲν τούτων ἀληθεύει (πάνσοφός τε γὰρ ὁ Θεὸς ἐστὶ καὶ πανάγαθος καὶ παντοδύναμος)· Ἄριστος ἄρα ἐστὶν ὁ κόσμος οὗτος.

Γ'. Γλωσσικὴ παράστασις καὶ διαίρεσις τῶν Συλλογισμῶν.

§ 86.

Κατὰ τὴν γλωσσικὴν παράστασιν οἱ συλλογισμοὶ διαίρουνται α) εἰς ἀπλοῦς συλλογισμοὺς ἢ μονοσυλλογισμοὺς Monossyllogismus) ὅταν τὸ συμπέρασμα ἐξάγῃται ἐκ δύο μόνων προκειμένων.

β) συνθέτους ἢ πολυσυλλογισμοὺς Polysyllogismus, ὅταν τὸ συμπέρασμα ἐξάγῃται ἐκ πλειόνων ἢ δύο προκειμένων.

Δύνανται δὲ οἱ τε ἀπλοὶ καὶ οἱ σύνθετοι συλλογισμοὶ νὰ ᾖναι τοῦ συλλογιστικοῦ τύπου ἀναγκαῖα συστατικὰ στοιχεῖα ἢ μὴ.

1. Ὁ ἀπλοῦς. τέλειός τε καὶ ἀτελής Συλλογισμός.

§ 87.

Ἀπλοῦς τέλειος συλλογισμὸς καλεῖται ἐκεῖνος ἐν τῷ ὁποίῳ οὐδὲ ἐν οὐσιῳδῶδες συστατικὸν μέρος τοῦ συλλογιστικοῦ τύπου παραλείπεται· ὁ ὁποῖος ἐπομένως περιέχει μείζονα ἐλάσσονα καὶ, συμπέρασμα π.χ.

1	M—K	Πᾶς κακοῦργος ἐστὶ τιμωρητέος,
2	Υ—M	Ὁ Πέτρος ἐστὶ κακοῦργος,
3	Υ—K	Ἄρα ὁ Πέτρος ἐστὶ τιμωρητέος.

§ 88.

Ἀπλοῦς ἀτελής συλλογισμὸς καλεῖται ἐκεῖνος ἐν τῷ ὁποίῳ δὲν ἐκφέρονται σύμπασαι αἱ τρεῖς κρίσεις ῥητῶς ἐν προτάσεσι. Καλεῖται δὲ ὁ αὐτὸς καὶ συντετμημένος (syllogismus decurtatus) καὶ δύναται νὰ ᾖναι ἢ κολοδὸς ἢ συνηρημένος (συνεσταλμένος).

Ἐνθύμημα.

Κολοβὸς συλλογισμὸς ἡ ἐνθύμημα καλεῖται ἐκείνος, ἐν τῷ ὁποίῳ μίᾳ μόνῃ προκειμένη ἐκφέρεται ῥητῶς· ἡ δὲ ἑτέρα λανθάνει ἐν θυμῷ· Εἶναι δὲ

α) ἐνθύμημα πρώτης τάξεως, ὅταν παραλείπεται ἡ μείζων, κατὰ τὸν τύπον.

Υ—Μ Ὁ Πέτρος ἐστὶ κακοῦργος,

Υ—Κ Ἄρα τιμωρητέος.

β) ἐνθύμημα δευτέρας τάξεως, ὅταν παραλείπεται ἡ ἐλάσσων, κατὰ τὸν τύπον

Μ—Κ Πᾶς κακοῦργος τιμωρητέος, *)

Υ—Κ Ἄρα ὁ Πέτρος τιμωρητέος.

Σημ. Τιοιᾶῦται συλλογιστικαὶ ἐλλείψεις δύνανται νὰ γένωσιν ἐν παντὶ συλλογιστικῷ τύπῳ. Εὐκόλως δὲ ἀναπληροῦται τότε ἡ παραλειφθεῖσα προκειμένη παραβαλλομένου τοῦ συμπεράσματος πρὸς τὴν ἑτέραν, διότι πάντοτε ἐκφράζονται ῥητῶς ἐν μὲν τῷ συμπεράσματι ἢ ἔννοια τοῦ τε ὑποκειμένου καὶ τοῦ κατηγορουμένου, ἐν δὲ τῇ ἐκφερομένη προκειμένῃ ὁ μέσος ὕρος.**)

*) Ἐνίοτε γὰρ τὴν καθόλου προτείναντες τὴν ἐν αὐτῇ οὐ λαμβάνουσιν, οὔτε γράφοντες οὔτε ἐρωτῶντες. Ἀνλ. πρ. 1. 32.

**) Τῆς ἐν τῷ § τοῦτῳ δοθείσης ἐρμηνείας τοῦ ἐνθυμήματος διάφορος εἶναι ἡ σημασία αὐτοῦ παρ' Ἀριστοτέλει. Ἐξετάζων δηλ. ὁ Σταγειρίτης τὸ ἐνθύμημα οὐ χ' ἔστι εἰς ὅς, ἀλλὰ καθ' ὅλην, ὁρῶν αὐτὸ «συλλογισμὸν ἀτελῆ ἐξ εἰκότων ἢ σημείων» καὶ εἰκότα μὲν εἶναι προτάσεις, τῶν ὁποίων ἡ ἔννοια ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀληθεύει, ἐνίοτε δὲ ψεύδεται π. χ. ὁ ἰατρὸς θεραπεύει τὸν πάσχοντα. Σημεῖα δὲ (indicia) προτάσεις παριστάνουσαι τὴν αὐτῶν πρὸς τὰ σημαινόμενα σχέσιν. Θουκ. 4. 6. 1. Εἶναι δὲ τὰ σημεῖα ἢ μερικώτερα τῶν σημαινόμενων π. χ. ὁ καπνὸς τοῦ πυρός· ἢ γενικώτερα, π. χ. ἡ ὑγρασία τῆς βροχῆς, ἡ πνευστίασις τοῦ πυρετοῦ· ἢ ἔχουσιν ἴσην πρὸς τὰ σημαινόμενα ἔκτασιν καὶ τότε καλοῦνται τεκμήρια (argumenta) π. χ. τὸ γάλα τεκμήριον τοῦ τοκετοῦ, ἡ ἀναπνοὴ τῆς ζωῆς, ὁ πυρετός τῆς νόσου, ἡ ἡὺς τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου κτλ.

Γίνονται λοιπὸν ἐνθυμητικοὶ συλλογισμοὶ

Συνηρημένος ἢ συνεσταλμένος (contractus) καλεῖται ὁ συλλογισμός, ἐν τῷ ὁποίῳ προσαρτᾶται εἰς τὸ συμπέρασμα ὡς λόγος τοῦ κύρους αὐτοῦ ὁ μέσος ὅρος εἴτε προτιθέμενος, εἴτε ἐπιτιθέμενος· ἀφίεται δὲ εἰς τὴν ἡμετέραν διάσκεψιν ἡ ἐν-
τεῦθεν λογικὴ ἀνάπτυξις τῶν προκειμένων· π. χ.

Φευκτέα ἡ φιλαργυρία, κακία γὰρ ἐστίν.
ἢ Ἐπειδὴ ἡ φιλαργυρία ἐστὶ κακία, διὰ τοῦτο φευκτέα.

§ 91.

Ἄμεσοι συλλογισμοί.

Εἰς τὰ ἐνθυμήματα συγκαταριθμοῦνται καὶ οἱ λεγόμενοι ἄμεσοι συλλογισμοί, οἵτινες ἐξάγονται ἐκ τῶν ἀνωτέρω (§§ 45—56) εὐρεθεισῶν σχέσεων τῆς πρὸς ἀλλήλας τῶν κρίσεων παραβολῆς. Ὑπάρχουσι δ' ἐν αὐτοῖς δύο μόνον κύριαί ἐννοιαι, ἡ δὲ μείζων πρότασις ἀναπληροῦται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ τὸν τύπον κατηγορικῆς ἢ ὑποθετικῆς κρίσεως. Ἐνταῦθα ἀνήκουσιν

α) οἱ δι' ἀντικαταστάσεως ἰσοδυνάμων ὄρων ἢ φράσεων γινόμενοι συλλογισμοί (ratiocinationes aequalitatis), διὰ τῶν ὁποίων ἀπὸ μιᾶς προτάσεως συμπεραίνεται ἑτέρα τὴν αὐτὴν μὲν ἔχουσα ἐννοιαν, ἀλλὰ κατὰ διάφορον γλωσσικὴν φράσιν ἐκφερομένην.

α) ἐξ εἰκότων,

ἽΟστις ἔπαθεν, ἔμαθεν.

ἽΕπαθε δὲ,

ἽΑρα καὶ ἔμαθεν.

β) ἐκ σημείων,

ἽΟστις χορεύει, χαίρει.

Χορεύει δὲ,

ἽΑρα καὶ χαίρει.

Ἐἰκὸς δὲ καὶ σημεῖον οὐ ταῦτόν ἐστιν, ἀλλὰ τὸ μὲν εἰκὸς ἐστὶ πρό-
τασις ἐνδοξος· ὁ γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἴσασιν οὕτω γινόμενον ἢ μὴ γινό-
μενον ἢ ὄν ἢ μὴ ὄν, τοῦτ' ἐστὶν εἰκὸς, οἷον τὸ μισεῖν πρὸς φθονοῦντας
ἢ τὸ φιλεῖν τοὺς ἐρωμένους· σημεῖον δὲ βούλεται εἶναι πρότασις ἀπο-
δεικτικὴ ἀναγκαία ἢ ἐνδοξος· οὐ γὰρ ὄντος ἐστὶν ἢ οὐ γενομένου πρότε-
ρον ἢ ὕστερον γέγονε τὸ πρᾶγμα, τοῦτο σημεῖόν ἐστι τοῦ γεγονέναι ἢ
εἶναι· ἐν θύμημα μὲν οὖν ἐστὶ συλλογισμός ἀτελής ἐξ
εἰκότων ἢ σημείων. Ἀντ. πρ. 2. 27. Πρβλ. §§ 148 καὶ ἐφεξῆς.

Καλοῦνται δὲ καὶ *ισοδύναμα* (ex aequipollentia), διότι πᾶν τὸ ἰσοδυναμοῦν πρὸς δεδομένην τινὰ κρίσιν ὀφείλει καὶ νὰ συναληθεύῃ ἢ καὶ νὰ διαψευδῇται μετ' αὐτῆς π. χ. Ὁ Θεός ἐστι παγγνώστης, ἄρα οὐδὲν λαμβάνει αὐτόν.

β) οἱ δι' ἀντιθέσεως γινόμενοι συλλογισμοὶ (ex oppositione). Ἐνταῦθα συμπεραίνεται ἀπὸ μιᾶς προτάσεως ἑτέρα τις διὰ τῆς ἀντιθέσεως τὴν ὁποῖαν ἀμφοτέραι σχηματίζουνσι πρὸς ἀλλήλας π.χ. αὕτη ἡ γωνία ἐστὶν ὀρθή· ἄρα οὐχὶ ὀξεῖα, οὐδὲ ἀμβλεία. 1)

γ) οἱ καθ' ὑπαλλήλιαν ὑποβεβηκυῶν ἐννοιῶν γινόμενοι συλλογισμοὶ (ex subalternatione), διὰ τῶν ὁποίων συμπεραίνεται ἀπὸ μιᾶς προτάσεως ἑτέρα τις δυνάμει τῆς σχέσεως τῆς ὑπαλληλίας εἰς ἣν διακρίνεται ἡ μία πρὸς τὴν ἄλλην, 2) π. χ. Πᾶσα ἀρετὴ ἀξιεπαινος, ἄρα καὶ ἡ δικαιοσύνη.

δ) οἱ διὰ μετέξωθεν γινόμενοι συλλογισμοὶ (ratiocinationes ad conversam). Ἐνταῦθα συμπεραίνεται πρότασις τις ἀπὸ ἑτέρας δεδομένης, διὰ μέσου τῆς ἀντιστροφῆς· 3) π.χ. κατ' ἀντιστροφὴν (ex conversione) συλλογισμὸς εἶναι ὁ, Οὐδεὶς ἀνθρώπος ἄλογος, ἄρα καὶ οὐδὲν ἄλογον ὂν ἀνθρώπος· κατὰ δὲ ἀντιστροφὴν ἀντιθετικὴν (ex contrapositione) συλλογισμὸς εἶναι ὁ, Ὅπου ὀρθὴ γνώμη ἐκεῖ καὶ ἀγαθὰ πράξεις, ἄρα καὶ, ὅπου οὐδεμία ἀγαθὴ πράξις, ἐκεῖ οὐδὲ καὶ ὀρθὴ γνώμη.

Σημ. 1. Συμπεραίνεται λοιπὸν ἀπὸ τῆς ἀληθείας προτάσεώς τινος τὸ ψεῦδος τῆς ἑτέρας, καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Ἐνταῦθα ὅμως ὀφείλομεν νὰ ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν πρὸ πάντων εἰς τὴν φύσιν τῆς ἀντιθέσεως, ἢν δηλ. αὕτη εἶναι ἀντιφατικὴ ἢ ἐναντία (§ 51). Μόνον ἐν τῇ ἀντιφατικῇ ἀντιθέσει δυνάμεθα εὐλόγως καὶ ὀρθῶς νὰ συμπεράνωμεν ἀπὸ τῆς ἀληθείας μιᾶς προτάσεως τὸ ψεῦδος τῆς ἑτέρας καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Ἐν δὲ ταῖς ἐναντίαις ἀντιθέσει δυνάμεθα μόνον ἀπὸ τῆς ἀληθείας τῆς μιᾶς προτάσεως νὰ συμπεράνωμεν τὸ ψεῦδος τῆς ἀντιθέτου, οὐχὶ δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ψεύδους τῆς μιᾶς τὴν ἀλήθειαν τῆς ἑτέρας. Ψεύδεται λοιπὸν τὸ συμπεράσμα, ἡ γὰρ αὕτη οὐκ ἐστὶν ἀμβλεία, ἄρα ἐστὶν ὀρθή· διότι δυνατόν νὰ ᾖ καὶ ὀξεῖα.

2) Ἐνταῦθα λοιπὸν προχωροῦμεν ἢ συνθετικῶς ἀπὸ τῶν καθόλου, ἐπὶ τὰ καθέκαστα, ἢ ἀναλυτικῶς ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα ἐπὶ τὰ καθόλου, (Πρβλ. §§ 52, 53).

3) Καὶ ἐνταῦθα ἀπαιτεῖται προσοχὴ εἰς τὰ (§§ 54—56 περὶ

ἀντιστροφῆς ἐν γένει καὶ περὶ τῆς κατ' ἀντίθεσιν ἀντιστροφῆς σημειωθέντα.

2. Σύνθετος Συλλογισμός.

§ 92.

Συλλογισμός Σύνθετος ἢ Πολυσυλλογισμός καλεῖται ἐκεῖνος, τοῦ ὁποίου τὸ συμπέρασμα ἐξάγεται ἐκ δύο ἢ πλείονων ἀπλῶν συλλογισμῶν. Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ ἀπλοὶ οὗτοι συλλογισμοὶ ἀποτελοῦσι τοῦ πολυσυλλογισμοῦ τὰς προκειμένας, ὀφείλουσι διὰ τοῦτο νὰ ᾔναι μετ' ἀλλήλων λογικῶς συνηρημένοι καὶ νὰ ἔχωσι τὴν αὐτὴν πρὸς ἀλλήλους σχέσιν οἷαν ὁ λόγος πρὸς τὸ ἐκ τοῦ λόγου.

Σημ. Ὅσοι ποικιλώτεροι δύνανται νὰ νοηθῶσιν οἱ τῶν ἀπλῶν συλλογισμῶν συνδυασμοί, τοσούτω μᾶλλον ἐνησχολήθησαν καὶ οἱ τοὺς συνθέτους συλλογισμοὺς πραγματευσάμενοι εἰς λεπτολογίας κενὰς, ἐπιτετηδευμένας, ἐνίοτε δὲ καὶ τῆς πραγματικῆς διανοήσεως πάντη ἀλλοτρίας, διὰ τῶν ὁποίων οὔτε τὸ φυσικῶς, οὔτε τὸ ἐπιστημονικῶς διανοεῖσθαι προάγεται λυσιτελῶς. Τούτου χάριν περιοριζόμεθα μόνον εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν κυριωτέρων τύπων.

§ 93.

Καὶ οἱ πολυσυλλογισμοὶ εἶναι *τέλειοι ἢ ἀτελεῖς*, καθ' ὅσον εἶναι τέλειοι ἢ ἀτελεῖς οἱ τὰς προκειμένας αὐτῶν ἀποτελοῦντες ἀπλοὶ συλλογισμοί. Ἀπαντῶνται δὲ ἐν παντὶ λογικῷ τοῦ διανοεῖσθαι τύπῳ, τῷ κατηγορικῷ δηλ., τῷ ὑποθετικῷ καὶ τῷ διαλεκτικῷ.

§ 94.

Συλλογιστικὴ Σειρά.

Ὁ *τέλειος ἢ προφανῶς σύνθετος συλλογισμός* σύγκειται τοῦλάχιστον ἐκ δύο ἀπλῶν τελείων συλλογισμῶν, οἱ ὅποιοι εἶναι πρὸς ἀλλήλους συνημμένοι ὡς ὁ λόγος πρὸς τὸ ἐκ τοῦ λόγου, διότι τοῦ ἐνὸς τὸ συμπέρασμα παραλαμβάνεται ὡς δεδομένη πρότασις τοῦ ἐτέρου. Ἡ τοιαύτη τῶν συλλογισμῶν συνάρτησις καλεῖται *συλλογιστικὴ σειρὰ ἢ συλλογισμὸς ἀλυσίδετος* (series syllogistica, syllogismus eoncatenatus).

§ 95.

Ὁ εἰς ἐκ τῶν συλλογισμῶν. ὁ τὸν λόγον τοῦ ἐτέρου περιέχων, καλεῖται *προσυλλογισμός* (Prosyllogismus). Τούτου δὲ τὸ συμπέ-

ρασμα γίνεται μία τῶν προκειμένων προτάσεων τοῦ ἑτέρου συλλογισμοῦ.

Ὁ ἕτερος δὲ, ὁ τὴν συνέπειαν τοῦ πρώτου περιέχων, καλεῖται ἐπισυλλογισμὸς (Episyllogismus). Μία δὲ τῶν προκειμένων τούτου εἶναι τὸ τοῦ πρώτου συμπέρασμα.

Σημ. Ἐὰν δὲ ἡ συλλογιστικὴ σειρὰ συνίσταται ἐκ πλειόνων ἢ δύο ἀπλῶν συλλογισμῶν, τότε δύνανται οἱ ἐν τῇ μέσῳ συλλογισμοὶ νὰ θεωρηθῶσιν ὡς προσυλλογισμοὶ ἅμα καὶ ἐπισυλλογισμοὶ ὡς αἰτιολογοῦντες δηλαδὴ καὶ πάλιν αἰτιολογούμενοι.

§ 96.

Ἡ διανοητικὴ πορεία, ἐπομένως καὶ ἡ γλωσσικὴ ἔκφρασις συλλογιστικῆς τινος σειρᾶς δύναται νὰ ᾔηται διττῇ·

α) προχωρητικὴ (ἥτοι ἐπισυλλογιστικὴ ἢ συνθετικὴ = *progressiva cognoscendi ratio*) ὅταν τις ἀπὸ τοῦ προσυλλογισμοῦ ἀναχωρῶν παράγῃ ἐντεῦθεν τὸν ἐπισυλλογισμόν. Ἐνταῦθα παρὰχωροῦμεν λοιπὸν ἀπὸ τοῦ λόγου πρὸς τὴν συνέπειαν (a principiatis ad principia).

β) ὀπισθοχωρητικὴ (ἥτοι προσυλλογιστικὴ ἢ ἀναλυτικὴ = *regressiva cognoscendi ratio*), ὅταν τις ἀπὸ τοῦ ἐπισυλλογισμοῦ ἀναχωρῶν μεταβαίῃ εἰς τὸν προσυλλογισμόν. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἐπανερχόμεθα ἀπὸ τῆς συνεπέας εἰς τὸν λόγον (a principiatis ad principia). *)

Σημ. Κατὰ ταῦτα ἡ ἐπισυλλογιστικὴ σειρὰ ἔχει τὸν ἀκόλουθον τύπον.

1.

A—K	Πᾶν ὀργανικὸν ὃν ἐστὶ φθαρτὸν,
B—A	Πάντα τὰ φυτὰ εἰσιν ὀργανικὰ ὄντα,
B—K	Ἄρα πάντα τὰ φυτὰ εἰσι φθαρτά.

*) Μὴ λανθάνειω δ' ἡμᾶς ὅτι διαφέρουσιν οἱ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν λόγοι (*progressiva via*) καὶ οἱ ἐπὶ τὰς ἀρχάς (*via regressiva*) *Hb. Nix. 4. 2.*

Μανθάνομεν ἢ ἐπαγωγῇ ἢ ἀποδείξει· ἔς δ' ἡ μὲν ἀπόδειξις ἐκ τῶν καθόλου, ἢ δ' ἐπαγωγὴ ἐκ τῶν κατὰ μέρος. Ἀνλ. Ὑσ. 1. 18.

Ἀμφότεροι (οἷτε διὰ συλλογισμῶν καὶ οἱ δι' ἐπαγωγῆς λόγοι) διὰ προ-
γινωσκομένων ποιοῦνται τὴν διδασκαλίαν, οἱ μὲν λαμβάνοντες ὡς παρὰ
ξυνιέντων, οἱ δὲ δεικνύντες τὸ καθόλου διὰ τοῦ δήλου εἶναι τὸ καθ' ἕκα-
στον. Ἀνλ. Ὑσ. 1. 1. (Πρβλ. § 143 καὶ 144.)

2
B—K Πάντα τὰ φυτὰ εἰσι φθαρτά,
Γ—Γ Πάντα τὰ δένδρα εἰσι φυτὰ,
Γ—K Ἄρα πάντα τὰ δένδρα εἰσι φθαρτά.

3
Γ—K Πάντα τὰ δένδρα εἰσι φθαρτά.
Υ—Γ Πᾶσαι αἱ δρύες εἰσι δένδρα,
Υ—K Ἄρα πᾶσαι αἱ δρύες εἰσι φθαρταί.
 Τύπος δὲ τῆς προσυλλογιστικῆς σειρᾶς εἶναι

4.
Υ—A Ὁ ἐνάρετός ἐστι κύριος ἑαυτοῦ,
A—B Ὁ ἑαυτοῦ κύριος ὢν, ἐστὶν εὐσταθής.
A—B Ἄρα ὁ ἐνάρετός ἐστιν εὐσταθής,

2.
Υ—B Ὁ ἐνάρετός ἐστιν εὐσταθής,
B—Γ Ὁ εὐσταθής ἐστὶν ἡσυχος,
Υ—Γ Ἄρα ὁ ἐνάρετός ἐστιν ἡσυχος.

3.
Υ—Γ Ὁ ἐνάρετός ἐστιν ἡσυχος,
Γ—K Ὁ ἡσυχός ἐστιν εὐδαίμων.
Υ—K Ἄρα ὁ ἐνάρετός ἐστιν εὐδαίμων.

§ 97.

Οἱ ἀτελεῖς πολυσυλλογισμοὶ καλοῦνται καὶ λεληθότως ἢ ἀφανῶς σύνθετοι συλλογισμοί, διότι ἐν αὐτοῖς δὲν ἐκφέρονται πλήρεις αἱ προκείμεναι προτάσεις καὶ τὰ συμπεράσματα τῶν ἀπλῶν συλλογισμῶν ἐξ ὧν συνίστανται. Ἀνήκουσι δ' ἐνταῦθα ὁ Σωρεΐτης καὶ τὸ Ἐπιχείρημα.

§ 98.

Σωρεΐτης.

Ὁ Σωρεΐτης συνίσταται ἐκ σειρᾶς προτάσεων λογικῶς πρὸς ἀλλήλας συνημμένων, αἱ ὅποια ἀπλοποιούμεναι ἐν τῇ ἐκφράσει διὰ τῆς παραλείψεως τῶν ἐλασσόνων ἢ τῶν μειζόνων, ἔχουσιν ἅπασαι κοινόν τι συμπέρασμα.

Ἡ διανοητικὴ πορεία καὶ ἐπομένως ὁ τρόπος τοῦ συμπεραίνειν δύνανται καὶ ἐνταῦθα νὰ γίνωσι διττῶς.

α) ἡ ἀναλυτικῶς, ὅταν ἀναβαίνωμεν ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα εἰς τὰ καθόλου, ἥτοι ἀπὸ τῆς συνεπειᾶς εἰς τὸν λόγον.

β) ἡ συνθετικῶς, ὅταν καταβαίνωμεν ἀπὸ τῶν καθόλου εἰς τὰ καθ' ἕκαστα, ἥτοι ἀπὸ τοῦ λόγου εἰς τὴν συνέπειαν.

Σημ. Ὁ Σωρεΐτης (καὶ σωρίτης ἐκ τοῦ σωρός, sorites, syllogismus acervatus, ratiocinium acervate) συνίσταται κυρίως ἐκ συλλογισμῶν ἐνθυμηματικῶς συντετμημένων, δυναμένων δὲ εὐκόλως ν' ἀναλυθῶσιν εἰς τελείους.

§ 99.

Ἐν τῷ ἀναλυτικῷ σωρεΐτῃ, ὅστις λέγεται καὶ ἀριστοτελικὸς ἢ κοινός, τὸ κατηγορούμενον τῆς προηγουμένης προτάσεως γίνεταί πάντοτε ὑποκείμενον τῆς ἐπομένης. Ὁ συλλογιστικὸς τρόπος λοιπὸν εἶναι προσυλλογιστικῶς ὀπισθοχωρητικὸς, π. γ.

A—B	Πᾶσαι αἱ δρύες εἰσὶ δένδρα,
B—Γ	Πάντα τὰ δένδρα εἰσὶ φυτὰ,
Γ—Δ	Πάντα τὰ φυτὰ εἰσιν ὀργανικὰ ὄντα,
Δ—Ε	Πάντα τὰ ὀργανικὰ ὄντα εἰσὶ φθαρτά.

A—E Ἀρα πᾶσαι αἱ δρύες εἰσὶ φθαρταί.

Σημ. Ὁ Κικέρων (du Fin. IV. 18) μεταχειρίζεται τὸν συλλογιστικὸν τοῦτον τρόπον διὰ τὴν πρότασιν τῶν Στωϊκῶν: τὸ ἀγαθὸν ἐστὶν εὐκτόν· τὸ εὐκτόν ἐστιν ἐπιθυμητόν· τὸ ἐπιθυμητόν ἐστὶν ἐπαινετόν· ἄρα τὸ ἀγαθὸν ἐστὶν ἐπαινετόν—quod bonum sit, id esse optabile; quod optabile, id esse expetendum; quod expetendum, laudabile; igitur omne bonum laudabile. *)

*) Ὡσαύτως παρὰ Σενέκα Ἐπιστ. 85.

Qui prudens est, et temperans est,
 Qui temperans est, et constans est,
 Qui constans est, et imperturbatus est,
 Qui imperturbatus est, sine tristitia est,
 Qui sine tristitia est, beatus est,

Ergo prudens beatus est.

Ὁ φρόνιμος ἐστὶν ἐγκρατής· ὁ ἐγκρατής σταθερός· ὁ σταθερὸς ἀτάραχος· ὁ ἀτάραχος ἀλυκος· ὁ ἀλυκος εὐδαίμων· ἄρα ὁ φρόνιμος ἐστὶν εὐδαίμων.

§ 100.

Ἐν τῷ συνθετικῷ συλλογισμῷ, ὁ ὁποῖος λέγεται καὶ γοκλη-
ριακὸς 1) ἢ ἀντεστραμμένος, τὸ ὑποκείμενον τῆς προηγουμέ-
νης προτάσεως γίνεται πάντοτε κατηγορούμενον τῆς ἐπομένης.
Ὁ συλλογιστικὸς τρόπος λοιπὸν εἶναι ἐπισυλλογιστικῶς προχω-
ρητικὸς π. χ.

Δ—Ε	Πᾶν ὀργανικὸν ὃν ἔστι φθαρτὸν,
Γ—Δ	Πάντα τὰ φυτὰ εἰσιν ὀργανικὰ ὄντα,
Β—Γ	Πάντα τὰ δένδρα εἰσὶ φυτὰ,
Α—Β	Πᾶσαι αἱ δρύες εἰσὶ δένδρα

Α—Ε Ἄρα πᾶσαι αἱ δρύες εἰσὶ φθαρταί.*)

Σημ. 1) Ὑπὸ Ρουδόλφου Γοκληνίου, Καθηγητοῦ τῆς φιλο-
σοφίας ἐν Μαρβούργῳ (+ 1628) ὅστις πρῶτος ἐπραγματεύ-
σατο τὸν τύπον τοῦτον ἐν τῷ πονήματι αὐτοῦ Isagoge in or-
ganon Aristotelis.

Προσθήκη. Οἱ ἀνωτέρω συλλογιστικοὶ τρόποι ἀπαντῶν-
ται καὶ ἐν τοῖς ὑποθετικοῖς σωρείταις (οἱ δὲ διαζευκτικοὶ
εἶναι σπανιώτατοι). Τύπος αὐτῶν εἶναι

1) ἐν ἀναλυτικῶς ὑποθικῷ σωρείτη.

α) θέσει	Εἰ ἔστιν Α, ἔστι Β,
	Εἰ ἔστι Β, ἔστι Γ,
	Εἰ ἔστι Γ, ἔστι Δ,
	Ἄλλὰ μὴν ἔστιν Α,

Ἄρα ἔστι καὶ Δ.

β) ἄρσει	Εἰ ἔστιν Α, ἔστι Β,
	Εἰ ἔστι Β, ἔστι Γ,
	Εἰ ἔστι Γ, ἔστι Δ,
	Ἄλλὰ μὴν οὐκ ἔστι Δ,

Ἄρα οὐκ ἔστι οὐδὲ Α.

*) ἢ ἀντιστρέφοντες τὸν (§ 99) κατὰ Σενέκαν σωρείτην.

Qui sine tristitia est, beatus est,
Qui imperturbatus est, sine tristitia est,
Qui constans est, et imperturbatus est,
Qui temperans est, et constans est,
Qui prudens est, et temperans est.

Ergo qui prudens est, beatus est.

Ὁ ἄλυπος, εὐδαίμων· ὁ ἀτάραχος ἄλυπος· ὁ σταθερὸς ἀτάραχος· ὁ ἐγ-
κρατής, σταθερὸς· ὁ φρόνημος ἐγκρατής. Ἄρα ὁ φρόνημος εὐδαίμων.

2) ἐν τῷ συνθετικῷ ὑποθετικῷ σωρεῖται.

α) θέσει Εἰ ἔστι Γ, ἔστι Δ,
Εἰ ἔστι Β, ἔστι Γ,
Εἰ ἔστιν Α, ἔστι Β,
Ἀλλὰ μὴν ἔστιν Α,

Ἄρα ἔστι καὶ Δ.

β) ἄρσει Εἰ ἔστι Γ, ἔστι Δ,
Εἰ ἔστι Β, ἔστι Γ,
Εἰ ἔστιν Α, ἔστι Β,
Ἀλλὰ μὴν οὐκ ἔστι Δ,

Ἄρα οὐδὲ Α.

§ 101.

Ἐπιχείρημα.

Τὸ ἐπιχείρημα ἢ ὁ παρενθετικὸς συλλογισμὸς γεννᾶται ὅταν ἡ ἢ μείζων ἢ ἡ ἐλάσσων ἢ καὶ ἀμφότεραι αἱ προκείμεναι ἐμπεδῶνται καὶ εἰδικώτερον αἰτιολογῶνται διὰ τρίτης τινὸς προτάσεως προστιθεμένης. Εἶναι δὲ ἡ αἰτιολογοῦσα αὕτη πρότασις κυρίως ἐνθυμηματικὸς συλλογισμὸς, δυνάμενος ν' ἀναλυθῇ εἰς τέλειον μονοσυλλογισμόν. Τύπος αὐτοῦ εἶναι

α) Μ ἔστι Κ, διότι Μ ἔστι Ξ. Ὁ ἐπιμελής ἐστίν ἄξιος σεβασμοῦ ὁ γὰρ ἐπιμελής ἐκπληροῖ τὰ ἑαυτοῦ καθήκοντα.

Υ ἔστι Μ

Ὁ Πέτρος ἐστίν ἐπιμελής,

Υ ἔστι Κ

Ἄρα ὁ Πέτρος ἐστίν ἄξιος σεβασμοῦ.

Τῆς παρενθετικῆς προτάσεως ἡ ἀνάλυσις εἶναι

Ὁ τὰ ἑαυτοῦ καθήκοντα ἐκπληρῶν ἐστίν ἄξιος σεβασμοῦ,

Ὁ ἐπιμελής ἐκπληροῖ τὰ ἑαυτοῦ καθήκοντα,

Ἄρα ὁ ἐπιμελής ἐστίν ἄξιος σεβασμοῦ.

β) Μ ἔστι Κ,

Υ ἔστι Μ, διότι Μ ἔστι Ξ

Υ ἔστι Κ.

Σημ. Ἐπιχείρημα (aggressio) ἐσήμαινε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις

διαλεκτικόν τινα (πειραστικόν) συλλογισμόν καὶ ἦτο ἰδίως ἐν χρήσει ἐν τοῖς ἐριστικοῖς λύγοις. *)

ΜΕΡΟΣ Β'.

Μεθοδολογία.

§ 102.

Μεθόδων διαφορά.

Τὸ δεύτερον μέρος τῆς καθαρᾶς λογικῆς, τὸ κοινῶς Μεθοδολογία καλούμενον, προτίθεται νὰ ἐκθέσῃ τοὺς ἐκ τῶν ἀρχικῶν τοῦ διανοεῖσθαι νόμων ἐξαγομένους κανόνας, κατὰ τοὺς ὁποίους τὰ καθ' ἑκάστα στοιχεῖα τοῦ διανοεῖσθαι, *ἐννοιαί, κρίσεις καὶ συλλογισμοί*, συνδέονται εἰς συντηρημένον Ὅλον, ἥτοι εἰς συνεχῆ διανοημάτων σειράν.

Σημ. Μέθοδος καλεῖται ἐν γένει μὲν ὁ κατὰ ῥητούς τινας κανόνους ὀριζόμενος τρόπος τοῦ πράττειν ἢ ποιεῖν ἢ ἐρευνᾶν τι, ἐνταῦθα δὲ ὁ κατὰ ῥητούς τινας κανόνους ὀριζόμενος τρόπος τοῦ συνδέειν τὰς ἐν τῇ συνειδήσει πρότερον χωριστὰς καὶ ἀσυναρτήτους παραστάσεις οὕτω πρὸς ἀλλήλας καὶ μετ' ἀλλήλων εἰς ἓν συνεχὲς Ὅλον, ὥστε νὰ πορίζηται ἐντεῦθεν ὁ νοῦς βεβαίαν γνῶσιν καὶ ὀρθὴν σύνοψιν ἀπασῶν.

§ 103.

Πᾶσα παραστάσεων σύνδεσις ὀφείλει νὰ ὀρμάται ἀπὸ τῆς σχέσεως καὶ ἀναφορᾶς ἣν αὐταὶ ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας. Ἐπειδὴ δὲ δύναται ἡ τοιαύτη σχέσηις νὰ ᾖ διττή, ἡ ἐξωτερικὴ δηλ. ἡ ἐσωτερικὴ, διὰ τοῦτο διττὴ εἶναι καὶ ἡ τῶν παραστάσεων σύνδεσις, ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ.

*) Αἴτιον δὲ τῆς κατὰ σημασίαν διαφορᾶς ταύτης εἶναι ὅτι οἱ μὲν ἀρχαῖοι (ὡς καὶ ἐν τῷ περὶ ἐνθυμήματος ἐρήθη) ἀπέβλεπον μᾶλλον εἰς τὴν ὕλην καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ ἐπιχειρήματος, οἱ δὲ νεώτεροι μόνον εἰς τὸ εἶδος αὐτοῦ. «Ἐστὶ δὲ φιλοσόφημα μὲν συλλογισμὸς ἀποδεικτικὸς, ἐπιχειρήμα (argumentatio ad manum? μαρτυρεῖν?) δὲ συλλογισμὸς διαλεκτικὸς, σόφισμα δὲ συλλογισμὸς ἐριστικὸς κ. τ. λ. Τοπ. 8. 44.— Ἐστὶ δὲ ἡ διαλεκτικὴ πειραστικὴ (δοκιμαστικὴ τοῦ ἀληθοῦς) περὶ ὧν ἡ σοφία γνωριστικὴ, ἡ δὲ σοφιστικὴ φαινομένη οὕσα δ' οὐ. Μητὰφ. γ' (Γ) 2.

§ 104.

Ἡ ἐξωτερικὴ σύνδεσις ἐξετάζει τὰς κατὰ τόπον καὶ χρόνον ἐξωτερικὰς σχέσεις εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκονται τὰ παριστανομένα πράγματα πλησίον ἢ κατόπιν ἀλλήλων (μέθοδος γεωγραφικὴ καὶ χρονολογική).

Ἡ ἐσωτερικὴ σύνδεσις ἢ συνάφεια στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς τῶν παριστανομένων πραγμάτων σχέσεως· συνίσταται δὲ ἡ σχέση αὕτη ἐν τῇ ἀμοιβαίᾳ αὐτῶν ἐξαρτήσῃ, ὡς οὐσίας καὶ συμβεβηκότος, ὡς αἰτίας καὶ αἰτιατοῦ, ὡς λόγου καὶ συνεπειᾶς, ὡς σκοποῦ καὶ μέσου, κτλ. (μέθοδος λογική).

§ 105.

Εἰς μόνην τὴν λογικὴν μέθοδον ἐπαναπαύεται ὁ ρόθς ἡμῶν, ὁ ὁποῖος σπουδάζει κατ' ἐξοχὴν νὰ ἀναγάγῃ μὲν τὸ ποικίλον εἰς τὴν αὐτοῦ ἐνότητα, νὰ ὑπαγάγῃ δὲ ἐπομένως τὸ ἐπὶ μέρους εἰς τὸ καθόλου, τὴν ἰδιαιτέραν περίπτωσιν εἰς τὸν γενικὸν κανόνα, τὸ παράγωγον εἰς τὴν ἐξ οὗ παράγεται ἀρχὴν, καὶ οὕτω νὰ τὸ κατανοήσῃ. *)

§ 106.

Ἐπιστήμη καὶ Σύστημα.

Τὸ σύνολον τῶν ὁμοειδῶν γνώσεων, τῶν συνδεδεμένων εἰς ἐσωτερικῶς συνηρμολογημένον Ὄλον, καλεῖται Σύστημα, — καθ' ὅσον δὲ εἶναι αἱ γνώσεις αὗται καὶ ἀληθεῖς καλεῖται Ἐπιστήμη.

Σημ. Ἐπιστήμη καὶ Σύστημα ἔχουσι τὴν αὐτὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν, οἷαν ἡ ὕλη καὶ τὸ εἶδος.

§ 107.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἐπιστήμη δύναται νὰ ᾔνων

α) ἐξ ἀντικειμένου· ἥτοι συστηματικὴ ἔκθεσις ὁμοειδῶν γνώσεων παραγομένων ἐξ ἀρχῶν ἀμέσως προφανῶν καὶ δι' ἡμᾶς βεβαίων, αἱ ὁποῖαι ἐπομένως χρησιμεύουσιν ὡς ἀφορμαὶ ἢ ὀρμητήρια **) πρὸς εὐρεσιν σειρᾶς τινος γνώσεων.

β) ἐξ ὑποκειμένου· ἥτοι ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἐν τῷ νῷ τήρησις τῶν τοιούτων γνώσεων.

*) Τοιαύτην τοῦ νοῦ ιδιότητα καλεῖ ὁ Πλάτων φρόνησιν, ὅτι φρόνεις ἐστὶ καὶ ῥοῦ νόησις. Κρατ. 441 D.

**) Ἐπιθεώσεις καὶ ὀρμαὶ κατὰ Πλάτωνα, Πολιτ. σ. 514.

§ 108.

Καὶ περὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὀλικοῦ τῆς ἐπιστήμης ἡ μέθοδος εἶναι διττή, ἀναλυτικὴ καὶ συνθετικὴ.

α) Ἡ μὲν ἀνάλυσις ὁρμάται ἀπὸ τοῦ διὰ τῆς πείρας δεδομένου καθ' ἑκαστα καὶ μερικοῦ, καὶ ἀναπτύσσει ἐντεῦθεν τὸ καθόλου ἢ γενικὸν διὰ μέσου τῆς Συγκρίσεως καὶ τῆς Ἀφαιρέσεως.

β) Ἡ δὲ σύνθεσις ὁρμάται ἀπὸ τοῦ ἐκ τῆς πείρας ἤδη ἀφαιρεθέντος καθόλου ἢ γενικοῦ, παράγει οὕτω τὸ ἐπὶ μέρους ἀπὸ δεδομένων ἀρχῶν. Ἡ σύνθεσις ἐμποιεῖ ἡμῖν τὴν μετ' ἀνάγκης πειθοῦσαν γνώσιν τοῦ μερικοῦ, καθότι διὰ τοῦ ὀρισμοῦ ἀναπτύσσει τὸ ἐν τῷ καθόλου συνεπυγμένως (implicite) ἐνυπάρχον μερικόν.

Σημ. Πρὸς σύστασιν ἐπιστήμης ἑκατέρα τῶν μεθόδων τούτων εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἀνεπαρκής· ἀμφότεραι προσδέονται ἀλλήλων καὶ συμπληροῦσιν ἀλλήλας.

§ 109.

Τύπος τῆς ἐπιστήμης εἶναι τὸ σύστημα, ἥτοι ἡ εἰς ὀργανικὴν Ἑνότητα διάταξις τοῦ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ περιεχομένου ποικίλου. Ὁργανικὴ δὲ κολεῖται ἡ ἐνότης, ὅταν τὰ καθ' ἑκαστα μέλη αὐτῆς ἐξαρτῶνται ἀμοιβαίως ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἔχωσι τὴν ἀκροτάτην αὐτῶν ἐνότητα ἐν τινι ἀρχῇ, ἐκ τῆς ὁποίας παράγονται. Τοιαύτη ἀρχὴ εἶνε τότε ἡ τὸ θεμέλιον τῆς ἐπιστήμης ἀποτελοῦσα Ἰδέα, οἶονεὶ τὸ πνεῦμα τὸ ὁποῖον ζωογονεῖ τὸ ὅλον καὶ διήκει διὰ πάντων αὐτοῦ τῶν μελῶν.

Σημ. Ἡ Μεθοδολογία λοιπὸν, διδασκαλία οὖσα περὶ τοῦ γενικοῦ τύπου πάσης ἐπιστήμης, προτίθεται νὰ ἐκθέσῃ τοὺς κανόνας κατὰ τοὺς ὁποίους ἀνοικοδομεῖται σύστημα τι ἐπιστημονικόν· καλεῖται δὲ διὰ τοῦτο καὶ *Συστηματικὴ* καὶ *Ἀρχιτεκτονικὴ*.

§ 110.

Συστατικὰ μέρη τοῦ Συστήματος.

Πρὸς ἀνοικοδόμησιν ἐπιστημονικοῦ συστήματος ἀπαιτεῖται πλήρης συνείδησις περὶ τοῦ βάθους, τοῦ πλάτους καὶ τῆς ἀληθείας, πασῶν τῶν γνώσεων, αἵτινες μέλλουσι νὰ συνδεθῶσιν εἰς συστηματικὴν ἐνότητα.

Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται

α) διὰ τοῦ λογικοῦ ὀρισμοῦ (definitio), διὰ τοῦ ὁποίου πορι-

ζόμεθα εὐκρινῇ συνείδησιν περὶ τοῦ βάθους τῶν καθ' ἕκαστα μελῶν.

β) διὰ τῆς λογικῆς διαιρέσεως (divisio), διὰ τῆς ὁποίας πορίζομεθα πλήρη ἐποψὴν ἢ μάλλον σύνοψιν πάντων τῶν μελῶν* ἐπομένως πλήρη συνείδησιν περὶ τοῦ ὅλου πλάτους τῶν γνώσεων.

γ) διὰ τῆς ἀποδείξεως (argumentatio) διὰ τῆς ὁποίας πορίζομεθα πειστικὴν συνείδησιν περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ ὅλου συναρμολογήματος τῶν γνώσεων.

§ 111.

Τὸ γινόμενον τῶν τριῶν τούτων διανοητικῶν ἐργασιῶν εἶναι τὸ Σύστημα. Κατὰ ταῦτα ἡ Μεθοδολογία προτίθεται νὰ ἐκθέσῃ τοὺς κανόνας

- 1) τοῦ Ὁρισμοῦ,
- 2) τῆς Διαιρέσεως,
- 3) τῆς Ἀποδείξεως,

4. Περὶ Ὁρισμοῦ.

§ 112.

Οὐσίαι καὶ στοιχεῖα τοῦ Ὁρισμοῦ.

Ὁρισμὸς ἡ λογικὴ διασάφησις λέγεται ἡ πλήρης ἀνάπτυξις τοῦ βάθους ἐννοίας τινός, ἡ γινομένη διὰ τῆς ἐνδείξεως τῶν οὐσιωδῶν αὐτῆς γνωρισμάτων.)

§ 113.

Εἰς τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα ἐννοίας τινὸς ἀνήκουσι

α) τὸ γνῶρισμα τοῦ προσεχούτος γένους (genus proximum) διὰ τοῦ ὁποίου ἡ ἐννοία λαμβάνει τὴν ὀρισμένην αὐτῇ θέσιν ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἐννοιῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἀνήκει.

β) τὸ τοῦ εἶδους ἢ τῆς εἰδοποιουῦ διαφορᾶς (differentia specifica), διὰ τοῦ ὁποίου ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐννοία διαστέλλεται ἀπὸ παντὸς ἄλλου εἶδους εἰς τὸ αὐτὸ ἀνήκοντος γένους.

Ὁρίζομεν λοιπὸν τὴν ἐννοίαν ἐκδηλοῦντες τὸ προσεχὺς ἀνώτερον γένος καὶ τὴν εἰδοποιὸν αὐτῆς διαφορὰν = definitio fit par genus proximum et differentiam specificam π. χ. Τρί-

*) Ἔστι δὲ ὅρος (= ὀρισμὸς) λόγος ὁ τὸ τί ἦν εἶναι σημαίνων (significans quid res sit) Τοπ. 1. 4. — Ὁ ὀρισμὸς οὐσίας τις γνωρισμὸς. Ἀντ. ὕστ. 2. 3.

γωνον=ἔστιν ἐπίπεδος ἐπιφάνεια (γένος)—περατουμένη ὑπὸ τριῶν ἀλλήλας τεμνουσῶν εὐθειῶν (εἶδος).

Σημ. 1) Ἀριστ. Τοπ. 1. 8. Ὁ ὁρισμὸς ἐκ γένους καὶ διαφορῶν ἔστιν—*definitio ex genere et differentiis constat*.

2. Ἡ μέλλουσα νὰ ὁρισθῇ ἔννοια καλεῖται τὸ Ὅριστὸν—*definitum* τὸ δὲ γένος καὶ ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ ἀποτελοῦσι τὸ Ὅριζον=*definiens* ἢ τὸν Ὅρισμόν· π. χ. ἐν τῷ ὁρισμῷ «ὁ ἀνθρώπος ἐστὶν οὐσία λογικὴ πεπερασμένη» ἡ μὲν λογικὴ οὐσία εἶναι τὸ γένος, δι' οὗ ὁ ἀνθρώπος διαστέλλεται ἀπὸ πάσης ἄλλης οὐσίας ἀλόγου· πεπερασμένη δὲ εἶναι ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἀνθρώπος διακρίνεται ἀπὸ παντὸς ἄλλου ὄντος λογικοῦ.

3) Ἐντεῦθεν πρόδηλον γίνεται ὅτι μόναι αἱ σύνθετοι, αἱ βάθος τι δηλ. ἔχουσαι ἔννοιαι δύνανται νὰ ὁρισθῶσι. Τοῦναντίον δὲ ἡ ἀπλή ἔννοια, ἅρα καὶ ἡ τοῦ ἀπείρου, δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ, ὡς μηδεμίαν ἔχουσα ἀμέσως ἐαυτῆς ὑπερβεβηκυῖαν ἔννοιαν γένους ἀνωτέρου. Ὁ ὁρισμὸς τοῦ ἀπείρου ἦτοι «τὸ πεπερασμένον ἄπειρον» εἶναι αὐτόχρημα ἀντίφασις (*contradictio in adjecto*) ὅποια π. χ. καὶ ἡ «κύκλος τετράγωνος», ἔνθα τὸ κατηγορούμενον ἀντικρυς ἀντιφάσκει πρὸς τὸ ὑποκείμενον.

§ 114.

Κανόνες περὶ τοῦ Ὅρισμοῦ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγομεν τὸν ἐπόμενον θεμελιώδη κανόνα περὶ τῆς ὀρθότητος τοῦ ὁρισμοῦ·

Ὁ ὀρθὸς ὁρισμὸς ὀφείλει πρῶτον μὲν νὰ ἐκδηλοῖ τὸ προσε-
«χῶς ἑνώτερον γένος, ἐν τῷ ὁποίῳ κεῖται καὶ ἡ ὁριστέα ἔν-
νοια· εἶτα δὲ νὰ προσθέτῃ τὸ γνῶρισμα δι' οὗ αὕτη δια-
στέλλεται ἀκριβῶς ἀπὸ πασῶν τῶν ἄλλων αὐτῇ ὁμοταγῶν
»τε καὶ ὑποβεβηκυῶν ἐννοιῶν».

§ 115.

Ὡς ἰδιαίτεροι πάλιν κανόνες περὶ τε τῆς διαμορφώσεως καὶ τῆς βασιάνου τοῦ ὁρισμοῦ συνάγονται οἱ ἀκόλουθοι·

1) Ὁ ὁρισμὸς ὀφείλει νὰ ἦναι ἀνελλιπής, ἀπέριττος καὶ κατὰ πάντα σύμμετρος=*definitio sit adaequata*, ὀφείλει δηλ. νὰ παριστᾷ πλήρες καὶ τέλειον τὸ βάθος τῆς ἐννοίας, ἥτοι
α) νὰ παρέχῃ μόνον τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα.

β) νὰ ἦναι ὁ αὐτὸς καὶ ἰσοδύναμος τῷ ὀρισμῷ, τουτέστιν ὀρισμὸς καὶ ὀριστὸν νὰ ἦναι τὰ αὐτὰ, νὰ ἐξισῶνται ὡς ἰσοπλατῇ καὶ νὰ καλύπτωσιν ἄλληλα.

Ὁφείλει ἐπομένως καὶ ἡ κρίσις ἐν ἣ ἐκφέρεται ὁ ὀρισμὸς νὰ ἦναι κατηγορικῇ, καθόλου καταφατικῇ*) καθαρῶς νὰ ἐραλλιάσῃ, καὶ καθαρῶς κατ' ἀντίθετον ῥ' ἀντιστρέφῃ. Ὅπου ἂν λαίψῃ τὸ ἕτερον τῶν τελευταίων τούτων, ὀρισμὸς εἶναι ἡμαρτημένος, ἄρα ἡ εὐρύτερος ἢ στενώτερος.

Σημ. 1) Εὐρύτερος (*latior suo definito*) ἀποβαίνει ὁ ὀρισμὸς ὅταν ἐκφέρῃ ἔννοιάν τινα ἀνωτέραν καὶ ὑψηλοτέραν ἢ τὸ προσεχὲς γένος, διότι τότε εὐρύνεται μὲν τὸ πλάτος τοῦ ὀρισμοῦ, μειοῦται δὲ τὸ βάθος. Ἀνευρίσκεται δὲ τὸ λάθος τοῦτο διὰ τῆς καθαρᾶς ἀντιστροφῆς. Εὐρύτεροι εἶναι π.χ. οἱ ὀρισμοὶ «τὰ ζῶα εἰσὶν ὀργανικὰ ὄντα, κινήσεως μέτοχα» «τετράγωνόν ἐστι σχῆμα τετράπλευρον ὀρθογώνιον»· διότι ἀντιστρεφομένη καθαρῶς ἡ τελευταία πρότασις αὕτη μεταποιεῖται εἰς τὴν «πᾶν ὀρθογώνιον τετράπλευρόν ἐστι τετράγωνον» ὅπερ ψευδὲς διότι ὀρθογώνια δύνανται νὰ ἦναι καὶ τὰ παραλληλόγραμμα, τὰ ὁποῖα δὲν ὑπάγονται εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος δεδομένην ἔννοιαν.

2) Στενότερος (*angustior suo definito*) ἀποβαίνει ὁ ὀρισμὸς ὅταν προστιθῇ εἰς αὐτὸν εἰδοποιὸς διαφορὰ ἀνήκουσα εἰς εἶδος κατώτερον, διότι τότε συστέλλεται μὲν τὸ πλάτος τοῦ ὀρισμοῦ, αὐξάνεται δὲ τὸ βάθος. Ἀνευρίσκεται δὲ τὸ λάθος τοῦτο διὰ τῆς κατ' ἀντίθεσιν καθαρᾶς ἀντιστροφῆς. Ὁ ὀρισμὸς π.χ. «τὸ παραλληλόγραμμόν ἐστιν ἰσογώνιον τετράπλευρον» ἀντιθετικῶς ἀντιστρεφόμενος μεταποιεῖται εἰς τὸν «πᾶν μὴ ἰσογώνιον τετράπλευρον οὐκ ἐστὶν οὐδὲ παραλληλόγραμμον» ὅπερ ἄτοπον. Ἐπίσης ὁ ὀρισμὸς, «Τὰ ζῶα εἰσὶν ὀργανικὰ ὄντα, αὐτομάτως ἀπὸ τόπου εἰς τόπον κινούμενα» εἶναι πολὺ στενός, διότι ἀποκλείει τὰ ζώοντα.

§ 116.

2) Ὁ Ὄρισμὸς ὀφείλει νὰ μὴ ἀποτελῇ κύκλον ἢ διαλλήλαν (*ne fiat in orbem*)· τουτέστι τὸ ὀριστὸν νὰ μὴ ἀναφαίνεται καὶ πάλιν ἐν τῷ ὀρίζοντι. Εἶναι δὲ ὁ κύκλος

α) ἡ ἄμεσος· π.χ. νόμος ἐστὶ νομικός τις κανὼν· ἐνικυτός ἐστι χρόνος μῆκος ἐνικύσιον· παντοδύναμός ἐστιν ὁ πάντα δυνάμενος·

*) Τὸ δὲ τί ἐστὶν ἅπαν καθόλου καὶ κατηγορικόν. Ἀν. ὕστ. 2. 3.

β) ἡ ἔμμεσος, ὅταν τὸ ὀριστὸν ἀναφαίνεται ἐν τινι δευτέρῳ ὀρισμῷ π. χ. νόμος ἐστὶν ἡ ἐκδήλωσις τῆς βουλῆς τοῦ ἀρχοντος· ἀρχων δὲ ἐστὶν ὁ ἄλλων κρατῶν· τῶν δὲ ἄλλων κρατεῖν ἐστὶ νόμους αὐτοῖς τιθέναι.

Σημ. Ὁ κύκλος δύναιται νὰ ᾖται προφανὲς ἢ ἀληθὲς (ἀληθῶς) καθ' ὅσον τὸ ὀριστὸν ἐπαναλαμβάνεται ἢ διὰ τῶν αὐτῶν λέξεων διὰ συνωνύμων καὶ ἰσοδυνάμων· π.χ. ad Heredum II 5. «argumentum est, per quod res coarguitur certioribus argumentis» τεκμηρίον ἐστὶ τὸ δι' οὗ πρᾶγμα τι ἐλέγχεται διὰ βεβαιωτέρων τεκμηρίων*) Ὁ συνήθης ὀρισμὸς «ποσὸν ἐστὶ πᾶν τὸ δυνάμενον ν' αὐξηθῇ καὶ μειωθῇ» στρέφεται εἰς κύκλον· διότι τὸ αὐξάνειν καὶ μειοῦν περιέχουσιν ἤδη ἐν αὐτοῖς τὴν ἐννοιαν τοῦ ποσοῦ, καὶ οὐδὲν ἄλλο σημαίνουσιν ἢ ποιεῖν τι μεῖζον ἢ ἑλάσσον.

§ 117.

3) Ὁ ὀρισμὸς ὀφείλει νὰ ᾖται θετικὸς, οὐχὶ δὲ ἀποφατικὸς μόνον (def ne sit negans)· διότι ἀπλῆ ἀπόφασις ἐκφράζει τί δὲν εἶναι τὸ πρᾶγμα, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ τί εἶναι τὸ πρᾶγμα, ἐπομένως οὐδεμίαν δίδει ἡμῖν εἰδικὴν γνῶσιν περὶ τοῦ αὐτοῦ· π.χ. «ὁ ἡλικτισμὸς οὔτε φῶς ἐστίν, οὔτε θερμαντικόν, οὔτε μαγνητισμός.»**) Ἐπιδδέχεται ὅμως περιορισμόν τινα ὁ κανὼν οὗτος α) ἐν ταῖς ἀρνητικαῖς ἐννοιαῖς, διότι ἐπειδὴ αὗται σημαίνουσιν ἔλλειψιν πράγματι καὶ ἐκτενέως, ἔχουσιν ἐπομένως ὡς τὸ κύριον αὐτῶν καὶ οὐσιωδῶς τὴν ἀρνησιν, π.χ. ψῦχος, σκότος, κτλ.—β) ὅταν εἰς θετικὸν γένος προστιθῇται ἀρνητικὴ εἰδοποιὸς διαφορὰ, διὰ τῆς ὁποίας διακρίνεται ἀντικείμενόν τι ἀπὸ τῶν αὐτῶν ὁμοταγῶν ἐννοιῶν π. χ. πλανήτης ἐστὶ σῶμα οὐράνιον, μὴ αὐτόφωτον.

Σημ. Ὡς ἀδόκιμος ἐκσυρικτός ἐπίσης καὶ ὁ ὀρισμὸς ὁ γινόμενος δι' ἐννοιῶν ἀντιδιαζευγμένων (per disjuncta) π.χ. ὁ τοῦ Ἀριστοτέλους πρότασις ἐστὶ λόγος καταφατικὸς ἢ ἀποφατικὸς τινος κατὰ τινος», —καὶ=ὁ ἀνθρώπος ἐστὶ πνεῦμα καὶ σῶμα.

*) Ἐπίσης «Ὁ ἀνθρώπος ἐστὶν οὐσία ἀνθρωπίνης ιδιότητος κατὰ σῶμα καὶ κατὰ πνεῦμα κεκτημένη—καὶ—Definitis est oratio quae id quod definitur explicat, quid sit.—ad Her IV. 25.

**) Τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις «ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐστὶν βρῶσις καὶ πόσις».—«τὸ πνεῦμα σὰρκα καὶ ὁστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμνηστεύετε ἑνόντα». κ.τ.λ.

§ 118.

4) Ὁ ὁρισμὸς *οφείλει* γὰρ ἦναι καταληπτικὸς, σαφὴς, ἀπλοῦς καὶ βραχύς (def. ne sit abundans, ambiguus). ν' ἀποφεύγῃ δὲ καὶ ἐκφράσεις *εἰκονικὰς* καὶ *πολυσημάντους* *)

Σημ. Τοῦ κανόνος τούτου αἱ πολλαπλαῖ παραβάσεις σφόδρα ἐβλάψαν καθ' ἡμέας τὴν ἀληθῆ καὶ γνησίαν ἐπιστημονικότητα. Εἰκόνες, μεταφοραὶ, φρασεολογίαι, τρόποι καὶ ἐκφράσεις ἐπαμφοτερίζουσαι καὶ αἰνιγματώδεις περικαλύπτουσιν οὐχὶ σπανίως τὸ ἐπιπόλαιον καὶ τὴν ἑλλειψιν γνώσεως βασιμῶς καὶ ἐμβριβοῦς.

§ 119.

Εἶδη τοῦ Ὁρισμοῦ.

Παντὸς ἀντικειμένου ὁ ἀληθὴς ὁρισμὸς εἶναι οὐσιωδῶς ὁρισμὸς *πραγματώδης* (definitia nominalis), διότι ἐξηγεῖ πραγματικῶς τὴν φύσιν τοῦ ἀντικειμένου διὰ τῆς ἐπαριθμήσεως τῶν οὐσιωδῶν αὐτοῦ γνωρισμάτων.

Ὁ δὲ καλούμενος ὁρισμὸς *ὀνοματώδης* (def nominalis), ἐπειδὴ ἐξηγεῖ ἐτυμολογικῶς τὸ ὄνομα, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος δὲν παρέχει ἡμῖν γνῶσιν τούτου ἀληθῆ, οὐδὲ εἶναι ἐπομένως κατ' ἀκριβολογίαν ὁρισμός. Ἐν τούτοις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς προπαρασκευαστικὸς τοῦ πραγματικῶδους ὁρισμοῦ, διότι βοηθεῖ πολλάκις ὡς μέσον τοῦ ἐξ ἐπιπολῆς ὀρίζειν τὸ ἀντικείμενον, οὕτως τὴν φύσιν ἐπιζητοῦμεν νὰ γνωρίσωμεν ἀκριβέστερον, ὅπως δυνηθῶμεν μετὰ ταῦτα ν' ἀποδώσωμεν καὶ τὸν πραγματικῶδη τούτου ὁρισμόν· π.χ. «φιλία τις σοφίας ἐστὶν ἡ φιλοσοφία,—ἐπιστήμη περὶ δικαίου ἐστὶν ἡ δικαιολογία ἐνθα ἀκολούθως ὀρίζεται τί ἐστὶ σοφία, τί ἐστὶ δίκαιον.**)

*) π. χ. "Ἡλῖός ἐστιν ἀναμμα ἐκ θαλασσίων ὑδάτων" = ὁ Θεὸς ἐστὶ κύκλος, οὗ τινος τὸ μὲν κέντρον ἐστὶ πανταχοῦ, ἡ δὲ περιφέρεια οὐδαμοῦ—ὁ συνειδήσις ἐστὶ σκώληξ διαβιθώσκων καὶ πῦρ αἰθόμενον—ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐστὶ πεπηγυῖα μουσικὴ· ἀρετὴ ἐστὶν ἡ ἀσύμπτωτος, εἰς ἣν ἡ τῆς ἡθικῆς σπουδῆς ὑπερβολὴ ἀτελευτήτως προσεγγίζει, τὴν ὁποῖαν ὅμως δὲν δύναται ἐν τῷ πεπερασμένῳ καὶ νὰ καταφθάσῃ. "Ἀνθρωπός ἐστιν ἀσθενείας ὑπόδειγμα, καιροῦ λάφυρον, τύχης παίγνιον, μεταπτώσεως εἰκὼν, φθόνου καὶ συμφορᾶς πλάστιγξ· τὰ δὲ λοιπὸν φλέγμα καὶ χολή.

**) Ὁ ὀριζόμενος δαίκνυσιν ἢ τί ἐστὶν ἢ τί σημαίνει τοῦτομα. Ἀνλ. ὕπτ.

Σημ. Τοῦ ὀνοματώδους ὀρισμοῦ διαστέλλουσι τινες τὸν λεκτικὸν ἢ ἐτυμολογικὸν οὕτως ὥς τε ὁ μὲν λεκτικὸς ἐξηγεῖ ἀπλῶς τῆς λέξεως τὴν παραγωγὴν, ὁ δὲ ὀνοματώδης προστίθῃσι καὶ τιγνῶ-
ρισμα διακριτικόν. Κατ' αὐτοὺς π.χ. λεκτικὸς ὀρισμὸς εἶναι ὁ, «ἡ
παραβολὴ παράγεται ἐκ τοῦ παραβάλλειν» — τοῦναντίον δὲ ὀνομα-
τώδης, ὁ, «ἡ παραβολὴ σημαίνει εἰδός τι καμπύλων γραμμῶν.»

§ 120.

Ἡ κατὰ τὸ ὀρίζειν διανοητικὴ πορεῖα, ἐπομένως καὶ ὁ ὀρι-
σμὸς αὐτὸς δύναται νὰ ᾔῃ διττός·

α) ἀναλυτικὸς, ὅταν παριστᾷ τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος διὰ
τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἐν τῇ ἐννοίᾳ αὐτοῦ περιεχομένων γνωρι-
σμάτων. Ἐν τῷ ἀναλυτικῷ ὀρισμῷ ἡ ἐννοία προϋποτίθεται ὡς
θεωρημένη καὶ ἀκολουθῶς ἀναλύεται εἰς τὰ οὐσιώδη καὶ ἀναγ-
καῖα αὐτῆς συστατικὰ μέρη, π.χ. κύκλος ἐστὶ γραμμὴ τίς καμ-
πύλη εἰς ἑαυτὴν ἐπιστρέφουσα, τῆς ὁποίας πᾶν σημεῖον ἀφ'
ἐνὸς ὀρισμένου καὶ ἐντὸς αὐτῆς κειμένου σημείου ἐπίσης ἀφέ-
στηκεν. — Σελήνης ἐκλειψὶς ἐστὶν ὁ διὰ τῆς σκιάς τῆς γῆς
παραγόμενος σκοτασμὸς τοῦ δίσκου τῆς σελήνης.

β) συνθετικὸς, ὅταν ἐκτίθεται ἡ γένεσις τοῦ πράγματος κατὰ
τὰ ἀναγκαῖα καὶ οὐσιώδη αὐτοῦ συστατικὰ μέρη. Ἐν τῷ γεγε-
νιστικῷ ἢ συνθετικῷ ὀρισμῷ λοιπὸν ὁρμώμεθα ἀπὸ τῆς γενέσεως
τοῦ πράγματος καὶ διὰ τῆς διαδοχικῆς συνθέσεως τῶν συστα-
τικῶν αὐτοῦ μερῶν διαμορφοῦμεν τὴν ἐννοιαν· π.χ. ὁ κύκλος
γεννᾶται ὅταν περὶ τινα ἀκίνητοῦσαν στιγμὴν γραμμὴ τις πε-
ριάγῃται κατ' ἴσα πάντοτε ἀποστήματα ἕως οὗ τὸ πέρας αὐ-
τῆς συμπέσῃ μετὰ τῆς ἀρχῆς. — Σελήνης ἐκλειψὶς γίνεται ὅταν
ἡ γῆ οὕτω παρεισέρχεται μεταξὺ σελήνης καὶ ἡλίου, ὥς τι-
ρίπτει τὴν σκιάν αὐτῆς ἐπὶ τὴν σελήνην.*)

2. 7. omnis sermo habeat necesse est rem et verba Quint III 3.

Ἵσος δ' ὅπως οὖν ὀνόματι τὴν ἀπόδοσιν ποιοῦνται, δῆλον ὡς οὐκ ἀπο-
διδῶσιν οὗτοι τὸν τοῦ πράγματος ὀρισμὸν, ἐπειδὴ πᾶς ὀρισμὸς λόγος τι
(notio oratione explicata) ἐστίν. Τόπ. 1. 5.

*) Τὸ τί ἐστὶν εἰδέναι ταῦτό ἐστι καὶ διὰ τί ἐστι· — τί ἐστὶν ἐκλει-
ψις; ἢ διὰ τί ἐκλείπει ἡ σελήνη; διὰ τὸ ἀπολείπειν τὸ φῶς ἀντιφρακτοῦ
σης τῆς γῆς. — τί ἐστὶ συμφωνία; λόγος ἀριθμῶν ἐν ὧν ἢ βαρεῖ δια-
σφωνεῖ τὸ ὅξυ τῷ βαρεῖ; διὰ τὸ λόγον ἔχειν ἀριθμῶν τὸ ὅξυ καὶ τ
βαρὺ. Ἀνθ. Ὑστ. 2. 2.

Σημ. Ἐκ τοῦ γενετικοῦ ὀρισμοῦ ἐξάγεται ὡς συνέπεια ὁ ἀναλυτικός, προσιδιάζει δὲ ὁ μὲν γενετικὸς εἰς τὰς ἐνοπτευτικὰς (intuitivae) ἐπιστήμας, ὁ δὲ ἀναλυτικὸς εἰς τὰς διεξοδευτικὰς (discursivae.)

§ 121.

Ὁ ὀρισμὸς εἶναι ἀκριβής, ὅταν καὶ αὐτὸ τὸ ὀρίζον διευκρινῇται διὰ τῆς περαιτέρω αὐτοῦ Ἀναλύσεως, ἥτοι δι' ὀρισμῶν δευτερευόντων definitione secundariae), τριτευόντων κτλ. Οὕτω πορίζομεθα σειράν ὀρισμῶν, ἕως οὗ φθάνομεν εἰς ἐννοίας, αἵτινες πάσης περαιτέρω ἀναγωγῆς εἰς τὴν ἄλλην ἐννοιαν ἀπλουστέραν οὔτε δεκτικαὶ εἶναι οὔτε ἐπιδεεῖς· καλοῦνται δὲ διὰ τοῦτο καὶ ἔννοιαι θεμελιώδεις. Τοιαῦται π.χ. εἶναι ἡ ἐν τῇ γεωμετρίᾳ ἡ ἔκτασις, ἐν δὲ τῇ περὶ φύσεως φιλοσοφίᾳ ἡ ἐπέκτασις (expansio) καὶ ἡ συστολή (contractio).

Τῶν ὀρισμῶν τὴν σειράν ὅμως δυνάμεθα νὰ σχηματίζωμεν καὶ συνθετικῶς, τοῦτέστιν ὁρμώμενοι ἀπὸ τῶν θεμελιωδῶν ἐννοιῶν καὶ προχωροῦντες ἕως οὗ φθάσωμεν εἰς τὰς κατωτάτας ἐννοίας· ὁ τρόπος οὗτος τοῦ διευκρινεῖν καλεῖται διεξοδικός. Ἡ σύνδεσις δὲ ἀμφοτέρων τῶν μεθόδων, τῆς ἀναλυτικῆς καὶ συνθετικῆς, ἀποτελεῖ τὴν κατὰ πάντα πλήρη καὶ τελεῖαν διευκρίνησιν.

Σημ. Πλήρη γνῶσιν περὶ τῆς οὐσίας νοητικοῦ τινος ἀντικειμένου παρέχει ἡμῖν ὁ ὀρισμὸς τότε μόνον, ὅταν ἔχωμεν συγχρόνως σαφεῖς καὶ ὀρισμένas παραστάσεις τῶν ἐν αὐτῷ ἐκδηλουμένων γνωρισμάτων. Ὁ ὀρισμὸς π. χ. «τρίγωνόν ἐστιν ἐπίπεδον σχῆμα ὑπὸ τριῶν εὐθειῶν περατούμενον» εἶναι κατὰ πάντα καταληπτὸς εἰς μόνον τὸν ἔχοντα ὀρισμένην ἐννοιαν περὶ σχήματος ἐν γένει· καταληπτὸν δὲ πάλιν εἶναι τὸ σχῆμα εἰς μόνον τὸν ἔχοντα σαφῆ παραστάσιν τῆς ἐκτάσεως.

§ 122.

Ὁ ὀρισμὸς τινος ἀντικειμένου, ἰδίως ἐν ταῖς ἐμπειρικαῖς ἐπιστήμας προπαρασκευάζεται,

α) διὰ τῆς περιγραφῆς (descriptio) καλεῖται δὲ οὕτω ἡ ἀφήγησις τοσοῦτων οὐσιωδῶν τε καὶ ἐπουσιωδῶν γνωρισμάτων τοῦ ἀντικειμένου, ὅσα ἀποχωρῶσιν ἡμῖν, ὅπως διαμορφώσωμεν σαφῆ καὶ ἀπὸ παντὸς ἄλλου διασταλτικὴν ἀνατύπωσιν ἢ εἰκόνα αὐτοῦ. Ἡ περιγραφή ἐστὶν ἰδίως χρήσιμος ἐπὶ τῶν κατ' αἴσθησιν ἀντιληπτῶν, ὅποια εἶναι κατ' ἐξοχὴν τὰ ἀντικείμενα τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης.

β) διὰ τῆς διασαφήσεως (exblanatio)· ἡ ὁποία διευκρινεῖ ἰδίως τὰ μὴ κατ' αἰσθησιν ἀντιληπτὰ ἀντικείμενα, ἐκτιθεῖσα οἰαδῆποτε γνωρίσματα αὐτῶν, οὐσιώδη τε καὶ ἐπουσιώδη· π. χ. «Ἀρετὴν ἀσκεῖ ὁ ἐκάστω τὰ ἑαυτοῦ ἀποδιδούς, ὁ τὸν πλησίον εὐεργετῶν, ὁ τὰ παραπτώματα ἀφίεις, ὁ τὴν τῶν ἄλλων ἀξίαν ἀποδεχόμενος, ὁ ἑαυτοῦ κρατῶν, ὁ ἀπαθὴς καὶ ἐν ταῖς ἐντολαῖς τοῦ τε ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς θρησκείας ἐπόμενος κτλ.*)

γ) διὰ τοποθέτησεως (locatio)· ἡ ὁποία διὰ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ προσεχοῦς γένους (genus proximum) ἀποδίδει εἰς τὴν ἐννοίαν τὴν αὐτῇ ἀνήκουσαν θέσιν ἐν τῷ ὅλῳ τῶν γνώσεων· π. χ. Ἡ φαντασία κατέχει τὴν μετὰ τῆς αἰσθήσεως καὶ τοῦ νοῦ θέσιν καὶ συνδιαλάττει ἀμφότερα.—Ἡ φάλαίνα ἀνήκει εἰς τὰ μαστοφόρα.

2. Περὶ Διαίρέσεως.

§ 123.

Οὐσία καὶ συστατικὰ μέρη τῆς Διαίρέσεως.

Ὡς ὁ ὅρισμός τὸ βάθος οὕτω καὶ ἡ διαίρεσις (divisio) διορίζει τὸ πλάτος τῆς ἐννοίας. Ὁ μὲν ὅρισμός διευκρινεῖ τὴν ἐννοίαν κατ' ἐπίτασιν, ἡ δὲ διαίρεσις κατ' ἔκτασιν.

§ 124.

Λογικὴ διαίρεσις καλεῖται δηλ. ἡ πλήρης ἀνάπτυξις τοῦ οὐσιώδους πλάτους ἐννοίας τινός· ἢ, ὕπερ ταύτων, λογικῶς διαιρεῖν σημαίνει τὸ ἐκδηλοῦν τὰς ὑπὸ τινα ἐννοίαν περιεχομένης παραστάσεις κατὰ τὴν αὐτῶν ἀναφορὰν πρὸς τε ἀλλήλας καὶ πρὸς τὴν ἐννοίαν αὐτήν.

Σημ.. Λογικῆς λοιπὸν διαίρέσεως δεκτικὴ εἶναι τις ἐννοία τότε μόνον, ὅταν αὕτη, γένος οὔσα, περιλαμβάνῃ ὑφ' ἑαυτὴν καὶ εἶδη, καὶ δύναται ἐπομένως νὰ διευκρινηθῇ κατὰ πλάτος.

*) Διδακτικώτατα παραδείγματα τῶν προπαρασκευαστικῶν τούτων ἔτι κατὰ προσέγγισιν ὁρισμῶν ἀπαντῶνται πανταχοῦ σχεδὸν τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων. Ἐνταῦθα ἀνέκει καὶ τοῦ Κικέρωνος «qui ita se gerunt ita vivunt, ut eorum probetur fides, integritas, aequalitas, literalitas, nec sit in illis ulla cupiditas, vel libido vel audacia, sintque magna constantia,—hos viros bonos appellandos putemus etc. Cic. de amic. V. 49.

Αἱ ἀτομικαὶ παραστάσεις, οὗσαι πραγματικῶς ἄ-τομα (ἄ-διαί-
ρετα in dividua), εἶναι καὶ λογικῆς διαίρεσεως ἀνεπίδεκτοι.

§ 125.

Ἡ λογικὴ διαίρεσις ἐξετάζει τὴν διαιρετέαν ἔννοιαν ὡς γέ-
νος καὶ τὴν ἀναλύει εἰς τὰ αὐτῆς εἶδη.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ εἶδη περιέχουσιν ἐν ἑαυτοῖς οὐχὶ μόνον τὸ
γένος μετὰ πάντων αὐτοῦ τῶν γνωρισμάτων, ἀλλὰ καὶ τινὰ
εἰδοποιὸν διαφορὰν, δι' ἧς αὐτὰ τὰ εἶδη ἀπ' ἀλλήλων δια-
στέλλονται, διὰ τοῦτο θεωροῦνται πρὸς μὲν τὸ γένος ὡς ἴσα
ἀλλήλοις (δηλ. ἔννοιαι ὑποβεβηκυῖαι), πρὸς δὲ τὴν διαφορὰν
ὡς ἀντίθετα ἀλλήλοις (δηλ. ἔννοιαι ὑποταγεῖς.) *)

Κατ' εἶδος λοιπὸν θεωρουμένη ἡ λογικὴ διαίρεσις εἶναι κρι-
σις διαζευκτικῇ· πάντῃ δὲ ἀδιάφορον εἶναι ἂν μὴ ἐκφέρηται
αὕτη πάντοτε καὶ διὰ προτάσεως διαζευκτικῆς.

§ 126.

Εἰς πᾶσαν λογικὴν διαίρεσιν ἀνήκουσι τὰ ἐπόμενα·

α) ἡ διαιρετέα ἔννοια (διαιρετέον ἢ διαιρούμενον. *Olor* =
totum divisum, ἢ *dividendum*)·

β) ἡ βάσις ἢ ἡ ἀρχὴ τῆς διαιρέσεως (*principium, fundamen-
tum divisionis*)· τούτέστιν ἐκεῖνο τῆς ἐννοίας τὸ γνωρίσμα, ἀπὸ
τοῦ ὁποῖου ὁρμώμεθα πρὸς ζήτησιν τῶν ποικίλων διαφορῶν, καὶ
κατὰ τὸ ὅποιον γίνεται ἡ διαίρεσις·

γ) τὰ μέλη τῆς διαιρέσεως (μ. διαιρετικά = *membra divi-
dientia* ἢ *divisionis*)· τούτέστιν οἱ κατὰ τὴν βάσιν τῆς διαιρέ-
σεως γινόμενοι διάφοροι προσδιορισμοὶ τοῦ διαιρετέου *Ολου*.
Καλοῦνται δὲ καὶ ἀντιδιηρημένα (*quae sibi invicem in divi-
sionem obbonantur*).

Σημ. 1) Ἐὰν π. χ. τὰ ἀγγεῖα τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος
διαιρεθῶσιν εἰς αἱματοδόξα, λεμφατικά, καὶ διαφορητικά, βά-
σις τοιαύτης αὐτῶν διαιρέσεως εἶναι ἡ διάφορος ὕλη τὴν ὁ-
ποίαν περιέχουσιν.—Τὰ φυτὰ διαιροῦνται ἐν μὲν τῷ συστήματι

*) Τούτου ἕνεκα ὁ Ἀριστ. καλεῖ τὰ διάφορα εἶδη εἰς τὰ ὅποια ἔννοια
τις δύναται νὰ διαιρεθῇ «ἀντιδιηρημένα». — Πᾶν γένος ταῖς ἀντιδιηρημέ-
ναις διαφοραῖς διαιρεῖται καθάπερ τὸ ζῶον τῷ πεζῷ καὶ τῷ πτηνῷ καὶ τῷ
ἐνὸρφον. Τοπ. 6. 6.

τοῦ Διναίου κατὰ φύλον, ἢ μᾶλλον κατὰ τὰ γενεσιουργὰ ὄργανα, εἰς φανερόγραμμα καὶ κρυπτόγραμμα· ἐν δὲ τῷ συστήματι τοῦ Ίουσσίου κατὰ τὸν λοβόν, εἰς ἄλοβα, μονόλοβα, δι.λοβα κτλ. Τὰ συστήματα ταῦτα εἶναι μὲν τεχνικά, ἤτοι ἐπιτετηδευμένα καὶ μονομερῆ, διότι ὁρμωμένη ἐνταῦθα ἡ διαίρεσις ἀπὸ γνωρίσματος μονομεροῦς, δὲν δύναται νὰ δώσῃ φυσικὴν τινα καὶ πραγματικὴν εἰκόνα τοῦ μεγάλου καὶ πλουσίου διαιρέτου ὅλου· ἔχουσιν ὅμως καὶ αὐτὰ ἐνίοτε ἀξίαν οὐχὶ μικράν, ὡς βοηθοῦντα ἡμᾶς πρὸς πορισμὸν τῆς ὁποίας ἐπιζητοῦμεν συνόψεως. Εἰς τὴν προσδεύουσαν δὲ ἐπιστήμην ἀπόκειται νὰ διαπλάσῃ συστήματα ἀνεπιτήδευτα καὶ φυσικά, τουτέστι νὰ λάβῃ ὡς γνώμονα καὶ τῆς λογικῆς διαιρέσεως τὸν ὀλικὸν τοῦ ὁργανισμοῦ χαρακτηῖρα ἢ τὸν χαρακτηριστικὸν τύπον τῶν εἰδῶν. *)

2) Πρὸς ἐνδειξιν τῶν μελῶν τῶν διαφόρων διαιρέσεων ἤτοι τῶν ποικίλων εἰδῶν καὶ γενῶν μεταχειρίζονται αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι κατὰ σειρὰν κατιούσαν τοὺς ὅρους *Βασίλειον, Κλάσις, Τάξις, Οἰκογένεια, Γένος, Εἶδος*, οὕτινος μέλη ἄμεσα εἶναι τὰ ἄτομα.

§ 127.

Εἶδη τῆς διαιρέσεως.

Ἡ δύο μέλη ἔχουσα διαίρεσις λέγεται *διχοτομία*· ἡ τρία, *τριχοτομία*· ἡ τέσσαρα *τετραχοτομία*. Ἐν γένει δὲ *πολυτομία* ὀνομάζεται ἡ διαίρεσις, ἢ ἔχουσα πλείονα τῶν δύο μελῶν.

§ 128.

Διάρθρωσις τῆς λογικῆς διαιρέσεως ἢ Ταξινομία.

Ἐπειδὴ πᾶσα ἔννοια, πόσόν τι οὖσα, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὑπὸ διαφόρους ἐπόψεις, δύναται ἐπομένως καὶ νὰ διαιρεθῇ ποικιλαχῶς, καθ' ὅσον εὐρίσκονται ἐν αὐτῇ ποικίλαι βάσεις διαι-

*) Ὅσοι εὐχερέστερον εὐρίσκομεν τὴν βᾶσιν τῆς διαιρέσεως ἐν ταῖς μαθηματικαῖς καὶ πρακτικαῖς ἐννοιαῖς καὶ εἴ τινα ἄλλω ἐλευθέρῳ τοῦ ἡμετέρου πνεύματος προϊόντι, τοσούτῳ μᾶλλον δυσεύρετος ἀποκαθίσταται ἡ αὐτὴ ἐν ταῖς φυσικοῖς ἀντικειμένιοις, καθότι ἡ φύσις ἐλευθέρως ἐνεργοῦσα, δὲν παράγει γένη καὶ εἶδη κατὰ τοὺς λογικοὺς συνδυασμοὺς, ἀλλὰ ζῶντα ἄτομα, μὴ ἀποτελοῦντα πάντῃ πλήρη πρὸς ἄλληλα ἀντίθεσιν.

ρέσεως. Οὕτω γεννῶνται αἱ *Συνδιαίρέσεις* (codivisiones), αἵτινες καὶ ἐπιδιαίρέσεις καὶ παραδιαίρέσεις καλοῦνται.

Σημ. Ὁ γρανίτης π. χ. διαίρεται κατὰ μὲν τὴν καταγωγὴν εἰς ἀρχαῖον καὶ νεώτερον, κατὰ δὲ τὰ μέρη ἐξ ὧν συμμύγνυται, εἰς ἀδρομερῆ (παχυμερῆ) καὶ λεπτομερῆ. Ἐπίσης τὸ ἀνθρώπινον γένος διαίρεται κατὰ τὴν φυλὴν, κατὰ τὸ φύλον, κατὰ τὸ ἐπιτήδευμα, κατὰ τὴν παιδείαν, κατοικίαν κτλ.

§ 129.

Δύνανται δὲ καὶ αὐτὰ τὰ διαίρετικὰ μέλη νὰ θεωρηθῶσιν ὡς "Ὅλον καὶ νὰ διαιρεθῶσιν ἐπομένως ἐκ νέου· οὕτω γεννῶνται αἱ *ὑποδιαίρέσεις* (Subdivisiones). Ἐκείνη δὲ εἰς ἣν αὐταὶ ὑπάγονται, καλεῖται *πρωτεύουσα*.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῆς ὑποδιαίρέσεως τὰ διαίρετικὰ μέλη εἶναι ἐνίοτε διαίρεσεως δεκτικὰ, δύναται λοιπὸν διαίρεσις τις νὰ θεωρηθῇ πρὸς τινα μὲν ἀνωτέραν ὡς ὑποδιαίρεσις, πρὸς κατωτέραν δὲ τινα, ὡς διαίρεσις πρωτεύουσα.

Σημ. π. χ. Τὰ ὄντα εἰσὶν ἢ λογικὰ ἢ ὕλικά.

Τὰ ὕλικά εἰσιν ἢ ὀργανικὰ ἢ μὴ ὀργανικά.

Τὰ ὀργανικὰ εἰσιν ἢ ἐμψυχα ἢ ἀψυχα, κτλ.

§ 130.

Ἡ διαίρεσις, ὑπὸ τὴν ὁποίαν περιλαμβάνονται σύμπασαι αἱ ἄλλαι, καλεῖται *πρωτίστη ἢ θεμελιώδης* (divisio fundamentalis ἢ primaria). Ὅταν δὲ αὕτη ἐξαντληθῇ διὰ πασῶν τῶν δυνατῶν συνδιαίρέσεων καὶ ὑποδιαίρέσεων καὶ φθάσῃ μέχρι τῶν κατωτάτων εἰδῶν, τότε γεννᾶται σύστημα τι διαίρέσεων, ἢ *λογικὴ Ὁλομέλεια* ἢ ἡ *Ταξινομία*, οἶονεὶ τὸ *διάγραμμα* τοῦ "Ὁλου πρὸς τὸ ὅποιον τὰ διάφορα μέρη τάσσονται παραλλήλως ἢ ὑπαλλήλως ὡς μέλη ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὀργανισμοῦ.

§ 131.

Κανόνες περὶ τῆς Διαίρέσεως.

Πᾶσαν διαίρεσιν ἐνεργοῦμεν κατὰ τὴν ἐξῆς μέθοδον.

«Ἐν πρώτοις διευκρινοῦμεν τὴν ἔννοιαν τοῦ διαιρετέου ὅλου »διὰ τοῦ πλήρους ὀρισμοῦ αὐτοῦ· *) ἐπιστῶμεν δεύτερον τὴν

*) Ὁρισμὸς καὶ Διαίρεσις ἔχουσα τὴν αὐτὴν πρὸς ἄλληλα

»προσοχὴν ἐπὶ τὴν τῆς διαιρέσεως βάσιν, ἥτις ὀφείλει νὰ λαμβάνηται ἀπὸ τῶν οὐσιωδῶν γνωρισμάτων τοῦ διαιρετέου ὅλου·
»θέτομεν ἀκολουθῶς ἐν εἶδος καὶ τὸ τούτῳ ἀντίθετον, καὶ
»προχωροῦμεν ἕως οὗ ἐξαντληθῇ ἡ ὅλη διαιρέσις, τουτέστιν
»ἕως οὗ δὲν ἀνευρίσκομεν πλέον ἄλλα εἶδη, ὑπὸ τὴν δεδομένην ἐννοίαν περιεχόμενα.

§ 132.

Ἐκ τῶν ἤδη ρηθέντων συνάγονται οἱ ἐπόμενοι περὶ τῆς ὀρθῆς διαιρέσεως κανόνες·

1) Ἡ διαιρέσις ὀφείλει νὰ ἐφαρμοῖται (*divisio sit adaequata*), τουτέστι τὰ διαιρετικὰ μέλη συνημμένως λαμβανόμενα ὀφείλουσι νὰ ἐξισῶνται τῷ διαιρετέῳ ὅλῳ, ἐπομένως νὰ τὸ ἐξαντλῶσιν.

Ἐν τῇ ἐναντίᾳ περιπτώσει ἡ διαιρέσις εἶναι ἡ εὐρύτερα ἢ στεροτέρα (*aut latior aut angustior suo diviso*), τουτέστι περιέχει διαιρετικὰ μέλη ἢ πλειότερα ἢ ὀλιγώτερα τῶν ἐν τῷ πλάττει τοῦ διαιρετέου ὅλου πραγματικῶς περιεχομένων.

Σημ. Εὐρύτερα εἶναι π. γ. ἡ διαιρέσις τοῦ ἐκτεταμένου εἰς σώματα, ἐπιφανείας, στιγμᾶς—στεροτέρα, ἡ διαιρέσις τῶν δηλητηρίων εἰς μεταλλικὰ καὶ βοτανικά.

§ 133.

2) Πᾶσα διαιρέσις ὀφείλει νὰ ἔχη βάσιν τινὰ (*divisio ne carent fundamento*)· αὕτη δὲ ἡ βάση ὀφείλει νὰ ἦναι πραγματικὸν καὶ οὐσιωδὲς γνώρισμα τοῦ διαιρετέου ὅλου καὶ νὰ τηρῇται αὐστηρῶς καθ' ὅλην τὴν διαιρέσιν.

Ἐν τῇ ἐναντίᾳ περιπτώσει ἡ διαιρέσις ὀρμᾶται ἀπὸ ἐπύψεων ἢ ἡμαρτημένων, ἢ τυχαίων ἢ διαφόρων, καὶ τότε γεννᾶται διαιρέσις κενή (φαινομένη, οὐσα δὲ οὐ) ἢ ὀλίγου ἀξία ἢ συγκεχυμένη.

Σημ. Τοιαύτη εἶναι ἡ διαιρέσις τῶν πτηνῶν εἰς ἀναρριχώ-

σχέσιν, οἷαν τὸ βάθος καὶ τὸ πλάτος. Ὁ μὲν ὁρισμὸς δεικνύει τὰ ὅρια ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐγκλείεται ἀντικείμενόν τι τῆς νοήσεως· ἡ δὲ διαιρέσις δεικνύει ἅμα μὲν τίνα θέσιν λαμβάνει τις ἔννοια πρὸς τὰ ἀμέσως ἐαυτῆς ὑπερβηκυίας, ἅμα δὲ καὶ πόσα εἶδη περιέχονται ὑπὸ τινι ἀνωτέραν ἔννοίαν γένους. Ἐντεῦθεν καταφαίνεται διατὶ πάσης πλήρους διαιρέσεως ὀφείλει νὰ προηγήται ὁ ὁρισμὸς, καὶ διατὶ πᾶσα διαιρέσις θεωρεῖται ἀναγκαίως ἡμαρτημένη, ὅταν μὴ στηρίζεται ἐπὶ ὀρθοῦ ὁρισμοῦ. (*Definitionis et divisionis arctissima est conjunctio*).

μενα, βαδίζοντα, τρέχοντα, διασκαριφώμενα, ἀρπακτικά, λιμναῖα, νηχόμενα κτλ. διότι ἐνταῦθα λαμβάνονται διάφοροι βάζεις (οἶον ἡ κίνησις, ἡ τροφή, ἡ διατριβή).

§ 134.

3) Τὰ διαιρετικά μέλη ὀφείλουσι νὰ ᾔηται ἀλλήλοις ἀντίθετα ἐπομένως ἢ ἀποκλείωσιν ἀλλήλα (*formae sint repugnantes, membra sint opposita*), ἄλλως ἢ διάζευξις εἶναι ἡμαρτημένη. Εἰς τὸ λάθος τοῦτο περιπίπτομεν, ὅταν μὴ τηρῶμεν πάντοτε καὶ αὐστηρῶς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τῆς διαίρεσεως βάσιν· π. χ. εἰς διαίρεσώμεν τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις εἰς ἀγαθὰς καὶ ὀφελίμους, τὰ διαιρετικά ταῦτα μέλη, ὄντα ἔννοιαι σύμφωνοι, δὲν ἐκκλείονται ἀπ' ἀλλήλων.

§ 135.

4) Ἡ διαίρεσις ὀφείλει νὰ ᾔηται συνεχῆς (*div. fiat in membra proxima*), νὰ καταβαίνει δηλαδὴ ἀπὸ τῶν ἀμέσως ἐκ τοῦ διαιρετέου ὅλου διδομένων εἰδοποιῶν διαφορῶν πρὸς τὰς περαιτέρω καὶ ἐμμέσους· ἄλλως γεννᾶται χάσμα ἢ πῆδημα ἐν τῇ διαιρεῖν (*saltus in dividendo*), ὅποιον εἶναι π. χ. τὸ ἐν τῇ φυσικῇ ἱστορίᾳ, ἔνθα συνήθως διαιροῦνται τὰ φυσικὰ ὄντα εἰς ζῶα, φυτὰ καὶ ὀρυκτά· ὀρθότερον διαιροῦνται ταῦτα εἰς ὀργανικά καὶ μὴ ὀργανικά, εἰτα τὰ μὲν πρῶτα ὑποδιαιροῦνται εἰς ζῶα, καὶ φυτὰ, τὰ δὲ δεύτερα εἰς ὀρυκτά καὶ ὑγρά. Ἐπίσης ἡμαρτημένη εἶναι καὶ ἡ συνήθης τῶν γωνιῶν διαίρεσις εἰς ὀρθὰς, ἀμβλείας καὶ ὀξείας· ὀρθότερον δὲ διαιροῦνται αὗται εἰς ὀρθὰς καὶ μὴ ὀρθὰς, αἱ μὴ ὀρθαὶ δὲ ὑποδιοροῦνται εἰς ἀμβλείας καὶ ὀξείας.

§ 136.

5) Ἡ διαίρεσις ὀφείλει νὰ μὴ ᾔηται μικρολόγος (*ne fiat nimia*) ἀλλὰ νὰ τηρῇ τὸ ὀρθὸν μέτρον, τὸ ὅποιον ὀρίζει ἐκάστοτε ὁ τῆς διαίρεσεως σκοπός, ἵνα δηλ. πορίσῃ ἡμῖν εὐκρινῇ τοῦ συστήματος σύνοψιν.

Σημ. Ὁ ἄγαν πολλαπλασιασμός τῶν διαιρετικῶν μελῶν γεννᾷ σύγχυσιν μάλλον ἢ εὐκρινῇ σύνοψιν «ἡ αὐτὴ γὰρ τῇ τε ὑπὲρ ἄγαν καὶ οὐδεμιᾷ διαίρεσει κακία ἐστίν=*indem enim vitil habet nimia, quod nulla divisio*» καὶ «συγχεχυμένῳ ἔοικε τὸ μέχρι κοινίας διαιρούμενον=*simile confuso est, quidquid usque in pulverem sectum est Seneca (Epist. 39)*».

*Απὸ τῆς λογικῆς διαιρέσεως (divisio) διαστελλονται

α) μερισμός=partitio (φυσικὴ διαίρεσις), τουτέστιν ἡ ἀνά-
λυσις συνθέτου τινὸς ὅλου εἰς τὰ ἐξ ὧν σύγκειται μέρη. *) Ὁ
μερισμός λοιπὸν δὲν ἐπιδιώκει γνῶσιν τινος ἐννοίας κατὰ τὰ
συστατικὰ μέρη τοῦ βάθους αὐτῆς· π. χ. Ὁ ἄνθρωπος συντί-
σταται ἐκ σώματος. Προσεγγίζει ὅμως εἰς τὸν ὅρισμόν, ἐνίοτε
δὲ ἀντικαθιστᾷ τοῦτον, ὅταν μάλιστα ἦναι ὁ λόγος περὶ φυ-
σικῶν ἀντικειμένων· π. χ. τὸ δένδρον σύγκειται ἐκ ρίζης στε-
λέχους καὶ κορυφῆς. **)

*) Ὁ Κικέρων, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀριστοτέλους πραγ-
ματεύεται τὴν διαίρεσιν ὡς εἰδός τι ὁρίσμου, διαστελλεῖ τὸν ὁρί-
σμόν ἀπὸ τῆς διαιρέσεως ὡς ἔπεται. *Definitionis aliae sunt
partitionum aliae divisionum; partitionum, cum ea
res quae proposita est, quasi in membra discerpitur? divisionum
autem definiunt formas (species) omnes complectitur, quae sub eo genere
sunt, quod definitur.* Τὰ φυτὰ π. χ. διαίρουνται μὲν εἰς φυλλο-
φόρα καὶ βελονοφόρα, μερίζονται δὲ εἰς ῥίζαν, στέλεχος καὶ κορυ-
φήν. — «Χρὴ δὲ, ὅταν ὅλον τι πραγματεύηται τις, διελεῖν τὸ γένος εἰς
τὰ ἅτομα τῷ εἶδει τὰ πρῶτα (in primas species specialissimas) Ἀνλ. Ὑστ.
2, 48.

**) Προσθετέον ἐνταῦθα ὅτι οὐ μόνον ὁ μερισμός ἀλλὰ καὶ ἡ διαίρεσις
προπαρασκευάζει καὶ πολλάκις ἀντικαθιστᾷ τὸν ὅρισμόν. Διὰ συγχῶν π. χ.
διαίρεσεων φθάνει ὁ Πλάτων (Σοφιστ. σελ. 249) εἰς τὸν ὅρισμόν τῆς τέχνης
τοῦ ἀσπαλιευτοῦ κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον. «Πᾶσα τέχνη εἶναι ἢ κτητικὴ
ἢ ποιητικὴ· ἡ ἀσπαλιευτικὴ εἶναι τέχνη κτητικὴ. Τῆς κτητικῆς ὑπάρχουσι
δύο εἶδη, τὸ μὲν εἰρηνικόν, τὸ δὲ χειρωτικόν· ἡ ἀσπαλιευτικὴ εἶναι χει-
ρωτικὴ· εἶναι ἢ ἀναφανδὸν ἀγωνιστικὴ ἢ κρύφα θηρευτικὴ· ἡ ἀσπαλιευ-
τικὴ εἶναι κρύφα θηρευτικὴ. Ἡ θηρευτικὴ διαιρεῖται εἰς τὴν τοῦ ἀψύχου
υἱένους καὶ εἰς τὴν τοῦ ἐμψύχου· ἡ ἀσπαλιευτικὴ εἶναι ζωοθηρικὴ. Τῆς
ζωοθηρικῆς τὸ εἶδος εἶναι διπλοῦν, πεζοθηρικὸν ἐνυγροθηρικόν· ἡ ἀσπα-
λιευτικὴ εἶναι ἐνυγροθηρικὴ. Ἐπειδὴ δὲ πᾶν νευστικόν εἶναι ἢ πτηνὸν ἢ
ἔνυδρον, διὰ τοῦτο διαιρεῖται καὶ ἡ ἐνυγροθηρικὴ εἰς ὀρηθοθηρευτικὴν
καὶ ἀλιευτικὴν· ἡ ἀσπαλιευτικὴ εἶναι ἀλιευτικὴ. Αὕτη πάλιν τῶν ἰχθύων
ἢ ἄγρα διαιρεῖται εἰς ἐρκοθηρικὴν καὶ εἰς πληκτικὴν· ἡ ἀσπαλιευτικὴ εἶ-
ναι πληκτικὴ. Τῆς πληκτικῆς δύο ὑπάρχουσιν εἶδη, τὸ μὲν νυκτερινόν, τὸ

6) ἡ ὀνοματώδης διαίρεσις ἢ διάκρισις (distinctio) ἣτις ἀναφέρεται εἰς τὸ γλωσσικὸν πλάτος, τουτέστιν εἰς τὰς διαφόρους ἐκδοχὰς λέξεώς τινος πολυσημάντου, π. χ. τοῦ κόσμου, τῆς αὐλῆς, τοῦ δεσμοῦ κτλ.

Γ'. Περὶ Ἀποδείξεως.

§ 138.

Οὐσία καὶ στοιχεῖα τῆς Ἀποδείξεως.

Τὰς εἰς ἐπιστημονικὸν τι σύστημα συνδεομένας γνώσεις διευκρινεῖ κατὰ βάθος μὲν ὁ ὀρισμὸς, κατὰ πλάτος δὲ ἡ διαίρεσις. Ἡ δὲ ἀπόδειξις συμπληροῦ ἤδη τὸν πρὸς τὴν ἐπιστήμην ζήλον καὶ τὴν σπουδὴν, διότι ἐμποιεῖ ἡμῖν τὴν περὶ τῆς ἀληθείας τῶν καθ' ἑκαστα γνώσεων πειστικὴν πληροφορίαν ἣτοι ἐπίγνωσιν, δεικνύουσα πῶς αἱ τελευταῖαι αὗται, ὥς τι ἐπὶ μέντοι εἶναι, ἔχουσι τὸν ἐαυτῶν λόγον ἐν τινὶ καθόλου. *)

Σημ. Ἐπειδὴ δὲ πάσης ἐννοίας ἡ ἐμπέδωσις στηρίζεται ἐπὶ τῆς πλήρους γνώσεως τοῦ τε βάθους καὶ τοῦ πλάτους αὐτῆς, διὰ τοῦτο ἡ ἀπόδειξις προϋποτίθησι καὶ τὸν ὀρισμὸν καὶ τὴν διαίρεσιν.

§ 139.

Ἀπόδειξις (arugmentatio demonstratio) δηλ. εἶναι ἡ παραγωγή τῆς ἀληθείας μιᾶς κρίσεως ἐξ ἄλλων κρίσεων ὁμολογουμένως ἀληθῶν· ἡ ὅπερ ταῦτόν, ἀποδεικνύειν σημαίνει παριστᾶν τὴν ἀλήθειαν προτάσεώς τινος ἀπὸ λόγων. **)

οὐδὲ μεθμερινόν· ἡ ἀσπαλιευτικὴ εἶναι μεθμερινόν. Ἡ μεθμερινὴ δὲ ἀσπαλιευτικὴ συμβαίνει ἢ διὰ πληγῆς ἀνωθεν πρὸς τὰ κάτω (τριοδοντία) ἢ δι' ἀνσπάσεως κάτωθεν πρὸς τὰ ἄνω (ἀγκιστρευτικὴ), ὡς συμβαίνει ἐν ταῦθα. Ἡ δὲ συνάγεται ὁ ὀρισμὸς. Ἡ ἀσπαλιευτικὴ εἶναι τέχνη κ τ η τ ι κ ῆ, χ ε ι ρ ω τ ι κ ῆ, κ ρ ὐ φ α ζωσθηρευτικὴ, ἐνυγροθηρικὴ, ἀλιευτικὴ, πληκτικὴ, μεθμερινὴ, ἀγκιστρευτικὴ.»

*) Ἀπόδειξιν δὲ λέγω συλλογισμὸν ἐπιστημονικόν, ἐπιστημονικὸν δὲ λέγω καθ' ὃν τῷ ἔχειν αὐτὸν ἐπιστάμεθα (secundum quod (syll.) r e m s c i m u s quia ipsum habemus Ἀνλ. ὅστ. 4. 4. 4.

**) Ἔστι δὲ φιλοσόφημα συλλογισμὸς ἀποδεικτικὸς. — — — ἀπόδειξις μὲν οὖν ἐστίν, ὅταν ἐξ ἀληθῶν καὶ πρώτων ὁ συλλογισμὸς ἢ ἢ ἐκ ταιούτων, ἃ διὰ τινων πρώτων καὶ ἀληθῶν τῆς περὶ αὐτὰ γνώσεως τὴν ἀρχὴν εἴληφεν. Τοπ. 1. 1.

§ 140.

Ἐντεῦθεν δῆλον ὅτι πᾶσα ἀπόδειξις εἶναι κατὰ τύπον συλλογισμός· ὅτι κατὰ ταύτην ἐπομένως τὴν ὅψιν ποιικίλλει καὶ ἡ ἀπόδειξις τοσοῦτω, ὅσω ποιικίλος εἶναι ὁ συλλογιστικὸς τύπος· καὶ ὅτι ὑπόκειται καὶ αὕτη εἰς τοὺς αὐτοὺς περὶ συλλογισμῶν ἀναπτυχθέντας κανόνας.

Σημ. Ἡ ἀπόδειξις εἶναι ἡ τοῦ συλλογιστικοῦ τύπου ἐφαρμογὴ ἐπὶ τὴν ἐμπέδωσιν δεδομένης τινὸς κρίσεως. Τοῦ μὲν συλλογισμοῦ σκοπὸς κύριος εἶναι ἡ λογικὴ ἀκολουθία, τῆς δὲ ἀποδείξεως ἡ ἀλήθεια. Ἐνδέχεται λοιπὸν συλλογισμὸς τις νὰ ᾖ κατ' εἶδος μὲν ὀρθὸς, ἐπομένως νὰ ἔχῃ λογικὸν κύρος, αἱ δὲ ἐν αὐτῷ περιεχόμεναι κρίσεις νὰ στερῶνται πάσης πραγματικῆς ἀληθείας.*)

§ 141.

Εἰς πᾶσαν ἀπόδειξιν ἀνήκουσιν

α) ἡ ἀποδεικτέα κρίσις ἥτοι ἡ θέσις (thesis).

β) οἱ ἀποδεικτικοὶ λόγοι ἥτοι τὰ ἐγχειρήματα (τὰ ἐξ ὧν ἡ δι' ὧν ἡ ἀπόδειξις=argumenta) ἐκ τῶν ὁποίων τῆς ἀληθείας συμπεραίνεται καὶ ἡ τῆς θέσεως ἀλήθεια διὰ μέσου τῆς

γ) ἰσχὺς ἢ ἀρετῆς τῆς ἀποδείξεως, (nervus probandi)· καλεῖται δὲ ἀποδείξεως ἀρετὴ ἡ τοιαύτη ἀναγκαία λογικὴ συνάφεια τῆς θέσεως (ὡς συμπεράσματος) μετὰ τῶν ἐγχειρημάτων (ὡς προκειμένων), ὡς τε τιθεμένης τῆς ἀληθείας τούτων τίθεται κατ' ἀνάγκην καὶ ἡ τῆς θέσεως ἀλήθεια.

Θέσις καὶ ἐγχειρήματα συναποτελοῦσι τὴν ὅλην τῆς ἀποδείξεως.

§ 142.

Τῶν ἐγχειρημάτων ἡ ἀλήθεια ἐπὶ τῆς ὁποίας μάλιστα ἐρείδεται καὶ τῆς ἀποδείξεως τὸ κύρος εἶναι

*) Ἡ μὲν ἀπόδειξις συλλογισμὸς τις· ὁ συλλογισμὸς δὲ οὐ πᾶς ἀπόδειξις. Ἀντ. πρ. 4. 1.—τουτέστιν ὁ συλλογισμὸς εἶναι ἀπλῶς μέσον τῆς ἀποδείξεως, ἐνίοτε ὅμως ἐνδέχεται νὰ ᾖ ψευδής· ἀλλὰ ψευδὴς ἀπόδειξις δὲν εἶναι ἀπόδειξις. Ἄλλως δὲ διὰ τὸν στενὸν τοῦ συλλογισμοῦ καὶ τῆς ἀποδείξεως σύνδεσμον πραγματεύεται ὁ Ἀριστ. ἀμφοτέρω συγχρόνως, τὸ μὲν συλλογισμὸν ἐν τοῖς πρώτοις, τὴν δὲ ἀπόδειξιν ἐν τοῖς ὑστέροις ἀναλυτικοῖς.

α) ἡ ἄμεσος ὅταν τὰ ἐγχειρήματα ᾖναι ἀξιώματα ἢ αἰτήματα τουτέστι προτάσεις τῶν ὁποίων ἡ βεβαιότης ὑπάρχει καθ' ἑαυτὴν ἐνεργῆς, καὶ αἱ ὁποῖαι, διάφοροι ἐν τοῖς διαφόροις ἐπιστήμαις, ἀποτελοῦσι τὰς ἀρχάς, ἀφ' ὧν ὁρμᾶται ἡ περαιτέρω ἐρευνα. *)

β) ἡ ἔμμεσος ὅταν αὐτὰ τὰ ἐγχειρήματα χρῆζωσιν ἀποδείξεως. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ περιπτώσει ὅπως ἐπαρκέσῃ ἡ ἀπόδειξις εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν διάφορον, ὀφείλει νὰ φθάσῃ εἰς τοιαύτας προτάσεις, αἵτινες ἀμέσως βέβαιαι οὔσαι, νὰ μὴ ᾖναι περαιτέρω δεῖξεως ἐπιδεῖς.

§ 143.

Διάφοροι τρόποι ἀποδείξεως.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἤδη ἐπεται ὅτι ὡς ἐν τοῖς συνθέτοις συλλογισμοῖς, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ὁ τρόπος τῆς ἀποδείξεως εἶναι διττός: ὀπισθοχωρητικὸς καὶ προχωρητικὸς.

§ 144.

α) ὀπισθοχωρητικὸς ἢ ἀναλυτικὸς καλεῖται ὁ τρόπος τῆς ἀποδείξεως, ὅταν, ζητοῦντες τῶν ἐγχειρημάτων τὰς ἀρχάς, ὀπισθοχωρῶμεν ἀπὸ τῶν ἐκάστοτε λογικῶς ἀποδειχθέντων εἰς ὑψηλοτέρους λόγους ἀποδεικτικούς (regressus a principiatis ad principia) ἕως οὗ φθάσωμεν εἰς προτάσεις καθ' ἑαυτὰς ἐναργεῖς. Ἡ ἀναλυτικὴ λοιπὸν μέθοδος ὁρμᾶται ἀπὸ τοῦ ἀποδεικτέου, ἀναλύουσα δὲ τοῦτο ὀπισθοχωρεῖ ἕως οὗ φθάσῃ μέχρι τῶν ἀνωτάτων ἀποδεικτικῶν λόγων.

β) προχωρητικὸς ἢ συνθετικὸς καλεῖται ὁ τρόπος τῆς ἀποδείξεως, ὅταν ὁρμώμενοι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῶν καθ' ἑαυτὰς ἐναργῶν, προχωρῶμεν παράγοντες ἐκ τούτων τὰς ἐμμέσους ἀληθείας, αἵτινες ἔχουσιν ἀναγκαίαν μετ' αὐτῶν λογικὴν συνάφειαν (progressus a principiis ad principia). Ἐντεῦθεν ἐπεται ὅτι ἡ μὲν συνθετικὴ μέθοδος κατασκευάζει ἀπὸ τοῦ καθολικοῦ λόγου τὰ φαινόμενα ὡς συνεπείας αὐτοῦ, ἡ δὲ ἀναλυτικὴ ζητεῖ νὰ εὕρῃ ἀπὸ τοῦ δοθέντος φαινομένου τὸν καθολικὸν λόγον.**)

*) Ἀρχὴ δ' ἐστὶν ἀποδείξεως πρότασις ἄμεσος· ἄμεσος δὲ ἡ μὴ ἐστὶν ἄλλη προτέρα. Ἀνλ. ὕψ. 1. 2.

**) Πᾶσα διδασκαλία καὶ πᾶσα μάθησις διανοητικὴ ἐκ προὑπαρχούσης ὑγίειναι γνώσεως — — Πρώτερα δ' ἐστὶ καὶ γνωριμώτερα διχῶς οὐ γὰρ νταυτὸν πρότερον τῇ φύσει καὶ πρὸς ἡμᾶς πρότερον, οὐδὲ γνωριμώτε-

§ 145.

Ἄμεσος καὶ ἔμμεσος ἀπόδειξις.

Διαίρουνται πρὸς τούτοις κατὰ τύπον ἢ κατ' εἶδος αἱ ἀποδείξεις εἰς ἀμέσους καὶ ἔμμεσους.

α) ἄμεσος, εὐθεία ἢ δεικτική (demonstratio directa sive ostensiva) καλεῖται ἡ ἀπόδειξις ὅταν ἡ τῆς θέσεως ἀλήθεια παράγῃται κατ' εὐθεῖαν καὶ ἀμέσως ἀπὸ τῆς ἀληθείας τῶν ἐγχειρημάτων.

β) ἔμμεσος, πλαγία ἢ ἀπαγωγική (demonstratio directa indirecta sive apagogica) καλεῖται ἡ ἀπόδειξις ὅταν ἡ τῆς θέσεως ἀλήθεια καταδεικνύηται ἐκ τοῦ ψεύδους τῆς αὐτῇ ἀντιφατικῶς ἀντικειμένης (ἦτοι τοῦ αὐτῆς ἀντιθέτου).

Σημ. Ἐκατέρα, τῶν ἀποδείξεων τούτων συμπληροῦ τὴν ἑτέραν *) συναμρότεραι δὲ παρίζουσιν ἡμῖν τὴν κατ' ἀνάγκην παίθουσαν πληροφορίαν καὶ ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς νὰ ὁμολογήσωμεν «ἀνάγκη οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα.»

§ 146.

Ἡ ἀπαγωγικὴ ἀπόδειξις ὁρμᾶται ἀπὸ τοῦ τῇ θέσει ἀντιφατικῶς ἀντικειμένου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξάγει προτάσεις ἢ ἀτόπους—ἢ πρὸς ἄλλας ἥδη ἀποδειχθείσας ἀληθείας ἀντιμαχομένας· 1) συμπεραίνουσα δὲ ἄρσει (mode tollente) ἀπὸ τοῦ ψεύδους τούτων τὸ ψεῦδος τοῦ τῆς θέσεως ἀντιθέτου, συμπεραίνει ἐντεῦθεν κατὰ τοὺς τῆς ἀντιθέσεως κανόνας καὶ τὴν ἀλήθειαν τῆς θέσεως αὐτῆς. **)

ρον καὶ ἡμῖν γνωριμώτερον· λέγω δὲ πρὸς ἡμᾶς μὲν πρότερα καὶ γνωριμώτερα τὰ πορρωτέρων· ἔστι δὲ πορρωτάτω μὲν τὰ καθόλου μάλιστα, ἐγγυτάτω δὲ τὰ καθ' ἕκαστα. Ἀνλ. ὅστ. 1, 2. Προβλ. § 97 *) Ἐνταῦθα ἀνάγεται καὶ ἡ διάκρισις τοῦ ὅτι καὶ δι' ὅτι· μαθηάνομεν δηλ. τὸ μὲν ὅτι διὰ τῆς ἀπὸ τῶν ἐγγυτάτω ὁρμωμένης ἀναλύσεως, τὸ δὲ δι' ὅτι διὰ τῆς ἀπὸ τῶν πορρωτάτω ὁρμωμένης συνθέσεως. «Τὸ δ' ὅτι διαφέρει καὶ τὸ δι' ὅτι ἐπίστασθαι» — ἡ δὲ τοῦ δι' ὅτι ἐπιστήμη κατὰ τὸ πρῶτον αἶτιον. — Κυριώτατον τοῦ εἰδέναι· τὸ διότι θεωρεῖν.»

*) Φανερόν οὖν, ὅτι διὰ τῶν αὐτῶν ὄρων καὶ δεικτικῶς ἔστι δεικνύναι τῶν προβλημάτων ἕκαστον, καὶ διὰ τὸ ἀδύνατον.

**) Πάντες οἱ διὰ τοῦ ἀδυνάτου περαίνοντες τὸ μὲν ψεῦδος συλλογίζονται, τὸ δ' ἐξ ἀρχῆς ἐξ ὑποθέσεως δεικνύουσιν ὅταν ἀδύνατόν τι συμβαίνει τῆς ἀντιφάσεως τεθείσης. — Ἡ εἰς τὸ ἀδύνατον (ἄγουσα ἀπόδειξις) ὡδ' ἔχει· εἰ δεοί δείξαι ὅτι τὸ Α τῶ Β οὐχ ὑπάρχει, ληπτέον ὑπάρχειν, καὶ τὸ Β τῶ Γ, ὥς τε συμβαίνει τὸ Α τῶ Γ ὑπάρχειν· τοῦτο δ' ἔστω

1) Καλεῖται δὲ διὰ τοῦ καὶ ἀπαγωγή εἰς τὸ ἀδύνατον ἢ ἀ-
τοπον = deductio in ebsurdum.

2). Στηρίζεται λοιπὸν ἡ ἀπαγωγικὴ ἀπόδειξις ἐπὶ τοῦ νό-
μου τῆς τοῦ τρίτου ἀποκλείσεως § (11) ἅμα δὲ καὶ ἐπὶ τῶν κα-
νόνων τῆς ἀντιθέσεως (§ 27 καὶ § 51). Ἡ ἀπαγωγικὴ ἀπόδει-
ξις δεικνύει μὲν ἀπλῶς ὅτι τὸ ἀντίθετον θέσεώς τινος εἶναι ἀ-
δύνατον, καὶ κατὰ τοῦτο εὐλόγως θεωρεῖται ὡς ἀρνητικὴ ἀπό-
δειξις ἀληθείας· συνδεομένη ὅμως μετὰ κρίσεως διαλεκτικῆς
καὶ ἐκφερομένη κατὰ τὸν συλλογιστικὸν τύπον τοῦ διλήμματος,
δύναται νὰ ἐμπειδώσῃ καὶ παρέξῃ πλήρη βεβαίωσιν. Ἡ δια-
λεκτικὴ κρίσις δηλ. ἐξαντλεῖ διὰ τῆς ἀντιπαράθεσεως πάσας
τὰς δυνατὰς περιπτώσεις· ἀποκλειομένων δὲ ἤδη πάντων τῶν
λοιπῶν αὐτῆς μελῶν, τὸ ἐναπολειπόμενον ἐν μέλος καταγράφ-
κει ἀπολύτως καὶ ἐπομένως ἀνυψοῦται εἰς τὸν ὕψιστον τοῦ βε-
βαίου βαθμὸν. Οὕτω π. γ. ἀποδεικνύεται πλαγίως ἐν τῇ
γεωμετρικῇ, ὅτι ποσὸν τι δὲν δύναται νὰ ᾔῃαι μῆτε μείζον,
μῆτε ἔλασσον ἄλλου τινός· ἐξ οὗ ἐπεται ὅτι πρέπει νὰ ἴσού-
ται μὲ αὐτὸ, διότι μόνη δυνατὴ ἐναπαλείφθη ἡ τρίτη αὕτη
τῆς γεωμετρικῆς ἀμφοτέρων σχέσεων περίπτωσις.

§ 147.

Ἡ ἀπαγωγικὴ ἀπόδειξις εἶναι πολλοῦ λόγου ἀξία, ὥς μάλιστα
συντείνουσα εἰς τὴν ἐπέκτασιν καὶ διόρθωσιν τῆς ἀνθρωπίνης
γνώσεως. Ἐπὶ ταύτης δηλ. στηρίζεται ἡ δεῖξις τῶν ἐν ταῖς
πλείσταis ἐπιστήμαις ἀρχῶν αἵτινες ἔνεκα τῆς φύσεως τοῦ περὶ
ὃ ἡ ἐπιστῆμη δὲν δύναται ν' ἀναπτυχθῶσι γεμετικῶς ἀπὸ λόγων
ἀνωτέρων καὶ ἐπομένως ν' ἀποδειχθῶσιν ἀπ' εὐθείας. 1) Πρὸ
πάντων ὅμως χρησιμεύει ὡς ἐξαιρετον τῆς Κριτικῆς καὶ Πολε-
μικῆς μέσον διὰ τοῦ ὁποίου ἐλέγχονται*) κεναί, ἀβέβαιαι καὶ
πεπλανημέναι δόξαι, διότι δεικνύει ὅτι αἱ τοιαῦται ὑποθέσεις
ἐν ταῖς ἀναγκαίαις αὐτῶν συνεπειαῖς εἶναι ψευδεῖς ἢ ἀνασχευάζου-
σιν αὐταὶ ἑαυτὰς διὰ τῆς ἰδίας ἐσωτερικῆς τῶν ἀντιφάσεως 2).

Σημ1) Πλαγίως ἀποδεικνύεται π. γ. ἡ θέσις ὅτι «πρὸς τήρη-

γνώριμον καὶ ὁμολογούμενον ὅτι ἀδύνατον· οὐκ ἄρα εἶναι τε τὸ Α τῷ Β
ὑπάρχειν· εἰ οὖν τὸ Β τῷ Γ ὁμολογεῖται ὑπάρχειν, τὸ Α τῷ Β ἀδύνατον
ὑπάρχειν.

*) Ὁ ἐλέγχος ἀντιφάσεως συλλογισμός. — — "Ελέγχοι δὲ εἰσιν ἄλ-
θεις· ὅσα γὰρ ἐστὶν ἀποδείξαι ἐστι καὶ ἐλέγξαι τὸν θέμενον τὴν ἀντίφα-
σιν τοῦ ἀληθοῦς Π. σοφ. Ἐλ. 9.

σιν τῆς ἰσορροπίας ἡ ὕλη κέκτεται δύο δυνάμεις, τὴν ἑλκτικὴν καὶ τὴν ἀποκρουστικὴν· διότι μόνῃ ἡ ἀποκρουστικὴ δύναμις διεσκόρπιζε τὴν ὕλην εἰς τὸ ἄπειρον, μόνῃ δὲ ἡ ἑλκτικὴ συνήγαγεν αὐτὴν εἰς μίαν μαθηματικὴν στιγμὴν· ἐν οὐδετέρᾳ δὲ περιπτώσει ἦτο δυνατόν ἡ ὑπαρξὶς τῆς ὕλης». Ἐπίσης ὁ Ἀριστοτέλης, παρεκτός ἄλλων γνωστικῶν λόγων, ἀποδεικνύει πλαγίως ὅτι τὸ σχῆμα τῆς γῆς εἶναι στρογγύλον· διότι ἄλλως ἐν τῇ ἐκλείψει τῆς σελήνης ἡ σκιά τῆς γῆς ἦτο οὐχὶ στρογγύλη, ἀλλὰ γωνιαία.

2) Παραδείγματα. Πλαγίως ἀνασκευάζεται ἡ περὶ τῆς Κίμωνος εἰρήνης ὑπόθεσις τινῶν ἱστορικῶν· διότι τεθέντος ὅτι ὁ Κίμων πραγματικῶς συνωμολόγησε τὴν εἰρήνην ταύτην μετὰ τῶν Περσῶν, οὕτε ὁ Θουκυδίδης παρσιώπα αὐτὴν, οὐδὲ αὐτὸς ὁ Κίμων — Πλαγίως ἀνασκευάζει ὁ Πλάτων (Φίληβ). τὴν πρότασιν ὅτι «ἡ ἡδονὴ εἶναι τὸ ἄκρον ἀγαθόν.» Παραδεχόμενος αὐτὴν κατ' ἀρχάς, ἀποδεικνύει ἀκολούθως ὅτι ἐναυθὰ αἱ δύο ἔννοιαι ἄκρον ἀγαθόν (τὸ ὅποιον εἶναι καθ' ἑαυτὸ αὐταρκές) καὶ ἡδονή (ἣτις εἶναι πάντοτε ἄλλου τινὸς ἐπιδεῆς) ἀποκλείουσιν ἀλλήλας· ἐπομένως ἡ ἡδονὴ δὲν δύναται νὰ ᾖναι ἄκρον ἀγαθόν.

Προσθήκη. Ἄλλως δὲ ὀφείλομεν ἐν τῇ ἀπαγωγικῇ ἀποδείξει νὰ προβαίνωμεν ὡς οἶόν τε μάλιστα πεφυλαγμένως, διότι

α) ἐφαρμόζοντες τοῦτο μόνον τῆς ἀποδείξεως, τὸ εἶδος, κινδυνεύομεν πολλάκις νὰ περιπέσωμεν εἰς σοφίσματα καὶ παραλογισμούς, ἐὰν π.χ. τὸ ὅποιον παραδεχόμεθα ἀντίθετον ᾖναι οὐχὶ πραγματικῶς ἀντιφατικόν, ἀλλὰ λεληθότως πῶς ἐναντίον, — ἢ ἐὰν συγχέωμεν τὸ ἀκατάληπτον μετὰ τοῦ ἀδυνάτου.

β) διότι ἀναγκάζει μὲν ἡμᾶς νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ δὲν πορίζει ἡμῖν καὶ τὴν πλήρη τῶν ἐγχειρημάτων γνώσιν, ὡς ἡ ἐπιστημονικὴ ἀπαιτεῖ, — καὶ ἐπομένως τὴν συνειδησιν οὐ μόνον τῆς ἀληθείας ἀλλὰ καὶ τῶν λόγων αὐτῆς, τοῦτέστι τὸ διαστῆναι οὕτω καὶ οὐχὶ ἄλλως τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐπιτυγχάνομεν μόνον διὰ τῆς ἀμέσους ἀποδείξεως, διότι ἐν ταύτῃ συμπίπτει ὁ γνωστικὸς λόγος μετὰ τοῦ πραγματικοῦ. *)

*) Ἐπεὶ δ' ἡ κατηγορικὴ ἀπόδειξις τῆς στερητικῆς βελτίων, ὅλον ὅτι καὶ τῆς εἰς τὸ ἀδύνατον ἀγούσης. Ἀντ. 1. 26. — Ἐπίστασθαι δὲ οἴομεθ' ἕκαστον ἀπλῶς, — ὅταν τὴν αἰτίαν οἴωμεθα γινώσκειν δι' ἣν τὸ πρᾶγμα ἐστίν, ὅτι ἐκείνου αἰτία ἐστίν. καὶ μὴ ἐνδέεσθαι τοῦτ' ἄλλως εἶναι.

§ 148.

Ἡ κατ' ἀλήθειαν καὶ ἡ κατ' ἄνθρωπον ἀποδείξεις.

Ἐτέρᾳ τῶν ἀποδείξεων διαίρεσις ἀναφέρεται εἰς τὸ γενικὸν ἢ μερικὸν κύρος τῶν ἐγχειρημάτων. Κατὰ τοῦτο δὲ διακρίνεται αὐτὰι

α) εἰς ἀποδείξεις κατ' ἀλήθειαν ἢ ἐξ ἀντικειμένου (ad veritatem) τῶν ὁποίων τὰ ἐγχειρήματα ἔχουσι κύρος γενικόν, καὶ εἰς τῶν ὁποίων τὰς θέσεις ἐπομένως ἀποδίδεται τοιαύτη πλήρης βεβαιότης ὥστε ἀποκλείεται ὡς ἀνένδεκτον τὸ ἐναντίον.

β) εἰς ἀποδείξεις κατ' ἄνθρωπον, ἢ ἐξ ὑποκειμένου καὶ ἐκ συνομολογίας (ad hominem ex concessis) τῶν ὁποίων τὰ ἐγχειρήματα ἔχουσι κύρος μόνον πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὅστις ἀποδέχεται αὐτά.

Ἡ διαίρεσις ὅμως αὕτη κεῖται ἐκτὸς τοῦ ὀρίζοντος τῆς κυρίως ἐπιστήμης, διότι μόναι αἱ κατ' ἀλήθειαν ἀποδείξεις κέκτηνται ἀξίαν ἐπιστημονικὴν, αἱ δὲ κατ' ἄνθρωπον εἶναι συνήθεις ἐν τῇ πρακτικῇ βίῳ καὶ χρησιμεύουσι πρὸς πειθὸν μᾶλλον ἢ πρὸς πίστιν.

§ 149.

Ἀποδείξεις ἐνδοξοὶ ἢ πιθαναί.

Ἀπὸ τῆς αὐστηρῶς ἐπιστημονικῆς ἥτοι δεικτικῆς ἀποδείξεως (ἥτις μόνη χορηγεῖ ἀπόλυτον βεβαιότητα, διότι συγχρόνως ἀποκλείει τὸ ἐναντίον ὡς ἀνένδεκτον) ὀφείλουσι νὰ διαστέλλωνται αἱ ἀποδείξεις αἱ ἐνδοξοὶ ἢ πιθαναί. Καλοῦνται δὲ οὕτω αἱ ἀποδείξεις, τῶν ὁποίων οἱ λόγοι ἔχουσι μὲν τὴν ιδιότητα νὰ ὀρίζωσιν ἡμᾶς μᾶλλον ὑπὲρ τῆς παραδοχῆς ἢ κατὰ τῆς παραδοχῆς προτάσεώς τινος ὡς ἀληθοῦς, χωρὶς ὅμως νὰ ἀποκλείωσι συγχρόνως καὶ ὡς ἀνένδεκτον τὸ ἐναντίον. *) Εἰς τὰς πιθανὰς ἀποδείξεις ἀνήκουσιν ἡ *Ἀναλογία* καὶ ἡ *Ἐπαγωγή*.

Σημ. Πιθανὴ μὲν καλεῖται ἡ πρότασις, ὅταν πλεονάζωσιν οἱ λόγοι ὑπὲρ τῆς παραδοχῆς αὐτῆς ὡς ἀληθοῦς· ἀπίθανος δὲ ὅταν πλεονάζωσιν οἱ κατὰ τῆς παραδοχῆς αὐτῆς ὡς ἀληθοῦς λόγοι. Ἐὰν δὲ οἱ ὑπὲρ τῆς παραδοχῆς καὶ οἱ κατὰ τῆς πα-

*) Τὸ δ' ἐπιστητὸν καὶ ἐπιστήμη διαφέρει τοῦ δοξαστοῦ καὶ δόξης, ὅτι ἡ μὲν ἐπιστήμη καθόλου καὶ δι' ἀναγκαίῳ, τὸ δ' ἀναγκαῖον οὐκ ἐνδέχεται ἄλλως ἔχειν—ἢ δὲ δόξα ἀδύνατον. Ἀνλ. ὅπ. 4.33.

ραδοχῆς λόγοι ἦναι ἴσοι ἀλλήλοις τὸ βάρος, τότε ἡ πρότασις καλεῖται *τική*.—Ἡ ἀμφιβολία *probabilitas* εἰς τὴν πλήρη βεβαιότητα, καὶ διαφόρους βαθμοὺς, καθ' ὅσον οἱ αὐξάνονται καὶ ὑπερισχύουσι τῶν ἐ

§ 150.

Ἀναλογία

Ἡ ἐξ ἀναλογίας ἀπόδειξις (*argumentum*) τὰς γνωστὰς ὁμοιότητας τῶν περαίνει ἐντεῦθεν τὴν ὁμοιότητα τῶν νομένων. Στηρίζεται δὲ ἐπὶ τῆς προτάσεως ἂντικείμενα συμφωνῶσι κατὰ τοὺς χαρακτῆρας καὶ ιδιότητας αὐτῶν. Ἄλλοιποὺς ἡμῖν ἀγνώστους χαρακτῆρας

Ἐὰν π. χ. εἰς τὴν ἔννοιαν Α α, β, γ, δ, ε, καὶ εἰς τὴν ὁμοειδή α, β, γ, ἐκ τῆς μερικῆς ταύτης ἰσότητος περαίνομεν τὴν γενικὴν, ἄρα ὅτι τὰ αὐτοὺς καὶ εἰς τὴν ἔννοιαν Β.

Σημ. Ὁ ἐξ ἀναλογίας συλλογισμὸς τῶν ἀρχαίων λόγος (*proportio*), διότι ἦτοι ἀπὸ τῆς συγκρίσεως τῶν ἀντικείμενων γνωστον ἐκ τοῦ γνωστοῦ· ἐκ τῆς ποιότητος περαίνομεν τὴν τῆς σελήνης· ἐκ δὲ τῆς ποσότητος καὶ περὶ τὸν ἴδιον ἄξονα περαίνομεν τὴν κατὰ τοὺς πόλους πίεσιν τῆς γῆς θεωρία ἡγαγεν ἡμᾶς εἰς τὴν τῆς κινήσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων τοῦ Νεύτωνος εὐρεθέντας νόμους τῆς κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ τῆς ἀναλογίας σικκῆ τὰ φαινόμενα τοῦ φωτός, τοῦ τὰς δονήσεις ἢ εἰς τοὺς κυματισμοὺς ἐξομοιώσεων ἔτι μᾶλλον ἐμπεδώσθη

*) Τὴν ἐξ ἀναλογίας ἀπόδειξιν καλεῖται

Ἔστι δὲ οὕτε ὡς μέρος πρὸς ὅλον, οὐθ' ὡς μέρος πρὸς ὅλον, ἀλλ' ὡς μέρος πρὸς μέρος, ὡς

Ἐπαγωγή.

Ἡ ἐξ ἀπαγωγῆς ἀπόδειξις (argumentatio per inductionem) ἐκτιθῆσι σειρὰν τινα γνωσθέντων ἀτόμων καὶ συμπεραίνει ἐντεῦθεν περὶ τοῦ ὅλου αὐτῶν. Στηρίζεται δὲ ἐπὶ τῆς προτάσεως «τὸ ἰσχύον περὶ πολλῶν ἢ περὶ τῶν πλείστων ἀτόμων τινὸς εἵδους ἢ τινος γένους, ἰσχύει καὶ περὶ τοῦ ὅλου εἵδους ἢ τοῦ γένους.» *)

Τύπος αὐτῆς εἶναι

α, β, γ, ... εἰσι Γ.

Α περιλαμβάνει ὑφ' ἑαυτὸ α, β, γ.

Ἄρα πάντα τὰ Α εἰσι Γ.

ἢ κατὰ τὸν κανονικὸν τύπον τοῦ τριμελοῦς συλλογισμοῦ,

Μ ἤτοι α, β, γ . . . εἰσι Κ.

Μ. ἤτοι α, β, γ . . . εἰσι Υ (τινὰ)

Ἄρα πάντα τὰ Υ εἰσι Κ.

π. χ. Ὁ Ἑρμῆς, ἡ Ἀφροδίτη, ἡ Γῆ, ὁ Ἄρης, ὁ Ζεὺς κτλ. στρέφονται περὶ τὸν ἴδιον ἄξονα ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς. Ὁ Ἑρμῆς, ἡ Ἀφροδίτη, ἡ Γῆ κτλ. εἰσι πλανῆται (τινές)

Ἄρα Πάντες οἱ πλανῆται στρέφονται περὶ τὸν ἴδιον ἄξονα ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς.

φω μὲν ἢ ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος, γνωριμώτερον δὲ θάτερον ἢ θατέρου, παράδειγμα ἐστίν· οἷον ὅτι ἐπεβούλευε τυραννίδι Διονύσιος αἰτῶν φυλακὴν· καὶ γὰρ Πεισίστρατος πρότερον ἐπιβουλεύων ἤτει φυλακὴν καὶ λαβῶν ἐτυράννευσε καὶ Θεαγένης ἐν Μεγάρῳ· καὶ ἄλλοι ὅσους ἴσασι, παρὰ δὲ γμα πάντες γίνονται Διονυσίου, ὃν οὐκ ἴσασι πω, εἰ διὰ τοῦτο αἰτεῖ· πάντα δὲ ταῦτα ὑπὸ τὸ αὐτὸ καθόλου, ὅτι ὁ ἐπιβουλεύων τυραννίδι φυλακὴν αἰτεῖ· Πρτ. 1. 2.

*) Ἐπαγωγὴ ἢ ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα ἐπὶ τὰ καθόλου ἔφοδος—ἐστὶ δ' ἢ μὲν ἐπαγωγὴ πιθανώτερον καὶ σφύστερον καὶ κατὰ τὴν αἰσθησιν γνωριμώτερον καὶ τοῖς πολλοῖς κοινόν· ὁ δὲ συλλογισμὸς βιαστικώτερον καὶ πρὸς τοὺς ἀντιλογικοὺς ἐναργέστερον. Τοπ. 1. 12.

Τρόπον τινα ἀντίκειται ἡ ἐπαγωγὴ τῷ συλλογισμῷ· ὁ μὲν γὰρ διὰ τοῦ μέσου τὸ ἄκρον τῷ τρίτῳ δείκνυσιν, ἡ δὲ διὰ τοῦ τρίτου τὸ ἄκρον τῷ μέσῳ· φύσει μὲν οὖν πρότερος καὶ γνωριμώτερος ὁ διὰ τοῦ μέσου συλλογισμὸς, ἡμῖν δ' ἐναργέστερος ὁ διὰ τῆς ἐπαγωγῆς. Ἀντ. πρ. 2. 23.

Σημ. 1. Τὸ ἀνωτέρω διάγραμμα ἔχει τὸν αὐτὸν τύπον τοῦ τρίτου σχήματος τῶν συλλογισμῶν· τὸ δὲ ἀκροσφαλὲς αὐτοῦ καίτται ἐν τῇ διὰ τοῦ συμπεράσματος θηρευομένη καθολικότητι.

* 2) Ἀναλογία καὶ ἐπαγωγή συγγενεύουσι πρὸς ἀλλήλας· διότι ἀπὸ μερικοτήτων ὁρμώμεναι σπουδάζουσιν ἐντεῦθεν νὰ προχωρήσωσιν εἰς τὸ καθόλου, χωρὶς ὅμως νὰ δύνανται ποτε, ἕνεκα τῆς ἀπείρου τῶν καθ' ἑκαστα φαινομένων πληθύος, νὰ φθάσωσι καὶ εἰς σύνολόν τι ἄρτιον καὶ ὁλομελές.

Ὡς ἡ ἀναλογία τὸ βάθος, οὕτω καὶ ἡ ἐπαγωγή σκοπεῖ τὸ πλάτος τῶν ἐννοιῶν. Συγκρίνας π. χ. ὁ Φραγκλίνος τὰς ὁμοίας ιδιότητας καὶ τὰ φαινόμενα τοῦ ἡλεκτρικοῦ ρευστοῦ καὶ τοῦ κεραυνοῦ ἐσυμπέρανε, διὰ τοῦ ἐξ ἀναλογίας συλλογισμοῦ, ἀμφοτέρων τὴν ταυτότητα καὶ ἐπὶ πλῆθον ὅτι, καθὼς ὁ ἡλεκτρισμός, οὕτω καὶ ὁ κεραυνὸς ἔλκεται καὶ ἄγεται ὑπὸ ἐξεχουσῶν μεταλλίνων αἰχμῶν τοῦθ' ὅπερ συνέτεινεν εἰς τὴν εὕρεσιν τοῦ κεραυναγωγοῦ. — Δι' ἐπαγωγῆς δὲ συμπεραίνουμεν ὑπὸ τῶν αὐτῶν εἰδῶν τινὸς ἢ γένους περὶ τοῦ ὅλου εἰδῶς ἢ τοῦ γένους· π. χ. ἀπὸ τῶν ὀπτικῶν καὶ ἀκουστικῶν ἀπατῶν συμπεραίνουμεν τὰς ἀπάτας τῶν ἀντιλήψεων τὰς ὁποίας πορίζομεθα ἐν γένει διὰ τῶν αἰσθητηρίων ὁργάνων.

§ 152.

Ἀμφότερα τῆς ἐνδόξου ἀποδείξεως τὰ εἶδη, ἐπειδὴ βασίζονται ἐπὶ ἀθροίσματος μερικοτήτων, παρέχουσι φυσικῶς τῷ λόγῳ μόνον πιθανότητα οὐχὶ δὲ πλήρη βεβαιότητα· προσεγγίζουν ὅμως εἰς ταύτην τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ γίνονται πληρέστατα, τουτέστιν ὅσῳ μᾶλλον αὐξάνεται ἐν μὲν τῇ ἀναλογίᾳ ὁ ἀριθμὸς τῶν γνωσθέντων ὁμοίων χαρακτήρων, ἐν δὲ τῇ ἐπαγωγῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν γνωσθέντων ὁμοειδῶν ἀντικειμένων καὶ εἰδῶν.

Σημ. Ἀναλογία καὶ ἐπαγωγή εἶναι τὰ δύο σημαντικώτατα καὶ γονιμώτατα τῆς γνώσεως βοηθήματα· ἰδίως ἐν ταῖς ἐμπειρικαῖς ἐπιστήμας, διότι καθ' ἑκάστην ἡ πεῖρα μᾶς διδάσκει ὅτι ὁ οὐσιώδης χαρακτήρ τῶν τε γενῶν καὶ τῶν εἰδῶν ἐπαναλαμβάνεται ὑπὸ τε τοὺς ὁμοίους καὶ ὑπὸ τοὺς διαφόρους τύπους τῶν φυσικῶν φαινομένων. Ἡ μὲν ἐπαγωγή συλλέγει τὸ ὕλικόν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, ἡ δὲ ἀναλογία κλῶθει τὸ νῆμα ὑπὸ τοῦ ὁποίου ὀδηγουμένη ἡ ἐρευνα προβαίνει περαιτέρω. Εἰς τὴν ἐφαρμογὴν ἀμφοτέρων ὁφείλει ἰδίως

ἡ νεωτέρα περὶ φύσεως ἐπιστήμη (ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Βάκωνος καὶ Νεύτωνος) τὰς μεγάλας προόδους, καὶ τὰς πλείους ἀνακαλύψεις καὶ ἐφευρέσεις αὐτῆς.

§ 153.

Κανόνες περὶ Ἀποδείξεως.

Ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἀποδείξεως συνάγονται οἱ ἐπόμενοι κανόνες περὶ τῆς καθ' ἑλὴν καὶ εἶδος ὀρθότητος αὐτῆς.

1) Ὁφείλει νὰ μὴ παρεισάγῃται ἀντὶ τῆς ἀποδείξεως θείως ἄλλῃ τις ὑποβ. *διαιρέσις*, τοῦθ' ὅπερ συμβαίνει διὰ τῆς συγχύσεως τῶν ἐν τῇ θέσει περιεχομένων ἐννοιῶν. Ἡ διαφωνία αὕτη τοῦ νέου συμπεράσματος ἀπὸ τοῦ, ὃ ἐμῆλλε κυρίως ν' ἀποδειχθῇ, καλεῖται ἐν γένει *μετάβασις εἰς ἄλλο γένος ἢ ἐπιρολήτησις*. Ἐὰν τὸ λάθος συμβαίνει ἐσκεμμένως λέγεται *ἀλλαγὴ ἐλέγχου* (*mutatio elenchi*), ἐὰν δὲ ἐξ ἀγνοίας. *ἄγνοια ἐλέγχου* (*ignoratio elenchi*), ἥτοι σύγχυσις τοῦ ζητήματος περὶ οὗ κυρίως ὁ λόγος.

Τὸ λάθος τοῦτο προλαμβάνομεν ὀρίζοντες ἀκριβῶς κατὰ τὸ τὸ βάθος καὶ τὸ πλάτος τὰς ἐν τῇ θέσει περιεχομένας ἐννοίας. Ἐν τῇ ἐναντίᾳ περιπτώσει ἐνδέχεται ἡ ἀπόδειξις ἢ νὰ εὐρύνηται ἢ νὰ συσταλέῃται ὑπὲρ τὸ δέον. διότι τὰ ἐγχειρήματα καὶ αἱ τῆς θέσεως ἐννοιαὶ δὲν ἐφαρμόζουσιν εἰς ὁλοκλήρου.

α) *Μὴν εὐρύνεται ἡ ἀπόδειξις*, ὅταν αἱ προκειμέναι ἐχωσι πλάτος εὐρύτερον τοῦ δέοντος· τότε δὲ δύναται ἐκ τῶν ἐγχειρημάτων νὰ παρὰχθῇ, παρεκτός τῆς θέσεως, καὶ τι ἄλλο ἐπὶ πλεόν, ἐπομένως καὶ *ψευδές*. Περὶ τοῦ τελευταίου τούτου ἰσχύει ὁ κανὼν *ruī nīmīum probat nihil probat*—ὁ πλεόν τοῦ δέοντος ἀποδεικνύων οὐδὲν ἀποδείκνυσιν.

β) *Μὴν συσταλέεται ἡ ἀπόδειξις*, ὅταν πέραν τοῦ δέοντος συσταλλομένου τοῦ πλάτους τῶν προκειμένων παρὰχθῇ ἐκ τούτων μέρος μόνον τῆς θέσεως. Καὶ πρὸς μὲν τὸ μέρος τοῦτο δύναται ἡ ἀπόδειξις νὰ ᾖ ὀρθή, πρὸς δὲ τὴν ὅλην θέσιν εἶναι ἄκυρος.

Σημ. Παραδείγματα

εἰς α) ὅταν τὸ ἠθικὸν κακὸν τῆς αὐτοχειρίας ἀποδεικνύηται ἐκ τῆς ἀκολούθου προτάσεως—ἥτις ἄλλως διὰ τὴν ἀόριστον αὐτῆς καθολικότητα εἶναι ἡμαρτημένη.—«Ὁ,τι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔδωκεν εἰς ἑαυτὸν, δὲν συγχωρεῖται νὰ τὸ ἀφαιρέσῃ ἀφ' ἑαυτοῦ.» Διότι ἐκ τῶν προκειμένων τούτων ἔπεται καὶ τὸ

«ἄρα δὲν συγχωρεῖται ὁ ἄνθρωπος
ται, μήτε δωρήματα ἢ κληροδο-

εἰς β) ὅταν τῆς ψυχῆς ἢ ἀθ-
ἀπ.λῆς οὐσίας αὐτῇ. Διότι ἀπὸ το-
τος ἔπεται μὲν ἡ διάρκεια τῆς
οὐχὶ ὅμως (διὰ τοῦτον τὸν λόγον)
ἐνδελέχεια αὐτῆς.

§ 15

2) Ἡ ἀπόδειξις ὀφείλει νὰ ὀρ-
δύνηται γ' ἀναχθῇ εἰς τοιαύτας. Τ-
ται ἐν γένει λήψις τοῦ ζητουμένου
αἰτεῖσθαι καὶ λαμβάνειν = petitio
ται ὅταν τι, μὴ ἀποδειχθὲν, λαμβ-
Σημ. π.χ. Πάντες οἱ πλανῆτ-

ἄξονα ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς
ναι patitio principii ἢ conclusio
cessis,

§ 15

3) Ὡς ἐγχειρήματα δὲν δύναται
ἡ ἀλήθεια εἶναι οὐχὶ λόγος, ἀλλ-
κτέας θέσεως. Τοῦ κανόνος ἡ τ-
πρότερον· π. χ. ὅταν τις ἀποδει-
θερίαν ἐκ τοῦ ὑπευθύνου τῶν ἀν-

§ 15

4) Ἡ ἀλήθεια τοῦ ἐγχειρήματος
ται πάλιν ἐκ τῆς ἀληθείας τοῦ
ἢ ἐκατέρου ἀλήθεια ἐκ τῆς τοῦ
καὶ ἡ τοῦ Β ἐκ τῆς τοῦ Α)· τοῦ
ἀλλήλων ἢ διαλληλία (circulus)
Τὸ λάθος τοῦτο συγγενεύει μὲν
ἀλλὰ καὶ διαφέρει. Κύκλος π.
σκουσι πάλιν τὴν ἐαυτῶν πατρί-
τοῦ τόπου· καὶ, ἐπειδὴ ἔχουσιν
το εὐρίσκουσι πάλιν τὴν ἐαυτῶν

Δημόσια Κέντρα *) Ἐπειδὴ τὰ μὲν δι' αὐτῶν πέφυκε γ-
γὰρ ἀρχαὶ δι' αὐτῶν, τὰ δ' ὑπὸ τὰς ἀρ-
τοῦ γνωστὸν δι' αὐτοῦ τις ἐπιχειρῇ δε-
*) Ἀντ. το. 216.

ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἀποδεικνύηται ἢ τῆς ἀποκαλύψεως πραγμα-
τικότητος, ἐκ δὲ τῆς ἀποκαλύψεως πάλιν ἢ ὑπαρξίς τοῦ Θεοῦ.

Ἐν μὲν τῷ ὑστέρῳ—προτέρῳ καταβάσκειται πρότασις τις
ἔχουσα τὸν λόγον αὐτῆς ἐν τῷ συμπεράσματι· ἐν δὲ τῷ κύκλῳ
ἀποδεικνύεται αὐτὴ ἢ πρότασις δευτέραν φοράν ἐν τῇ συνεπίᾳ.

§ 157.

5) Μεταξὺ τῶν καθ' ἑκαστα ἐγχειρημάτων ἀφ' ἐνός, μεταξὺ
δὲ τούτων καὶ τῆς θέσεως ἀφ' ἐτέρου ὀφείλει τὰ ὑπάρχῃ λογικῇ
συνάφεια. Ἐν τῇ συλλογιστικῇ σειρᾷ, ἐξ ἧς συγκρίνεται ἡ ἀπό-
δειξις, ὀφείλει ἐπομένως νὰ μὴ εἰσχωρῇ χάσμα τι ἢ πῆδημα
(saltus in demonstrando)· τοῦτο δὲ συμβαίνει ὁσάκις παραλεί-
πεται τι τῶν ἀναγκαίων μεσιτευόντων μελῶν οὕτως ὥστε
δυσκόλως δύναται ν' ἀναπληρωθῇ ἡ συνάφεια.

Σημ. Τοῦ πηδήματος τούτου διάφορον εἶναι τὸ ἐν ταῖς ἐν-
θυμήμασι δοκιμὸν καὶ κανονικὸν πῆδημα saltus legitimus. Κα-
θόλου δὲ ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἀποδείξεως τὸ πῆδημα δὲν ἀποτε-
λεῖ οὐδὲν ἑλλειμμα, ὁσάκις δύναται ν' ἀνευρεθῇ εὐκόλως ἢ πα-
ραλειπομένη μνιστεύουσα ἔννοια. Μόνον δὲ ἐνθά ἡ ἀναπλήρωσις
εἶναι ἀδύνατος θεωρεῖται ἡ ἀπὸδείξις ὡς ἡμαρτημένη.

§ 158.

Παραλογισμοὶ καὶ σοφίσματα.

Αἱ ἡμαρτημέναι ἀποδείξεις, αἱ προερχόμεναι ἐκ τῆς ἀθετή-
σεως τῶν συλλογιστικῶν κανόνων καὶ τύπων, καλοῦνται ἐν γέ-
νει ἀτάται (fallaciae) ἢ συλλογισμοὶ ψευδῶν μοι. Ἰδίως δὲ
λέγονται παραλογισμοὶ μὲν, ἐὰν γίνωνται ἀκουσίως καὶ ἐξ
ἀπάτης, σοφίσματα δὲ, ἐὰν ἐκουσίως καὶ εἰς ἀπάτην.

Τὸ σοφίσμα λοιπὸν ζητεῖ ν' ἀποκρύψῃ διὰ τοῦ συλλογιστι-
κοῦ τύπου ἡμαρτημένον τι διανόημα καὶ οὕτω ν' ἀπατήσῃ.*)

Εὐκόλως ἀνακαλύπτομεν τὰ σοφίσματα ἐὰν προσεκτικῶς

*) Ἔστι δὲ σοφίσμα συλλογισμὸς ἐριστικός. — ἐριστικοὶ (λόγοι) οἱ
ἐκ τῶν φαινομένων ἐνδόξων μὴ ὄντων δὲ συλλογιστικοὶ ἢ φαινόμενοι συλ-
λογιστικοί. Σοφ. Ἐλεγ. 2.

Ψευδὴς δὲ λόγος καλεῖται — ἕνα τρόπον ὅταν φαίνεται συμπεραίνεσθαι
μὴ συμπεραίνόμενος, ὃς καλεῖται ἐριστικός συλλογισμός. Τοπ. 8. 12.

ἐφαρμόζωμεν τοὺς ἀναπτυχθέντας ἤδη λογικοὺς κανόνας καὶ συλλογιστικοὺς τύπους εἰς τε τὰ διανοήματα καὶ εἰς τὴν ἐκφράσιν αὐτῶν.

Σημ. Εἰς πλάτος ἐπραγματεύσατο τὰ σοφίσματα ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ περὶ τῶν σοφιστικῶν ἐλέγχων, ἐνθα μάλιστα κακίζει τὰς τότε γνωστὰς καὶ συνήθεις τερθρείας καὶ κενσπουδίας τῶν σοφιστῶν.

§ 159.

Παράρτημα. Διάφοροι τύποι σοφισμάτων.

Εἰς τὸν διδακτικὸν σκοπὸν ἀρκεῖ ν' ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα τοὺς κυριωτέρους τύπους τῶν σοφισμάτων.

α) *σόφισμα ἀμφιβολίας* = *sophisma amphiboliae seu fallacia ambiguitatis*, ὅταν λαμβανομένου ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὅρου ἰδίως δὲ τοῦ μέσου, κατὰ σημασίαν διάφορον ἐν τῇ ἀποδείξει γεννᾶται ἐντεῦθεν μᾶλλον ἢ ἥττον λεληθότως ἢ καλουμένῳ *ῥωμ τετράς* = *quaternio terminorum*. Συμβαίνει δὲ τοῦτο ποικίλως· διαστέλλονται λοιπὸν

1) *σόφισμα συνθέσεως καὶ διαίρέσεως* = *fallacia sensus compositi et divisi*, ὅταν τις ἐννοίᾳ λαμβάνηται ὅτε μὲν συλλήβδην ὅτε δὲ ἐπιμεριστικῶς· π. χ. ὁ πέντε ἔχων ἔχει καὶ τρεῖς — ἢ τοῦ ἀνθρώπου χεὶρ ἔχει πέντε δακτύλους, ἄρα ἢ χεὶρ τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶν ὀκταδάκτυλος.

2) *σόφισμα ἐκ τοῦ κατὰ τι πρὸς τὸ ἀπλῶς* = *fallacia a dicto secundum quid ad dictum simpliciter*, ὅταν τις ἐννοίᾳ λαμβάνηται ὅτε μὲν μετὰ τινος περιορισμοῦ, ὅτε δὲ ἄνευ τούτου ἦτοι γενικῶς· π. χ. ὅτι ἐστὶν ἐν Βερολίῳ οὐκ ἐστὶν Βιέννη· ἐν Βερολίῳ ἐστὶν ἡμέρα, ἄρα — ἢ ὁ μαχαίρα χρώμενος (ἁδίκως δηλ.) ἐν μαχαίρᾳ ἀποθάνεται· ὁ Πέτρος χρῆται τῇ μαχαίρᾳ (δηλ. ὡς πολεμιστῆς) ἄρα —

3) *τὸ παρὰ τὸ σχῆμα τῆς λέξεως σόφισμα* = *fallacia figurae dictionis* ἦτοι ἀπλῇ παιδιᾷ συνισταμένη εἰς τὸ δισῆμα τον ὅρου τινὸς ἢ εἰς τὴν πρὸς ἀλλήλας διάθεσιν καὶ κατασκευὴν τῶν λέξεων· π. χ. αἱ ἀλώπεκες εἰσι τετράποδες· Πέτρος ἐστὶν ἀλώπηξ, ἄρα —

β) *σόφισμα πλαστῆς καθολικότητος ἢ κατὰ συμβεβηκός* = *sophisma fictae universalitatis seu sophisma per accidens*, ὅταν

λαμβάνεται ὡς καθόλου πρότασις τις, κύρος ἔχουσα οὐχὶ ἐν τῇ καθολικότητι, ἀλλ' ἐν τῇ μερικότητι αὐτῆς. Τὸ σόφισμα τοῦτο περιέχει κυρίως πῆδημα (saltus in demonstrando)· π. χ. ὅ,τι παρὰγει ἡμᾶς εἰς πράξεις ἀπερισκέπτους ἐστὶ πονηρόν· ἀλλὰ τοῦτο ποιεῖ καὶ ὁ οἶνος (δηλ. κατὰ συμβεβηκός, ἦτοι ἄνευ μέτρου λαμβανόμενος) ἄρα—

γ) σόφισμα ψευδοῦς μέσου ἢ τοῦ μὴ αἰτίου ὡς αἰτοί=sophisma falsi medii, soph. non causae ut causae ὅταν ἐν τῇ ἀποδείξει μεταχειριζώμεθα ὡς μέσον ὅρον τινά, τοῦ ὁποίου ἡ μεσολάβησις εἶναι φαινομένη καὶ οὐχὶ πραγματική. Τὰ σοφίσματα ταῦτα περιέχουσιν ἢ ὅρων τετράδα (quaternio terminorum) ἢ πῆδημα ἐν τῇ ἀποδείξει (saltus in demonstrando). Ἐνταῦθα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀνήκουσι

1) τὸ σόφισμα παρὰ τὸ μετὰ τούτου, ἢ μετὰ τοῦτο, ἄρα καὶ διὰ τοῦτο=sophisma cum hoc, vel post hoc, ergo propter hoc, ὅταν ἀπὸ τοῦ τυχαίως συγχρόνου ἢ ἀπὸ τῆς κανονικῆς ἀλληλοδιαδοχίας τῶν φαινομένων συμπεραίνωμεν τὴν αἰτιώδη συνάφειαν αὐτῶν. *)

2) τὸ ἀδραγὲς σόφισμα ἢ λόγος ἀργός=sophisma pigrum seu ignava ratio· εἶναι δὲ ἡ ἐπὶ ψευδοῦς ὑποθέσεως βραζιζομένη ἐμπέδωσις· τοιοῦτο τὸ παρὰ Κικέρωνι (Ga fato 12) δῖλημμα. Εἰ πέπτωται σοι ν' ἀναρρώσης ἐκ τῆς ἀσθενείας ταύτης, εἴαν τε παραλάβῃς ἱατρὸν εἴαν τε μὴ,—θέλεις ἀναρρώσει; ἐπίσης, εἰ πέπτωται σοι νὰ μὴ ἀναρρώσης ἐκ τῆς ἀσθενείας ταύτης, εἴαν τε παραλάβῃς ἱατρὸν εἴαν τε μὴ, δὲν θέλεις ἀναρρ-

*) Ἀναφανέντος ποτὲ κομήτου συνέβη νὰ γίνωσι στάσεις, μάχαι, πτώσεις τυράννων κτλ. ἐγέναν ἄρα ταῦτα διὰ τὸν κομήτην—Εὐτυχὴς ἢ δυστυχὴς εἶναι ὁ ὑπὸ τοιόνδε ἢ τοιόνδε πλανήτην γεννώμενος.— Τὸν Νεύτωνα πορευόμενον εἰς τὸ ἀγροκήπιον αὐτοῦ ἀπαντήσας ποιμενίσκος συνεβούλευε νὰ ἐπανέλθῃ ταχέως εἰς Δονδῖνον ἵνα μὴ βραγῇ· ἰδὼν ὅμως τὸν οὐρανὸν πάντῃ ἀνέφελον ὁ Ἀστρονόμος ἠκολούθησε τὴν πορείαν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐντὸς ὀλίγου κατελήφθη ὑπὸ βροχαιοτάτης βροχῆς. Ὁλος διάβροχος στρέφει πάλιν πρὸς τὸν ποιμενίσκον ὑπισχνόμενος αὐτῷ λίραν στερίλιναν, ἂν τῷ ἐξῆγγει τὸ κατ' αὐτὸν αἴτιον τῆς βροχῆς. Τοῦτο συμβαίνει πάντοτε εἶπεν ἐκεῖνος, ὁσάκις ὁ πρῶτος τοῦ ποιμνίου μου τράγος στρέφῃ τὰ ὀπίσθια πρὸς βορρᾶν. Ὁ Νεύτων ἀποδοῦς αὐτῷ δύο λίρας ἔστειλεν εἰς κόρακας καὶ τὸν ποιμενίσκον καὶ τὸν τράγον αὐτοῦ.

ρώσει. Ἄλλ' ἐκάτερόν ἐστι πεπρωμένον, ἄρα οὐδὲν ὠφελεῖ σοι
νὰ παραλάβῃς ἱατρόν.—Si fatum tibi est, ex hoc morbo con-
valescere, sive tu medicum adhibueris sive non—convalescere?
item: si fatum tibi est, ex hoc morbo non convalescere, sive
tu medicum adhibueris sive non.—non convalesces. At alteru-
trum fatum est: medicum ergo adhibere nihil attinet.—Ὡσαύ-
τως ἐὰν μὲν ὀφείλω νὰ ἦμαι δραστήριος ὅπως ἐπιτύχω σκο-
ποῦ τινος, ἀνάγκη εἶναι ἢ νὰ ἐπιτύχω ἢ νὰ ἀποτύχω· ἂν
τὸ πρῶτον, περιττὴ ἡ δραστηριότης μου· ἂν τὸ δεύτερον,
ματαίᾳ.

3) σόφισμα πολυζητήσεως παρὰ τὸ τὰ πλείω ἐρωτήματα ἐν
ποιεῖν=tallacia quaestionis multiplicis· ὅταν πραγματευόμενοι
ἐννοίας τινὰς σχετικὰς (π. χ. σωρὸς σίτου, φαλακρὸς, ταχύ-
της,—ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ ἡ Χελώνη—κτλ—) τῶν ὁποίων ὁ ὀρι-
σμὸς ἀποβαίνει δυσχερὲς, σπεύδωμεν δι' ἐπανειλημμένων ἐρω-
τήσεων ν' ἀποδείξωμεν τὴν ἀπόλυτον αὐτῶν ἀοριστίαν π. χ.
Ἐρωτᾶται· ἀποτελεῖ εἰς κόκκος σωρόν; Οὐχί. Ἀλλὰ δύο;
Οὐχί. Ἀλλὰ τρεῖς; Οὐχί κτλ. καὶ οὕτως ἀκολουθοῦμεν ἐρω-
τῶντες ἕως οὗ λαβῶμεν καταφατικὴν τινα ἀπάντησιν, ἐξ ἧς
ἔπειτα συμπεραίνομεν—ἄρα καὶ εἰς κόκκος ἀποτελεῖ σωρόν.
—Τὸ τοῦ Ἐλεázτου Ζήνωνος πολυθρόλητον σόφισμα, ὁ Ἀχιλ-
λεὺς, ἐπιχειρεῖ ἀπὸ τῆς ἀπειρου μεριστικότητος τοῦ τύπου καὶ
χρόνου νὰ δείξῃ, ὅτι ὁ ταχύπους Ἀχιλλεὺς δὲν δύναται νὰ
καταλάβῃ τὴν βραδυποροῦσαν χελώνην, ἐὰν κατὰ σύγχρονον
τῆς κινήσεως ἀμφοτέρων ἀρχὴν ἢ χελώνην μικρόν τι προέχῃ·
διότι ὁ Ἀχιλλεὺς ὀφείλει πάντοτε νὰ φθάσῃ πρότερον εἰς τὸν
τόπον ὅθεν ὤρμησεν ἡ χελώνη, ἐπομένως αὕτη θέλει προέχει
πάντοτε κατὰ τι ἔστω καὶ ὀλίγον· *)

4) σόφισμα ἐτεριζητήσεως=fallacir quaestionis duplicis,
ἥτοι τὸ παρὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ πείσματος, ὅταν ἀπευθύνωμεν
μίαν ἐρώτησιν μετὰ τινος ὅμως παρασιωπωμένης ὑποθέσεως
καὶ οὕτω κρίνομεν ἤδη ἡμεῖς αὐτοὶ ἐκ τῶν προτέρων καὶ ἀπο-
φασίζομεν περὶ τῆς ἐρωτήσεως ἡμῶν, εἴ τε καταφύσῃ εἴτε
ἀποφύσῃ αὐτὴν ὁ ἀντιλέγων—ἢ ὅταν ἐκ διπλῆς καὶ εἰσυτῆς

*)—ὁ Ἀχιλλεὺς· ἔστι δ' οὗτος, ὅτι βραδύτερον οὐδέποτε καταληφθή-
σεται θέων ὑπὸ τοῦ ταχίστου· ἔμπροσθεν γὰρ ἀναγκαῖον ἔλθεῖν τὸ διώκον,
ὅθεν ὤρμησε τὸ φεύγον, ὥστ' αἰεὶ τι προέχειν ἀναγκαῖον τὸ βραδύτερον.

ἀναιρουμένης ὑποθέσεως ἐξάγωνται συνέπειαι αὐταὶ ἐαυτὰς ἀνατρέπουσαι.

Ἐνταῦθα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀνήκουσι τὰ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διάσημα σοφίσματα.

α) Ὁ *ψευδομέρος** ὁ λέγων *ψεύδουμαι* καὶ ἀληθεύων περὶ τούτου ψεύδεται· ἢ ῥῆσις αὐτοῦ ἄρα εἶναι ἀλήθεια ἅμα καὶ ψεῦδος—*) ἢ πάντες οἱ Κρήτες *ψεύδονται*, ὁ λέγων τούτο, εἶναι καὶ αὐτὸς Κρῆς ἄρα ψεύδεται· ἄρα οὐχὶ πάντες οἱ Κρήτες ψεύδονται—καὶ—ἄρα ὁ Κρῆς ἠλήθευσεν· ἄρα ψεύδονται οἱ Κρήτες.

β) ὁ *Κροκόδειλος** μήτηρ ἰδοῦσα κροκόδειλον ἀρπάσαντα τὸ παρὰ τὸν Νεῖλον παῖζον αὐτῆς βρέφος, τὸν παρακαλεῖ νὰ τὸ ἀποδώσῃ. Ὁ Κροκόδειλος λέγει· ἀποδίδω σοι αὐτὸ, εἰάν μοι εἴπῃς τί διανοοῦμαι νὰ πράξω. Ἡ δὲ μήτηρ ἀπαντᾷ· δέν μοι ἀποδίδεις αὐτό. Τότε ἀμφότεροι συλλογίζονται κατὰ τὸν ἐπόμενον τρόπον.

Κροκόδειλος· Εἴτε ἠλήθευσας, εἴτε ἐψεύσθης, δέν ὀφείλω νὰ σοὶ ἀποδώσω τὸ βρέφος. Διότι εἰάν μὲν ἠλήθευσας, δέν ἀπολαμβάνεις αὐτὸ κατ' ἰδίαν σου ῥῆσιν· εἰάν δὲ ἐψεύσθης, δέν τὸ ἀποδίδω ἐγὼ δυνάμει τῆς συμφωνίας.

Μήτηρ· Εἴτε ἠλήθευσας, εἴτε ἐψεύσθην, ὀφείλεις νὰ μοὶ ἀποδώσῃς τὸ βρέφος. Διότι εἰάν μὲν ἠλήθευσας, ὀφείλεις νὰ μοὶ ἀποδώσῃς αὐτὸ κατὰ τὴν συμφωνίαν· εἰάν δὲ ἐψεύσθην, τότε ἀληθεύει τὸ ἐναντίον, ὅτι δηλ. θέλεις μοὶ ἀποδώσῃς τὸ βρέφος μου. (Διεσώθη ἐν μέρει παρὰ τῷ Λουκιανῷ, Βίων Πρᾶς.)

γ) *Πρωταγόρας καὶ Εὐαθλος* (Aulus Gell. V. 10), Εὐαθλος, πλούσιος νέος, ἐμαθήτευσε παρὰ τῷ περιφήμῳ σοφιστῇ Πρωταγόρᾳ ὑποσχόμενος πρότερον ν' ἀποτίσῃ τὸ μὲν ἥμισυ τῶν διδάκτρων ἀμέσως, τὸ δὲ ἕτερον ἥμισυ, ἅμα κερδήσῃ τὴν πρῶτην ἐπὶ δικαστηρίου δίκην. Συμπληρωθείσης ὅμως τῆς διδασκαλίας, ἀναβάλλων ὁ Εὐαθλος τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐπιστήμης αὐτοῦ, ἀνέβαλε καὶ τὴν ἀπότισιν τοῦ πρὸς τὸν διδάσκαλον χρέους. Τοῦτον λοιπὸν ἐγκαλεῖ ὁ Πρωταγόρος λέγων·

Μωρὲ νέε! Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὀφείλεις νὰ μοὶ ἀποδώσῃς τὸ ἀργύριον, εἰάν τε κερδήσῃς, εἰάν τε μὴ· διότι εἰάν μὲν οἱ δι-

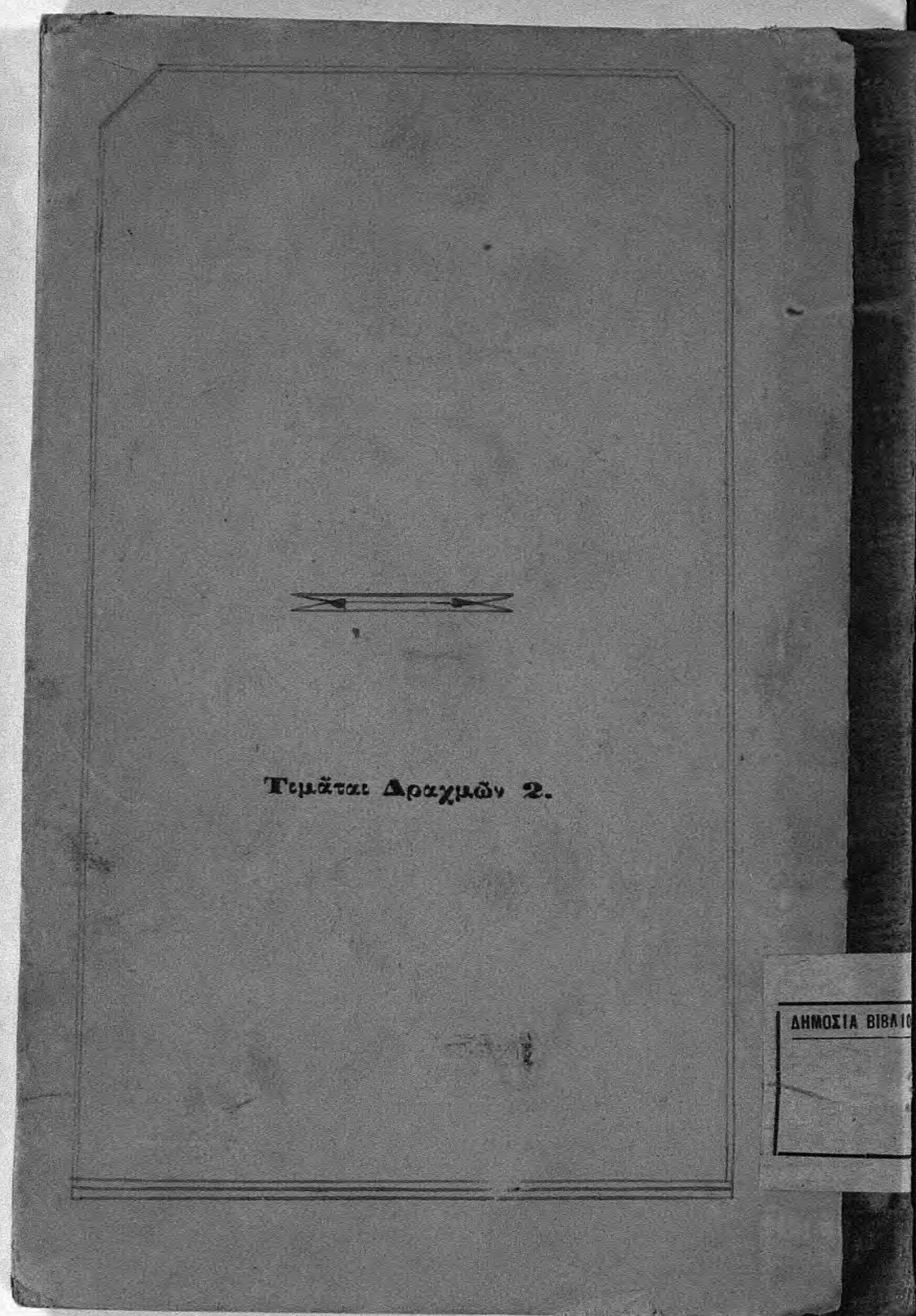
*) Si dicis te mentiri, verumque dicis, mentiris; dicis autem te mentiri, verumque dicis; mentiris igitur.

κασται ἀποφανθῶσι κατὰ σοῦ, ὀφείλεις νὰ τὸ ἀποτίσης κατὰ τὴν γενομένην κρίσιν· ἐὰν δὲ κερδήσης, τότε πάλιν ὀφείλεις κατὰ τὴν συμφωνίαν ἡμῶν νὰ διαλύσης τὸ χρέος σου, διότι ἐκέρδησας τὴν πρώτην δίκην.

Τὸ δίλημμα τοῦτο ἀντιστρέψας ὁ Εὐαθλος εἶπε· Σοφὲ διδάσκαλε! Ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν ὀφείλω ν' ἀποτίσω ὅπερ ἀπαιτεῖς με, ἐὰν τε κερδήσω ἐὰν τε μὴ· διότι ἐὰν μὲν κερδήσω δὲν διαλύω τὸ χρέος μου κατὰ τὴν κρίσιν τῶν δικαστῶν· ἐὰν δὲ μὴ κερδήσω, οὐδὲ καὶ τότε ἀποδίδω σοι τὸ ἀργύριον κατὰ τὴν συμφωνίαν ἡμῶν, διότι ἀπώλεσα τὴν πρώτην δίκην. Οἱ δὲ δικασταὶ ἕνεκα τοῦ κερατώδους τούτου συλλογισμοῦ εἰς ἀμυχανίαν περιπεσόντες (*judices dubiosum hoc inexplicabile que esse, quod utrinque dicebatur, rati*) ἀνέβαλον τὴν περὶ τούτου κρίσιν ἐπὶ χρόνον ἀόριστον!—

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας